

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt : XXI

Sa. 84

Ekim 1957

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 5

Sahibi : T. T. K. adına Başkan Ord. Prof. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY
Yazı İşlerini fiilen idare eden Mes'ul Müdür : ULUĞ İĞDEMİR

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

Makaleler, Etüdlr :

- KOŞAY, DR. PHİL. HÂMİT ZÜBEYR: Dil mukayeselerine göre Basklar'la Türk-
ler'in temasları, göç yolları ve zamanı hakkında. (Bir harita ile
birlikte) 521
- BAYUR, HİKMET : 1918 Bırakışmasından az önce Mustafa Kemal Paşa'nın
başyaver Naci Bey yolu ile Padişah'a bir başvurusu (Bir tıpkı
basımla birlikte) 561
- BIYIKLIOĞLU, TEVFİK: Mondros mütarekenamesinde Elviyei Selâse ile ilgili
yeni vesikalar 567
- : Zwei englische und zwei türkische bisher unveröffentliche
Urkunden zum Waffenstillstand von Mudros 581

Bibliografya :

- KINAL, F. : Frans Hancar, *Das Pferd in prähistorischer und früher Zeit* 585
- TANSEL, F. ABDULLAH : Ziya Gökalp hakkında yeni onbir eser..... 599

Tebliğler :

- FREH, DR. WILHELM — UYANIK, MUVAFFAK : Hakkâri - Sat dağlarında,
Gevaruk vâdisi içinde bulunan kaya resimleri hakkında tebliğ
(17 resimle birlikte) 619
- : Felszeichnungen in Südostanatolien (Mit 17 abb.) 621
- 1957 yılının ilk yarısında T. T. K. Kütüphanesine gelen kitaplar ve periyodik
eserler 625

Haberler :

- Türk Tarih Kurumu'nun 1957 yılı Genel Kurul toplantısı 649

BELLETEN

ISSN 0041-4255

Birinci baskı : 1957
İkinci baskı : 1995

BELLE TEN

Cilt: XXI

Ekim 1957

Sayı : 84

DİL MUKAYESELERİNE GÖRE BASKLARLA TÜRK- LERİN TEMASLARI GÖÇ YOLLARI VE ZAMANI HAKKINDA

Dr. Phil. HÂMÎT ZÜBEYR KOŞAY

Türk Yurdu dergisinin 1954 yılı 3 sayısında (sahife 205-209) "Bask dili ile Türkçe arasında münasebetler" adlı bir makale yayınlamıştım. Arada geçen zaman zarfında, elimdeki kaynakların mahdut olmasına rağmen bu konu ile bir az daha meşgul olmak fırsatını buldum. Aşağıdaki satırlarla, Türkolojinin ışığı altında, Baskların menşeleri ve göçleri hakkında bazı gerçekleri ilim âleminin ittilama arz edebileceğimi sanıyorum.

Bilindiği üzere, uzun münakaşalardan sonra, Baskların menşei hakkında telifi güç iki esas nazariye hâkimdir.

I. Basklar, buldukları yerlerde, yontma taş devrinden itibaren yaşayan eski bir ırkın (Cro-Magnon ırkının) bakıyesidir.

II. Basklar doğudan hicret etmiş, Kafkas dilleri ile akraba bir dil konuşan kavimdir. (Bu arada Baskça ile Sumerce, Japonca, Tibetçe, Fince, Macarca, Türkçe arasında mükayeseler yapılmıştır. Bask dilinin Şimalî Afrika dilleri ile akraba olduğunu iddia edenler de vardır.)

Şimdi bu iki nazariyeyi bir az yakından inceleyelim.

I

Karl Wilhelm Humbolt "Prüfung der Untersuchungen über Urbewohner Hispaniens vermittelt der Waskischen Sprache, Berlin, 1821" adlı eserinde İber'leri özel dil konuşan Sicilya, Sardinya, Kor-

sika, Güney Fransa hattâ İngiltere adalarında izleri bulunan bir kavim olarak tanıtır. Onun kanaatine göre bu günkü *Basklar* başka yerlere sürülmüş olan veya temsil edilmiş bulunan *bu ırkın bakiyesidir*.

Graslin “De l’İberia, Paris, 1839” adlı eserinde İberia’nın Grekler tarafından İspanyaya verilmiş yanlış bir ad olduğunu gösterdi. Baskların şimdikinden daha geniş bir sahayı hiç bir zaman işgal etmediklerini de isbata çalıştı.

M. Bladé “Origine des Basques, Paris, 1869” adlı eserinde Humbuld’un nazariyesini kökünden çürüttü. Ona göre *İberia* ancak coğrafî bir ıstılahtır. İberik ırk veya kavim yoktur. Baks-İber nazariyesi bir masaldır. Basklar yabancı ırklara daima kapalı idiler.

Diğer taraftan antropologlar (Broka, Thurnam, Davis, Huxley, Busk, Virchow, Tubino) Avrupada Neolithik çağda küçük yapılı, uzun veya beyzî kafataslı ve ölülerini mezara gömen bir ayrı ırk olduğunu ve bunların bakiyesine Belçika, Fransa, Britanya, Almanya, Danimarka ve İspanyada rastlandığını ve *tipik örneklerinin Basklar* olduğunu ileri sürdüler. M. D’Arbois de Jubainville “Les premiers habitants de l’Europe, Paris, 1877” adlı eserinde İber’leri Atlante’ların halefleri olarak gösterdi.

Tubino “Los aborígenes ibericos, Madrid, 1876” adlı eserinde ise İspanya ve Şimalî Afrikada megalithik âbideler inşa eden kavmi eski İberler ve *bugünkü Basklar* olarak gösterdi.

Bu meyanda Varro ve Dionysius ise İspanya İberleri ile Kafkasya İberlerini şark ve garp kolu olmak üzere aynı kavim saymaktadırlar.

Georges Poisson (Dr. Şevket Aziz Kansu tercümesi) “Avrupanın İskân Tarihi, 1950, sah. 71” de Bordogne ile Güney Charente’yi zamanımızda hemen tamamen *Cro-Magnon* ırkının ahfadı olarak telâkki eder. Aynı eser İberya medeniyetinin gelişmesi bahsinde “bütün bu ırkî karışmalardan Bosch’un Pireneli adını verdiği yeni bir medeniyet doğar. Anthropoloji bakımından bu medeniyet Yarımada sakın diğer ethnik gruplardan, *mezosefal* bir tipte ayrılır ki bu tipe *modern Basklarda* rastlanır (sah. 174)”. der.

John E. H. Nolan “Life in the Land of the Basques. The National Geographic. February 1954”de halk iştikakçılığına sapan şu nazariyeyi aks ettirir: “The theory that they may be *survivors from the Ston Age* is supported by certain words in the Basque tongue, *Eskuara*, whish relate to cutting tools of stone. Even stronger evidence has been found in the blood groups, suggesting the Basques, descent from a very early European stock. Moreover, Basques have blood groups similar to those of peoples in other fringe areas of western Europe, such as parts

of İrland, northern Wales and Scotland, and Iceland. This fact in itself has been interpreted by some authorities to mean that the *Basques are remnants of a once widespread population.*”

Ağlebi ihtimal bu son nazariyeye istinaden İspanya içharbi sırasında General Franko, Baskların yaşadıkları Bilbao şehrini muhasara ettiği zaman, Lloyd Georges Baskları Galyalıların kardeşi sayarak ablokayı derhal kaldırtmak için teşebbüse geçmiş ve Canterbury Baş peskoposu da onun bu hareketine iştirak etmişti.

1929 tarih baskılı “Der Grosse Brockhaus” da Baskların eski yerli halk olduğunun aşağıdaki şekilde tekrarlandığını görüyoruz: “Nach der Ergebnissen der Vorgeschicht forschung sind die Basken nicht, wie bisher angenommen der Iberer anzusehen, sonderen, als *Rest einer Urbevölkerung*, die sich nur in den Grenzgebieten stärker mit Iberen gemischt hat. Der Name *Basconen* taucht zuerst im 3. Jahrh. bei den Römern auf. Von den Kelten, Römern, West Goten, Mauren und Romanen sind die B. in ihrer Kultur und ihrem Volkstum so gut wie nicht beeinflusst worden.”

Aynı Ansiklopedinin 1953 baskısında ise daha ihtiyatlı bir ifade ile “*Basken*, span. *Vascos* in ihrer eigenen Sprache EUSKALDUNAK, vorindogermanen. Volkstum in westl. Teil der Pyrenäen bis an den Golf von Biscaya” tabiri kullanılmakla iktifa edilmiştir. Aynı ansiklopedinin lisan bahsinde ise şu ibare vardır: “Baskische Sprache, von den Basken EUSKARA, ESKUARA, u, a, genannt, die einzige noch lebende nicht -indogerman. Sprache West-europas.” tabiri kullanılmıştır.

Buraya kadar sıraladıklarımız Baskların ırkî menşeleri hakkında Batı âleminde yerleşen kanaatleri aks ettirmektedir. Biz eski Avrupa ırkının Basklar, daha doğrusu Baskların Avrupanın eski ırkları ile ihtilâtlarını mümkün görmekle beraber onları Yontma taş yahut cilâlı taş devrinden itibaren yerli bir tabaka olduğu nazariyesini kabul etmiyoruz. İlerdeki tafsilâttan görüleceği vechle Basklar İspanya ve Cenubî Fransaya gelip yerleştikten sonra Türklerle doğrudan doğruya temasta bulunmamışlardır. Halbuki Bask dilindeki iare Kültür kelimeler arasında Türkçeden geçenler Pretürk devrine ait olmayup Türk devrine aittir. Diğer tabirle daha yakın bir devreye (Milâttan az evvel veya az sonra) aittirler. Basklar büyük muhaceret dalgalarına katılarak Milâttan bir kaç asır sonra bu günkü yurtlarına gelip yerleşmişlerdir.

II

Baskların dili hakkındaki nazariyeler onların ırkî terkipleri hakkındakinden daha karışıktır.

Trombetti'ye göre Baskça Paleo-asiatik diller zümresine mensuptur. (Le origini della lingua basca).

K. Bouda ise Sumerce, Batı Kafkas dilleri ve Tibetce ile mukayese yapmaktadır. (Die Beziehungen des Summerischen zum Baskischen, Westkaukasischen und Tибетischen. Leipzig 1938. Mitteilungen des Altoriental. Gesellschaft, Bd. XII. 3).

J. B. Lissearrague ise reybi bir eda ile Japonca ile mukayese yapmaktadır. (La soidisant parenté des langues basques et japonaise, Revista International de Estudios vascos, b. III).

F. von den Velden'e göre Baskça bir Afrika dilidir. (Das Baskische eine afrikanische Sprache. Der nordafrikanische der keltischen Sprachen).

Lucian Bonaparteda Fince ile mukayese eder. (Langue Basque et langues finnoises, 1862, London).

R, Lafon, Baskçayı Kafkas dilleri arasına yerleştirir. (Basque et langues Kartvelles. Revista International de Estudios vascos, 1933. p. 171).

Schuchardt, Baskça ile Gürcü dili arasında akrabalık aramaktadır. (Das Baskische und die Sprachwissenschaft, Leipzig 1925, 35).

A. Winkler, Baskça ile Ural-Altay ve bu meyanda Türkçe arasında mukayese yapmakta bazı kelimeleri sıhhatla tesbit etmekte fakat neticede sıfatın Bask dilinde isimden sonra gelişine ve diğer bazı gramer özelliklere bakarak iki dilin-akraba olmadıkları neticesine varmaktadır. (La langue Basque et les langues uralo-altajques. Halle, 1917).

Dr. José Alemany ise Baskçayı aynı zamanda Ural-Altay dilleri ve Kafkas dilleri ile mukayese etmektedir. (Mas pruebas del Vasco con el Caucasico y con las lenguas uralo-altaicas. Boltin de la Academia Espanola. Tomo XX.).

1953 baskılı "Der Grosse Brockhaus" da ayrı bir Ligur nazariyesi ile karşılaşırız. Bu nazariyeye göre Bask dili özelliklerini Kafkasyadan Ligurler getirmişlerdir. Metin şöyledir: "Baskische Sprache, von den Basken *Euskara Eskuarau*, a, ä. genannt, die einziege noch lebende nicht -indogerman. Sprache West-europas. Sie ist hervorgegangen aus der vermischung der Sprache der im die Bucht von Biscayasitzenden ligurischen Küstenstämme mit der Sprache der

disen Gebiet im 6. Jahrh. n. chr. überflutenden Vascones, die östl. des mittl. Ebro satzen. Die ursprüngliche Sprache der Vascones hatte viele iberische Elemente in sich aufgenommen (die alten Nachbarn der Vascones im SO waren die iberischen *Ilergeten*) und war auch mit latein. Wörtern durchgesetzt. Ein Teil der Vascones war bereits romanisiert. Nach der Struktur (verschiedene Behandlung des Subjects bei transitiven und intransitiven Verben, Eingliederung des Objectpronomen in die Verbalformen) und ihrem ältesten Wortbestand ist die B. S. den Kaukasischen Sprachen verwandt. Die Träger dieses Sprachtyps waren vielleicht die Ligurer. Im Wortschatz zeigen sich ausser iberischen und lateinischen auch Keltischen gotische und viele romanische Elemente. Charakteristisch ist der Reichtum an Postpositionen (statt Deklination) und die umschreibende Konjugation. etc.”

Derhal şunu söyleyelim ki Kafkas dillerine has sanılan gramer özelliklerinin bir çoğu Ural-Altay dillerinde de vardır. Postposition'lar (son takılar), kelimelerde iteration (tekrarlama) cümle terkihi gibi. Hattâ sıfatın isimden sonra gelişi, Bask diline has değildir. Netekim Türkçede de *Güzel ev* yanında *Osman paşa*, *Veled Çelebi*, *Fatma Sultan* gibi terkipler vardır.

Tabiatıyla Bask dilinde Castellan, Lâtin, Alman ve Arap* tesirleri de gösterilmiştir. Son zamanlarda İspanyol ve Fransız tesirleri de çok kuvvetlidir. Resmî işlerde Baskçanın kullanılması yasak olduğundan bu dil gerilemekte ve tedricen unutulmaktadır. 13 ve 14. asırlarda Kastilya ile birleşen Bask vilâyetleri 19. asra kadar büyük ölçüde istiklallerini muhafaza etmişler ve 1834-40 ve 1873-76 iç haplerini mütakip 1876 da imtiyazları (fueros) azaltılmış, 1939 da ise büsbütün kaldırılmıştır.

Basklar kendi halk ananelerinde Yafesin Oğlu *Tubal*'ın ahfadı olduklarını söylerler. Mesudi Mürücü El-Zehep'de İspanyanın şimalinde Araplarla mücadele eden kavimlerden bir kısmının İskitler olduğunu kayd eder. Bu rivayetlerin de onların doğu menşeli olduklarını gösterme bakımından değeri haizdir.

* Bask diline arap tesiri:

Bask. *Bailha* "demeur, habitation" / Arapça *Beyt*.

Bask. *Mautu* "mourir, tuer" Lh. 270 /Arapça *mevt*.

Bask. *Esker* "reconnaissance, gratitude; remerciement, action de grâces" Lh.

276. /Arapça *şükür*.

III

Basklar eskiden Pirene dağları ile Biskay körfezi arasına göçerek yerleşmeğe mecbur edilmiş bir kavim olduğuna göre tarihin uzun yolu boyunca bir çok kavimlerle temas hattâ ihtilât etmiş olmaları ve muhtelif kültürlerin tesirleri altına girmeleri tabiidir. Netekim bu böyle olmuştur. Biz Baskları bilinen dil ve kavim guruplarından herhangi birine idhalden önce onların lisan ve etnografyasında muhafaza olunan gerçek delillere dayanarak zikri geçen temas ve muhaceret yollarını tesbite çalışacağız. Bu meyanda iptidâî mefhumlar üzerinde duracağımız da tabiidir.

Derhal şunu söyleyelimki, *Baskların ecdadı yahut onları terkip eden unsurların mühim bir kısmı Türklerle çobanlık devrinde temasda idiler. Bask dilindeki ehli hayvanların mühim bir kısmı, ayrılmaz gurup halinde Türkçedir.* (Mukayese cedveline bakınız Cedvel 1.).

Baskların Türklerle teması yalnız bir defaya munhasır değildir. Hayli muahhar zamanda, ağlebi ihtimal Hunların Uralları geçmesini müteakip bugün Kazan Türklerinin oturdukları Kama nehri bölgesine kadar uzanarak onlardan bazı kelimeler almışlardır. Bu kelimeler ancak bu bölge Türklerine munhasır görünmektedir. Bu sırada Basklar Fin-ugor kavimleri ve Macarların ecdadı ile de temasa geçmişler ve onlardan da kelime alıp vermişleridir. Bu temas şimalî Kafkasya sınırına ve Cenubi Rusya isteplerine kadar uzanabilir. (Mukayese ediniz. Cedvel 2-3).

Basklar Orta Asya isteplerinden güneye sarkarak Şimalî Kafkasyada ziraatçı kavimlerle temasa gelince onlardan ziraate aid kelimeleri almışlardır. Uzun sürmesi muhtemel bu temas neticesinde dillerinin bünyesinde de kuvvetli tesirlerin vukua gelmiş olması mümkündür. (Mukayese ediniz, cedvel 4).

Bask dilinde yalnız Anadolu Türkçesi ile izah ve mukayesesi mümkün bazı kelimeler de vardır. Bu kelimeler diğer Türk lehçelerinde gösterilemez ise Yakın şarkın eski ölü dillerinden miras kalmış olabilirler. Netekim yer adlarında da emsali çoktur. Bu kelimeler Kafkas, İran ve Mezopotamya gibi komşu ülkelerden de geçmiş olabilirler. (Mukayese ediniz. Cedvel 5).

Bask dilinde Sumerce, Tibetçe, Japonca gibi dillerle bir mukayese imkânı varsa bunları da Ural-Altaistik'in henüz lâyikiyle aydınlatılmayan meseleleri arasına almak gerekir. Aynı mukayeseleri daha

geniş ölçüde adı geçen diller ile Türkçe arasında da yapmak mümkündür.

Baskça ile Kelt dilleri arasındaki mukayese tezimizi zayıflatmaz, belki takviye eder. Bask *gona* eski Kelt *gunna*” Pelz, Rock”, İngilizce *Gown*, Türkçe *Kön* “Leder”, *Gön*”peau tannée” mukayesesine bakınız.

Baskların batıya göçlerinde Anadoludan geçip geçmedikleri kesirtilemez. Baskça ve Etrüksçe bey manasına gelen *Lar* müşâbehet veya ayniyeti için (Littré) başka bir izah bulmak gerekir.

BASK - TÜRK kelime mukayeseleri :

1. ÇOBANLIK DEVRİ

Bask. *Žokhor*, veau d'un an (T. P. 537).

Sokor, veau mâle d'un an et plus (Lh. p. 934).

Mukayese ediniz :

Sıgur (Osm). *Sıyr*, *Sir*, eine erwachsene Kuh, ein Ochs; Radlof Cilt IV. 618.

Sıyr (Baraba, Kazan, Tobol, Tarañçi, Karayim)-*Sîr*, *sıyr*, die Kuh. Radlof IV. 626.

Sir, *Sıgar* (Samoyed, Ostyak), Kuh. Cenup Ostyak'da *Sagar*, Cenubi Vogul'da *sä'ır*, KV. *Saor*, Kuh. A. K. E. 620, 546.

Németh”A törökség öskora. E. B. A. 165 de: *Sıgur*” tehén, tkp. “fejös” yani sağımlık ile izah eder.

Keresteciyan ise Sanskrit *Çakkara* “beouf; *Çagkara* “taureau” ile Türkçe *Sıgur*'ı mukayese eder. Kerest. 233.

Menşei ne olursa olsun Bask *Žokhor*, Türkçeye en yakındır. *Sıyr* ve *sîr* sonraki bir inkişaftır.

Bask. *Biga*, *miga* “taure” henüz doğurmamış genç inek, düğe. T. L. p. 503.

Biga, génisse de deux ans, Syn. *Miga* (b prmutê en m) Lh. 165. *Behi*, vache. T. L. 534.

Behi, vache. Syn. (bœuf ou vache) *abelgori* (L'origine romane de *beou* (gasc.) ou *bug* (esp.) qu'on attribue á ce mot ne semble pas s'appliquer à la même famille. V, *beh-be-IV*. Lh. 130-131.

Beh - semble une racine commune à plusieurs noms d'animaux: *beh-i*, *beh-or*, *beh-oka*. Lh. 125.

Bei, vache. Var. de *beh*. Lh. 132.

Behi, boeuf ou vache. Fabre.

Türk (Kirgiz, Nogay etc.) **bia* and *bija* (biye) "a mare".

Mançu *bi* in *biren* (Z. 504) "atigresse", *bimsu* (Z, 503) "a partridge-hen" (*musu*, *muşu*) "partridge-keklik".

SK (Güney Kore) *pi* "female", *piza* "a female slave".

SK, *phi-ma* "a mare", *phi-a-ma* "a mare". Ramstedt 200, 214.

Şekilce aynı olmakla beraber mana farkı dolayısıyla Türk *Boğa'yı* ancak hatırlatmakla iktifa ederiz. Semantik bir tahavvül de düşünülebilir:

Türk *Buga*, *buka*, *boğa* : *Buka* (A. T.), *Buga* (Çagatay), *Boğa* (Osm.) der Bulle, der Stier. Radlof 1648.

Vugur, Ochse.

Mongol, Kalm. *Buga*, Stier, Mançu *buga*, Tunguz *Buka*.

Macar *Bika* Stier R. O. XIII. 360 Türkçeden iare kelime.

Ayrıca bakınız: Budenz Ny. K. X. 78.

Hind-avrupa dillerinde: *Lat. Bōs bōvis* "Rind"; Gr. *bous*, *boos*, dor. *Bws* "Rind"; Air. *Bō* "Kuh"; Arm. *Buc* "Lamm" Germ. an. *Bukka Bokkr* "Bock"; Ags. *Bucca* "Ziegenbock" *Bucc* "Damm hirsch" Männchen bestiemter Tierarten; Ahd. *Boc*, Air. *Bocc*.

Bakınız : Walde 95.

(Schon längst und mit Recht hat man aber auch die Sippe von nhd. *Bock*, air. *Bocc*, aw. *buzā* "ziegenbock, arm. *buc* "Lamm", die aus dem Indogermanischen keine Deutung findet, aus dem Altaischen hergeleitet. A. Nehring, SIKU p. 82. Güntert: Ursprung der germanen S, 57)

Kafkas dillerinde : Awar *buga* "Rind, Stier, Bunduch etc. *Buga* "Ochse".

Afrika : Sudan Dinka *buog* "Rind", im Bantu Suaheli *mbogo* "Büffel", Konde *Imbogo*, Sotho *Poho* "Stier".

Kassi devri *Bugaş* "Pferde name". Kemal Balkan. *Nazi-Bugaş* "şahıs adı. *Bugaş*'ın gölgesi manasına. *Nazi-Marutaş* bir Tanrı adı olduğuna göre *Bugaş* da tanrı olabilir. Delitsch nazariyesi. 1884.)

* *

Bask. *Żiriko* "mouton" T, L. 325.

Żikhiro, *Żikhiru* "bouc châtré". Ne s'emploie en S. que comme terme injurieux. Lh. 1087. Burada Bask dili içinde "Méthathèse" ve "Sémantique" tahavvül dikkate değer.

Mukayese ediniz :

Türk. *Sarık* (Kazan, Kirgiz) 1-das Schf (Kazan), *Sarık sararı* (Kazan get.) das Lamm; *Sarık marık*, Schafe und desgleichen.
2-Das Russische Schaf (Kirgiz). Radlof IV, 322.
Bu kelime Osmanlı Güney Türkçesinde yoktur.

* *

Bask. *Elhi* var. *Eli* "troupeau, multitude, etc."; *Elhi or* (H). troupeau.
Lh. 235./*Elhi, ele* "Vieh herde".

Türk- *Yılki* (Altay, Tuba, Teleut, Kun, AT, Orhon). 1-(A. T.) das Heerdenvieh, 2-Pferde, die in Heerden leben. Radlof Cilt III. 485. *Yılgi* (Küerik, Kızıl, Uygur) 1-das Vieh, die Pferde (Uygur), 2-das Pferd (Synonym von *at*) Küerik, Kızıl. Radlof III. 486. *Cılki* (Kirgiz, Kazan)-*Yılgi* Radlof IV. 128.

İlki (Osman) vergl. *Yıkı* "in Freiheit, heerdenweise lebende Pferde". Radlof I. 1376.

Yılgi (S. D. D.) at sürüsü, hergele. Muhtelif hayvan sürüsü.

İlki (S. D. D. Çorum) sürü; *İrhu* (S. D. D. Erzurum) at sürüsü.

Yakut *şilgi* "Pferde" Németh 66/29.

Keresteciyan İştikak lûgatinde şu mukayeseyi yapmıştır :

İlki, t. or. *Yılki* "troupeau de chevaux". Cf. basque *elhi* Grec *agéle* "troupeau de chevaux". Kerest. 45.

Heinrich Winkler'in zikr olunan eserinde de aynı mukayese mevcuttur :

Bask. *Elhi, ele* "Viehherde", türk. *ilki* "Pferde herde".

* *

Bask. *Şaldi* "cheval". T. L. 73. Lh. 1066,

Mukayese ediniz :

Türk. *At* (alle Dialecte, Kom. *at* (Osm. OT.) Radlof I. 441.

Çuvaş *Ut*, Yakut *At* Németh 8. "Pferd", das beschnittene Pferd.

Mançu *Adın* "Heerde".

Burada hayli şekil ayrılığı olduğu için daha evvelki mukni misaller olmasa mukayeseye cesaret edemezdik. Kelime başındaki (Z-) ve kelime ortasındaki (-l-) izaha muhtacdır. Böyle Türkçeye nazaran anorganik sayılabilecek (-l-) diğer kelimelerde de mevcuttur. Meselâ : *Saltzea* "vendre" L. Fabre 382. Bask. *Saldu* "vendre", Azkue : El vascuence 1949 p. 6. Mukayese ediniz :

Türkçe *sat-* "vendre" verkaufen, handeln (Uygur, Osmanlı, Kırım, Çagatay etc.) Radlof IV. 375.

Koppers, Samoyed'ler için Ren geyiği ne ise Türkler için de, ekonomi bakımından, at odur, der «Aynı esas mevzuun bir variante'i her ikisinin de menşesindeki "avcı" çıkış noktası da oldukça iyi kavranılabilir. Her ikisinde de, hayvan yetiştirmenin aklı ve dünyeviliği şüphe uyandıramayacak şekilde tebarüz ettirmektedir, ve menşede hem Ren geyiği hem at evvel emirde et ve yük hayvanı sıfatlarını haizdirler ve tek tük bazı istisnalardan sarfinazar bu hayvanlar henüz binek hayvanı değildiler; sistematik surette sütlerini sağmak ve üzerlerine binmek keyfiyetleri bütün tezahürlere bakılırsa, at besleyen Türko-mongollarda zaman itibariyle ikinci olarak baş göstermiş ve buradan, komşu Ren geyiği yetiştiricilerine, bilhassa Sayan mıntakasında, sirayet etmiştir. A. Gahş'dan naklen.»

Keresteciyan sah. 4. at'ın esas manası hakkında şu mutaleayı yürütür: «A supposer que ce mot turc represent la racine du verbe *atlamak-sauter*, il y aurait lieu de le rapprocher du sanscrit *atya*, qui signifie, marcheur, cheval (de *at*, *atami* marcher d'une façon continue); il en est de même de cet autre mot sanscrit *kranta* - cheval, participe présent du verbe *kram*-marcher; et de l'hebreu *sus*-cheval et (*sûs*)-sauter (de joie).

Bask. *Zuta* "lait". git. Lh. 1115.

Mukayese ediniz :

Türk. *Süt* (Osmanlı), *Söt* (Kazan) "lait", *Süt* (Uygur, Çagatay, OT. Tarançi, Altay, Teleut, Lebed, Şor, Sagay, Koybal etc.) "die Milch" Radlof IV. 834. Çuvaş *söt*; *ũt* "Milch"

Mongol *Sün* (sonst *sü*, dialektisch auch *tü* Rudnev MSOS XXXII. 12. Kore *Çeet*, *Çet* "milk, the breasts".

Bask dilinde ayrıca süt manasına gelen *esne* vardır:

Bask. *Esne* "lait". T, L. 275. Aşağıdaki izahat Finn-ugor dilleri bakımından bir ışık verecek durumdadır.

Ostyak. *ēsem-jink*, Vogul *säkw-vit* (Kv. *säxu-vit*, KLV. *süx-üt*, ALV. *Şük-üt*, TV. *Çuk-it'*) asıl manası meme suyu demektir. Zira Vogul *säkw*, Ostyak *ēsem* "Brust, Euter"; Vogul *vit*, Ostyak *jink* "Wasser" manasına gelmektedir. A. K. E. 597.

* *

Bask. *İdi*, 1-pirimitivement ce mot signifiait taureau (actuellement *zezen*, 2-boeuf. Lh. 481; Taureau, *zezen*, *idi-aketz* T. L. 503.

Türk. *Ut* (alttürkisch), *Ud* (Uygur); "Zweitens gibt es ein alttürk. *ut*, uygur. *ud* Oehl hält es für möglich, dasz ihnen einen schallmalendes **hu* oder **wu* zugrunde liegt. Im chinesischen gibt es ein *kut*, *kuöt*, Ochse". Nehring SIKU. p. 80.

Dravid (Kolami, Naikunde) *kute* "Kuh".

Sumer *gu*'älter *gud* "Stier".

Kafkas (Mingrel, Lezgi) *xodži* "Ochse".

Şüphesiz çok eski bir kültür kelimedir, Bask ve Türklerin daha Asyada iken temasları ile ilgili olabilir.

* *

Çobanlıkla ilgili sözler arasında "herbe, gras" karşılığını da aramamız gerekir:

Bask. *Atse* "herbe" Lh. 122.

Türk. *Ot* (Kırım, Mom. Altay, Teleut, Lebet, Sagay, Koibal, Kaçins, Küerik, Kirgiz, Karakirgiz, Uygur, Çağatay, Tarançi, Osm. Azeri, Karayim) hulasa bütün Türk lehcelerinde "Pflanzen, die den Thieren zum Futter dienen" Radlof 1. 1100.

Ut (Kazan, Tobol)" das Gras, Kraut". Radlof 1. 1702.

Ot (Yakut) "Gras". Németh 34.

(Keresteciyan Sah. 49 da bu Türkçe kelimeyi anglais *weed*-id.; anglo-saxon *weöd* "herbe" ile de mukayese eder. Bu Hind-Avrupa ve Ural-Altay dilleri teması bakımından ayrı tedkike değer). Kafkasyadaki Karaçay Türk lehcesinde hayvanların yediği bitki *Hants*'dir.

Çobanlık hayatının ayrılmaz unsuru olan çoban köpeği medlûllerinin karşılaştırılması bizi ileri götürmemektedir.

Bask. *Chakur*, *Hor* "chien". T. L. 74. Türkçede *Ör*- "havlamak" manasına gelirse de (it örür kârvan yörür) bu mukayese zurakî olur(**). Bask. *Astoâç*, *àstua* "âne", *astaña* "anesse, femelle del'âne" T. L. 18. Türk. *aşäk*, *eşek*, *işek*, *esek* (Osman, Kazan, Kirgiz v, s), *Azak* (Çuvaş) Lat. *Asinus* "Esel", Got. *Asilus* "Esel" stammen als Lehnworte (durch thrakisch illyrische vermittlung?) aus einer Kleinasiatischen Sprachen Arm. *ēş*. Walde 65.

Sumer. *Anşu*, *anşe* - eşek.

** Konya'da oturan Carcarların dilinde *Çökel* "chien" manasına gelmektedir. Burada Baskçaile ilgili eski bir Anadolu kelimesi saklı olabilir.

Bu kelimenin Türk, Hind-Avrupa ve Mezopotamya dillerine şamil bir kültür kelime olduğu meydandadır.

Yukardaki mukayeselere Bask Türk temas bölgesini aydınlatabilecek diğer bir kaç kelime mukayesesini de burada eklemeliyiz :

Bask. *Erlia, erlea* "Mouche á miel, abeille" Fabre p. 1.

Erle "Abeille" T. L. p 6. |*Erle* 1-(A. H.) abeille; 2-essaim. Lh. 259. *Erle kofoin* "Ruche" Lh. 259. (***)

Türk. *Arı* (Osm.) die Biene; *Çer-arı* (Sagay) Wespe Radlof 1. 265
Arı (Küerik, Barba, Şor, Sagay, Rabguzi, Uygur, Azeri, Çağatay)
Radlof 1. 265. *Arı kovanı* (Osmanlı) "Bienenkorb" 1. 265.

Burada önce Bask. *kofoin* kelimesi üzerinde duralım: Osmanlıca Çağatay *kovan, koğan* (Radlof II. 664) 1-eine cylinderförmiger Kasten, 2-der Bienenstock, manalarına gelmektedir. *Kovuk* (Osmanlı) höhl, ausgehölt, die Höhlung, manalarına gelir. Rad. II. 665.

Erle deki(-l-) ise tıpkı Bask. *zaldi*-Türk. *at* ve Bask. *salt*-Türk. *sat* de olduğu gibi anorganik'dir.

Şu halde Bask. *erle kofoin*-Türk. *arı kovanı* veya *arı Köfünü*'den başka bir şey değildir. *Arı* sözünün aslında Türkçe olup olmaması ayrı bir davadır. Keresteciyan İştikak lûgatinde (sah. 7) zirdeki mukayeseyi eklemiştir :

Ai Eski Hind *ali-h*", *âli* (-ala)" abeille, scorpion, et *ârá* "alêne; *Kabye* "guêpe"; basque *erle* "abeille".

* *

2. BASK'LARIN ŞİMALDE ORMANLIK-STEP BÖLGESİ İLE TEMASLARI

Baskların bir aralık step bölgesinden ormanlık-step bölgesiyle temaslarına zirdeki kelimeler tanıklık eder:

Bask. *Eremu* (Oihan c. A. H. 1-bois, forêt; 2-landes plus ou moins couvertes de bois. Syn. *eremu*. Lhande p. 795.

Türk. *ereme, ärämä* (Kazan) dichtes niedriges Gestrüpp. Radlof 1. 760.
eremelik, ereme-lik (Kazan) eine mit dichten, niedrigem Gestrüppe bewachsene Stelle. Rad. 1. 760

*** Anadolu'da Gülek'te *Köfün* "Çamağacı gövdesinden uzunlama ayrılmış şeritleri hasır örer gibi örerler, üzüm, meyve sepeti olarak kullanırlar. Nuri Can

Şimal bölgesi ile Baskların temasa geldiklerini gösteren kelimeler arasında "meşe-Eiche" karşılığı da vardır. Kelt dillerinde bu aynen mevcuttur.

Bask. *Ame-tz*, air. *Omna*, acorn. *onne-n* "Eiche". Fr. von den Velden. *Ametz* (A. H.) chène-tauzin. Lh. 39.

Türk. *İmen* (Baraba, Kazan) 1-die Pappel (Baraba), 2-die Eiche (Kazan) Radlof I. 1573. *ämän* (Karayım) der Baumstumpf. Rad. I. 949 *emän* (Kirgiz) die Eiche. Radl. I. 949.

Bask, Kelt ve Türk münasebetini gösteren diğer bir *kültür kelimesi* de şudur :

Bask. *gona*, ak. (eski Kelt) *Gunna* "Pelz, Rock (>engl. *gown*); Mose (Şimali Afrika) *gañgo*, Asante *Huna-m* "Haut", Bilin *Ganò* "Leder". Von F.von den Velden: Der nordafrikanische Untergrund der keltischen Sprachen.

Lhanda lûgatında sah. 376 da bu kelime Roman iaresi olarak gösterilmiştir :

Gona 1-robe vêtement de femme, 2. tablier, devantière. Lh.

Türk. *Kön* (Baraba, Kirgiz, Teleut, Lebet, OT.) 1-gegorbenes Leder (Baraba, Teleut), 2-nuntes (gelbes) Leder, 3-der Stiefelschaft (Lebet) Radlof II. 1241.

Gön (Osmanlı) cuir, peau tanneé; tanned leather.

Mongol *Köm* "thick hide".

Kore *Kumeri* in *pal-tui-gumeri* "the heel; pal "foot, tui" behind, and *kum* "the hard skin"(?). Ramstedt S. K. E. 130.

Keresteciyan da Türk. *kön*, *gön*'in İngilizce *Gown* ile münasebetini göstermiştir :

Gön (Osm.) cuir, peau tanneé; Géorgien *kani-peau*; ndob (Afrique) *Koanyu* "peau"; Cymrique *Gwn*, l'anglais *Gown* "casaque, soutane, robe". Kerst. 308.

Baskların Step-Orman bölgesinde Türk kabileleri ile temasına diğer bir delil de aşağıdaki kelime ve söz klişesidir:

M. H. L. Fabre'in "Dictionnaire Français-Basque 1870 p. 62 de şöyle bir izah vardır :

Convulsion, s. f. contraction des muscles: *Gozañen kiskurtea*,

Türk. *KÖZÖN* (Kazan) der Krampf; *anı közön yıyıra*, er hat den Krampf. Radlof II. 1337.

Yıyрмаk, *cıyırma* ile *kıskartmak* aynı manaya gelirler.

cıyr-yyır-(Kazan, Kirgiz) 1-zusammendrücken, zusammendrängen, runzeln. 2-ein Zeug in Falten zusammenlegen. Radlof IV. 119.
Kıskar (v) Altay, Teleut, Lebet, Şor, Sagay, Küerik, Kirgiz, Kazan, von *kıska+är*” sich verkürzen, kurz werden. Radlof II. 809.
Kıskart (v) kurz machen, verkürzen. Radlof II. 809.

Bask sözünü bu klişesi ile ancak Volga boyu Türkçesinde biliyoruz.

* *

Step-Orman bölgesi hatırasını taşıyan diğer kelime de şudur:

Bask. *Bas* “Wüste”; ir. *fas* “leer”, abret. *guas-ce* (<* bas-) Leere.

Quara bado, Hausa *butu* “leer”, Quara *beşa* “nackt”.

F. von den Velden. (Afrika mukayeselerini de olduğu gibi gösterdik).

Bask. *Baso* archaiq. 1-forêt v. *basa*, 2-montagne. *Baso-ar* (Hb.) montagnard. Lh. 116.

Bask. *Basa* “sauvage: qui vit ou git ou pousse à l'état sauvage. (probablement de *baso*, forêt, car *basa* adj. ne saurait précéder le nom) Lh. 114.

Türk. *Basu* (Kazan) das Feld, der Acker; *arış basuvı* “ein Rogengefeld”.

Takır basu “das Brachfeld” Radlof IV. 1532.

Bu eski devrin hatıralarını taşıdığını sandığımız kelimelerden diğer bir tanesi de *kurbağa* “Kröte” karşılığı olan kelimedir:

Bask. *Puka* “crapaud, Syn.: *apho*. Lh. 889.

Türk. *Baka* (Çagatay, Sart, Tarançi, Kirgiz, Karakirgiz, Kazan)” der Frosch, die Kröte. Radlof IV. 1437.

Kaplu-baka (Osm.) tortue, m. à. m. “grenouille à carapace”; *kor-baka* “crapaud”. Kerest. 93.

Yakut *Baga* “frosch”. Németh 10.

Macar. *Béka* “Frosch”. R. O. XIII, 360. Eski Çuvaştan iare.

* *

3. BASKLARINI FİN-UGOR'LAR VE BU MEYANDA MACARLAR İLE TEMASLARI

Bask. *Bake* I-paix, calme, tarnquillité. Lh. 102.

Bakhea “paix, état de guerre. Fabre 244.

Macar *Béke* Id. (próbltāk több török szocsaladdal egyeztetni, igy:

1-vö. pl. csagatj *bikik* ‘megkötött, 2, tarancsi *bökä*’erö, erös, etc.

Barczy Géza, Magy Szófejtő Szótár. 1941 s. 18.

Bask. *Hirur*, *hiru* "trois". T. L. 525.

Hirur "trois". Fabre 374.

Macar *Három-id.* vö. Vog. *kõrem*'ua., Ostyak *chõlym*'ua., Fin. *kolme ete. Barczi* 114.

Bask. *Habuın* "écume" Lh. *Ahuna* Fabre 99. *Hagun*, *Gahun* TL. 149.

Macar. *Hab* id. *Barczi* 106.

Vogul. *chump* "hullam", Ostyak *chomp*, ua.

*

Bask. *Hiralgo* "nouvelles, notices", Lh. 443.

Macar, *Hir* İd.

(talan honf. el. török jövevény, vö. csuvas *chypar* ua., megfelelői üz, kipszak, turki, sziberiai típusu nyelvekben. A. török szó arab jövevény, de nagy elterjedtsége bizonyítja régiségét. Az egyeztetés komolyabb akadályai a hangtani nehézségek), *Barczi Géza*, *Magyar Szófejto Szótar.* 1941).

Not : Arapça *haber* ile *Hir* mukayesesinden önce Bask *Hiralgo* daki *Hir* kökü üzerinde durulmuştur. H. K.

*

4. KAFKAS - BASK MÜNASEBETİ

Basklar çobanlık devrini Türklerin normal hayat süren oymakları yanında geçirdikten sonra güneye Kafkasyaya sarkmışlar orada Kafkas kavimleri ile temasa gelmişlerdir Ziraate ait kelimelerden bir kaç Türkçedeki şekillerden ziyade Kafkas dilleri ile mutabakat gösterir Misal:

Bask *Gari* "blé, froment" Lh 338. arm. *Gari* "Gerste" georg, *K'eri* das mit bask. identisch ist, aber, auch im Mingrelischen und Lazischen, ferner im Abchas. *A-har* "Gerste Hafer", versch. *Hare*, bur. *Harri*, Wersch. *gur* "Weizen" wiederkehrt. A. Nehring, S. I. K. U. p. 135.

Bask dilinin Gürcüce ve Kafkas dilleri ile akrabalığını müdafaa edenler bilhassa bu kelimeye ve kısmen Türkçe ve Ural-Altay dillerinde de gösterilebilecek Gramer hususiyetlerine istinad ettirmektedirler. Kanaetimizce burada da ancak kültür tesiri bahis konusudur. Bask ve kafkas dillerinde müşterek yigirmili sayı sistemi, Alfredo Trombetti'nin Elementi di Glottologia'da bahs ettiği (El sistema vigesimal de numeracion) de bu cümledendir. Arpanın buğdaydan

daha önce malûm olduğu tahmin edilmektedir. Türkçe *Arpa* "Hordeum sativum" aslında Hind Avrupa, Kafkas dillerine şamil bir kültür kelimesidir:

Türk. *Arpa* (Kirgiz, Tarançi, Kazan, Azeri, Krim, Çagatay, OT.

Kom. Osman. Uygur) die Gerste. Radlof 1. 333.

Mongol *Arbai*, arwä (K. W.) "Gerste, Hafer".

Mançu *Arfa* "Schwarze gerste".

Macar *Arpa*. Türkçeden iare söz. Budenz Ny. K. 77.

Arm. *Gari* "Gerste"

Gr.*xri* < *keri.

Lat. *Hordeum*.

Ahd. Gerste.

Afgh. *Örbüşah*.

Bask. *Gari*.

Georg. *K'eri*.

* *

5. ANADOLU - BASK MÜNASEBETİ

Bask Anadolu münasebetini gösteren yukarıda zikri geçen *astoa* kelimesinden başka her halde eski ölü dillerin bakiyesi olan ve halen Türk Dil Kurumunun Söz Derleme Dergisi Cilt 2. 1941 sahife 545 de tesbit edilen ve yaygın olmayan "tavşan" karşılığıdır:

Bask. *Erbı* "lièvre" Lh. 251.

Türk. *Eripisi* (Çorum) tavşan

* *

Bask. *İbai* "fleuve, rivière, au fig. torrent", Lh 478 TL. 189.

Türk. *İba* I. Çiğ, nem (*bu gece iba düşmüş*: Oyaca "Haymana-Ankara", Ilgın, Bozkır, Seydişehir "Konya", Aybastı "Ordu", Yukarı dinek "Şarkî karağaç" "Isparta", İshaklı "Bolvadin-Afyon", Hisarlıkaya", Polatlı "Haymana", 2-Ratıp: Bu çamaşır daha iba duruyor "Konya"

Söz Derleme Dergisi, Cilt 2, sah. 778 Türk Dil Kurumu, 1941

* *

Bask *Ephel* "1-tiède, 2- au fig sans zèle, sans énergie" Lh. 245. *Ephel* "tiède", *ertepfel* "à demi-tiède", *ertepheldu* "tiéder à demi", TL. 510.

(Not: burada *erte-ephel*-yarı-ephel, orta -ephel mürekkep keiimesinde sıfatın mevsuftan önce gelmesi Türkçe gibidir. Halbuki Bask dilinde sıfat mevsuftan sonra gelir. Bu ayrılık Türkçe ile ilgisi olmadığına delil olarak gösterilir. Halbuki Veled-Çelebi, Osman-Paşa gibi terkiplerde “determinatif” unsurlar pek alâ isimden sonra gelebiliyor).

Türk. *Efil-efil* (Anadolu Söz Derleme Dergisi 1941 sah. 507) “1-Hafif hafif, yavaş yavaş (Rüzgârın esmesini tavsifde kullanılır) 2-serin serin (Eskişehir). *efilti* (İçel) hafif rüzgâr. *Efillen-mek* (Erzurum) koku yayılmak. *Efirti* (Bor-Niğde) pek yavaş, fakat serince esen rüzgâr.

* *

Bask. *Erain-suge* “Dragon (serpent d’airain ?)” Lh. 248.

Heransuge “Dragon, serpent fantstique” L. T. 143.

Suge “reptil” Lh. 945.

Türk. *Evren* (Anadolu S. D. D. 2/561)” Ejderha, büyük yılan”.

* *

Bask. *Gori* “I-incandescent, porté à la chaleur” Lh. 381.

Türk. Osmanlı “her tarafı yanıp içine kadar ateş haline gelmiş kömür veya odun parçası” Türkçe sözlük. T. D. K. 1955 sah. 641.

Akkor-*ak kor* “ak korluk halinde bulunan naribeyza: volta yayında kullanılan kömürler işlerken akkor halindedir. sah. 21.

* *

Bask*. *makil* “schort staff”.

Makola, 1-sortede de batôn à croc servant à tailler l’ajonc et la fougère, 2-cacole. Lh. 706.

Makhila, *makhil*, “batôn” LT. 38.

Türk. *Makal* (Gümüşhane-Anadolu) “Bahçıvan çapası” Söz Derleme Dergisi. Cilt 3. 1033.

* *

Bask. *Tini* Lh. 968, *Thini*, *thiña* “somet, cime” Lh. 963.

Tini “somet de montagne”, T, L. 481.

Türk. *Tin* (Karadeniz kıyıları) “tepe, zirve-somet, cime”, S. D. D. 1365.

Yalnız bu mukayeseler Baskların eski taş devri yerli ahalişi bakiyesi olduklarına dair nazariyeyi çürütmeye kâfidir.

* *

Anadoludan gelip geçmiş kavimlerin ölü dillerine ait kelimeler Coğrafi isimlerde olduğu gibi halk diline geçmiş olarak Türkçede de yaşaması pek mümkündür. Bu hususta esaslı araştırma yapılmamış olmakla beraber bir kaç misal verebiliriz:

Etrüsk. *Balteus*, baudrier, ceinture; mot étrusque d'après Varron "kılıç kayışı."

Türk oriental: *baldak* est l'anneua du ceinturon auquel le sabre est attaché. de Vaux.

Türk Osmanlı *Balta*, 3. Gümüş bel kemerlerine süs için takılan küçük ve dişli parçalar. Baltalı kuşaklar çok eyi yakışır (Beypazarı-Ankara) Söz Derleme Dergisi 1939 cilt I. 161 (tabii bu kelimenin *Balta* -Ax ile bir münasebeti yoktur).

Altay dilleri ile Etrüskçe arasında diğer müşterek kelime şudur:

Etrüsk *Bégoé*, nymphe, type de magicienne, auteur d'un des livres fulguraux des Etrusques. Son nom paraît dans les monuments sous la forme *Veku*. /Türk Oriental et Osmanlı *buge*, magie. B. Carre de Vaux p. 90.

Osmanlı, Türkmen *büğü*, *büyü* "die Magic, die Zauberei"- *bügi*, *bügü*, *bui* Radlof IV. 1883. *Bögü* (Çağatay) "weiser".

Mongol *Böge*, Mongur *bō* "chamane", Hexmeister".

Munda *Byga* "medicine -man" Hevesy F. U. J. 141.

Bu mukayeselerin Bask-Etrüsk akrabalığı nazariyesini teyid bakımından da önemi vardır. Ayrıca hatırlayınız :

Etrüsk ve Bask *Lar*-bey Littré.

6. BASK DİLİ İLE TÜRKÇE MUTABAKATLARA (COINCIDENCES) DAİR LÜGATÇE

Bask. *Aitaso*, *aitona* "aieul, grand-père" /*Aita* "père" Lh. 21.

Türk, *Ata* (Tarañçi, Tobol, Kazan, Kirgiz, Osmanlı, Çağatay, Sart, Krim, Koman) Vater, grossvater, Vorfahr. Radlof I. 449.

Mukayese ediniz :

Bask. *Amaso*, *amona* "aieule, grand mère"

Mongol *Eme* "frau", *Eme* (Mançu) "Mutter".

Dravid, Tel. *Amma*, *ama* "Mutter".

(Bask ai-Türk a : ilk hecedeki bu uzatma Bask dilinin bir özelliğidir.

Meselâ: melek manasına gelen "ange" aynı hususiyeti gösterir. Bask.

Aingeru 1-ange-, 2-enfant vëtu de blanc. Lh. 20).

Bask. *anai*, *anaie* "frère". Lh. 41.

Anaya "id," Fabre 140.

Türk. *İni* (Tarañçi, Teleut, Altay, Çağatay, Osmanlı, Azeri, Uygur),
äni (Baraba, Kirgiz), *önö* (Sera Yögür) Yungger-brother.

İni "der jüngere bruder". Németh33.

Samoyed. Jen. *Inna'a*, *ina* "älterer Bruder"; Finn *eno*, Est. *onu* "Mutter
Bruder", *Inas* Macar "gyerköcz" Budenz Ny. K. X. 84.

Dravid: Tam. Kan. *anna* - Tel. *anna* "älterer Bruder".

Berber. *aña*, Nubisch. *enga* "Bruder". F. Hpmmel Ethn. 72.

Guechua (İnca) *wayna* "jeune": Türk. *ini* "frère cadet". Georges
Dumèzil, *Studia Linguistica* VIII/I. 1954 Lund.

Bask. *Apa* "nom que les puinés donnent à leur soeur aînée comme
añe à leur frère aîné/Oncle du père ou de la mère/ arrièregrand'
père ou grand'mère /nourrice. Lh. 47.

Türk. yukardaki mana nüanslarının hepsi Türkçede mevcuttur :
Apa (Kazan, Kirgiz) "ältere schwester, tante"; *epe* (Krim, Kara-
yim) İd. *Ebe* (Tarañçi) "die jüngere schwester der mutter, die
ältere schwester.

Çuvaş. *Appa* "ältere schwester, die jüngere schwester meines vaters
oder meiner mutter".

Samoyed *Apa*, *appa* "ältere schwester". Sauvageot 39.

Türk. Ot. *apa* "grandfather" (< **papa*) and mongol *baba*, kalm.
bäwa elder brother who takes the place of a father. Ramstedt.

Bask. *Apa* "baiser" Lh. 47.

Apun "baiser" Lh. 50.

Türk. *Öp/mek* (Tarañçi, Baraba, Sart, OT. Krim, Kom. Karayim,
Uygur, Çağatay, Osmanlı) "küssen". Radlof I. 1308-Up- (Kazan)
İd.

Macar *ápol/ni* (csókolni) İd. Budenz Ny. K, X. 77, 325.

apolás (Székely) "csokolgatás".

Hittit Hierogl. *APXE-* "lieben" Meriggi 94.

Bask. *Arba* "traîneau rustique Lh. 53.

Türk. *Araba* (Kırım, Kun, Osmanlı, Azeri, Çağatay, OT. Karayim)
arba, *abra*. "der Wagen", Radlof I. 261./*Arba* (Kirgiz, Kazan,
Kırım) -*araba*, *haraba*, *abra*. "der Wagen", Radlof I. 335.

Burada mana kayması, (eğer mükayese doğru ise) şayanı üikkattir. İlk nakil vasıtası tekerlekli arabadan önce şüphesiz kızak idi. Karlık arazide olduğu gibi dağlık arazide meselâ Artvinde (Türkiye) bugün dahi baharda bile kızak kullanılır. Räsänen şu mukayeseyi yapar: gtü. tü. *araba*, az. *harava* “wagen”.

özb. *haral* “Pflug”,

mong. *aral* “schlitten; Gabeldeischsel”

ma. *fara* “schlitten; Femerstangen, Gabeldeichsel”

olça, goldi *para* “schlitten”

finnisch *purila*, *purilas* “Schleife, Zwei lange Stangen auf beiden Seiten des Pferdes, mit den hintern Enden auf der Erde schleppend und mit einem dazwischen gebundenen Brett, welche die Unterlage für die Fuhre bildet” Marti Räsänen, Uralaltaische Forschungen (U. A. J. XXV. H. 1-2, 1953).

Harol (Ahlat-Türkiye) buğdayı bir hat üzerinde ekebilmek için sapanın arkasına iki uzun tahta konur. Bu tahtalarla kurulan sapanı *harol* denir. A. D. s. 162.

Keresteciyan *araba*'yı yunanca *ápw*, *a'ípw* “veho” köküne bağlar.

Bask. *Argokia* “masculin, ine”, Fabre 210.

Türk. *Erkek* (Kun, Çağatay, Osmanlı “männliches Wesen, das männchen” von tieren” /*Ergək* (Şor) “kater” Radlof.

Ar (Çuvaş) “Mann, Knabe”.

İrgäx (Yakut) “Männchen”. Nêmeth, O. J. A. 78.

Birlikte hatırlayınız :

Bask. *Ar mâle*”, *ar-eme* “mâle et femelle” Lh. 67.

Türk. *Er* (Kirgiz, Kara Kirgiz, Sagay, Koybal, Kaçins) *är* (Teleut, Altay, Şor, Lebet, Kumandit, Tarançi, Tobol, Osmanlı, Uygur) der Mann. Radlof I. 751, 753.

Bask. *Asaltzea* “tremper, couvrir une chose d'un liquide”.

Türk. *İslat/mak* (Azeri) von *ısla-t* “anfeuchten, nass machen”. Radlof I. 1393/İslanmak (Osmanlı) “feucht, nass sœin”.

Bask. *Aürra* “enfant, jeune, fils, fille. Fabre 107.

Türk. *Uri* “oğul, erkek”, Anal. Index. Uygur. /Ahmet Temir'e göre *Ori* okumak daha doğru olur. “Sohn, männlich”.

Mongol. *Ori* (Kow. 439).

(Ramstedt S. K. E. 177 de şu mukayeseyi yapar:

Oturk. Uigur *Ory* "son", *oryogul* id. /Mɔ. *Ori* "young, boy, young man", Kore, *Orabi*, *oräbi*, *oraoeni* "brother used by and the relation to a sister", *or-emi* "wife of the brother", *oraba*) *oppa* (from the childrens' speech); **ol*, **or* "male child, son, boy").

Bask. *Bakida* "conjonction s. f. jonction de deux choses ensemble". Fabre 56.

Türk. *Bağ* (Çagatay, OT. Tarançi, Sart, Kırım, Azeri, Türkmen) "der Strick, das Band, die Fessel; der Bündel, das Paket" Radlof IV. 1446.

Bağlamak (Osmanlı, Kırım, Azeri, Türkmen, Kun)-beylemek. "anbinden, binden, festbinden, einen Knoten machen "Radlof IV. 1456.

Yakut. *Bai*- "to tie".

(Tunguz. *Ba*- "to be a matchmaker, to arrange a matrimonial alliance, to tie together".

Kore. *Pa* "a rope" Ramstedt, S. K. E. 179.

Bask. *Basi* "sale, dégoûtant" Lh. 116.

Türk. *Pis* (Osmanlı, Azeri, Çagatay) von pers. *pes*), unsauber, schmutzig. Radlof IV. 1350.

Bask. *Begi* "Oeil" Lh. 122/*Begira* "regarder" Lh. 124.

Begi "Auge"; air. *fega-d* "das Sehen"/Afrika dilleri: eg. *bq*, *bg*, *bx*, kafa *baq*, *waq* id. Bulanda *feka-t*, Bola *peka-ş*, Sarar *puga-s* et "Auge". Von F. von den Velden: Der nordafrikanische Untergrund der keltischen Sprachen.

Türk. *Bak*- "to regard, to look on intently, schauen, regarder".

Bak- (Osmanlı, Azeri, Türkmen, Kırım, Çagatay, Tarançi, OT. Kun, Kirgiz, Karakirkiz, Kazan, Karayim) "schauen, hinschauen" Radlof IV. 1335.

Tunguz, *baka*- "to find out, to hit; to fix the eyes on".

Quechua (İnca) *paya* "voyant" "*Paq* en vue de, pour", *paq-ta* "attention" Dumèzil.

(Keresteciyan Türk *bak* sözünü Sanscrit *paçiyami* "voir" ile mukayeseder. Sah. 93).

- Bask. *Begit-harte* "Auge-Zwischen raum-Gesicht" Karl Bouda
Begitarte "Visage" T. L. 547.
Bet var. de *begi*, oil, dans quelques composés. Lh. 156.
Bet-arpegi "face, visage Lh. 156.
- Türk. *Bet* (Osmanlı, Krim), *Bit* (Çagatay, Kazan) "das Gesicht"
 Radlof IV. 1617.
- Ostyak. *Pugodem*, Vogul. Pajt "Orcza, Pofa". Budenz M. F. Sz. 72.
- Bask. *Harte*, *arte*, *erdi* halb, Hälfte; moitié Lh. 252.
- Türk. *Yartı* (Baraba, Kazan, Karayim) "die Hälfte, halb" Radlof
 III. 145./*Orta* (Tarançi, Krim, Koman, Kirgiz, Şor, Sagay,
 Koybal, Kaçins, Küerik, Osmanlı, Uygur, Çagatay) "die Mitte
 die Hälfte". Radlof. I. 1064.
- Bask. *Ber* var. de *bera* "seul, unique, seulement" Lh. 141.
 Türk. *Bir* / Çuvaş *Per* / Yakut *Bîr* "un".
- Bask. *Biro* "grain de raisin" Lh. 174 / *Bir-bil* "rond" Lh. 174.
 Türk. *Börlögön* (Kazan) "die Felsenbeere"-*börlögön*. Radlof IV. 1721-
 1719. (*Rubus saxatilis*).
- Finn-ugor. Çeremis *mör* "beere"; Votyak. *borı*, *bore* "grosse wald-
 erdbeere (*fragaria collina*).
- Hind-Avrupa. Grek. *moro-n*, lat. *möru* "brombeere".
- Kafkas. Kürin *mer* "brombeere, himbeere". AKE. 172.
- Maori, *pura-pura* "Saat". Eduard Stucken MVAG. 1926 p. 62.
- Sumer. *buru* "Frucht".
- Burada yine önemli bir kültür kelime ile karşı karşıyayız. Baskça Türkçeye en yakındır. Basklar Step-Orman bölgesinde öğrendikleri bir sözü cenup bölgesinde üzüm ile tanışınca eski kelimeyi üzüm danesine kullanmışlardır.
- Bask. *Buru-ko* "1-Coiffure de femme, mouchoire de tête, 2. béret Lh. 189
 Türk. *Börük* (Kirgiz) die Mütze Radlof. 1699 / *Börk* (Çagatay, Tarançi,
 OT. Karayim, Koman) - *Börük*. / *Burik* (Kazan) id.
- Yakut. *Bärgäsä* "mütze" Németh Öj. H. A. 66.
- Mongol. *Bürge* (K. W.) "leichter sommerhut, halmhut".
 Türkçe *börk*, *börük*'i *bürü*- "bedecken" ile izah ederler.
- Ancak Bask. *buru*, *bürü* "tête" manasına gelmektedir. Lh. 188. daha uygun düşer. Lh. 188.

- Bask. *Bost* "cinq" Lh. 181 / *Bortz* "cinq". Lh. 180.
 Türk. *Beş* (AT. Osm.) *Biş* (Çagatay, OT. Tarançi, Sart, Türkmen, Kırım, Azeri, Kazan, Tobol) "fünf". Radlof 1685, 1787.
- Bask. *Çapata, çapataska* "babouche". T. L. 3.
Çapata "soulier syn. *oski, oinetakoak*", Lh. 1072.
 Türk. *Çabata* (Kazan vom pers. *Çabatan*) "die Bastschuhe" Radlof III. 1930.
- Bask. *Dei* "action d'appeler" Lh. 200 / *deitza* "appeler, v, a. nommer. Fabre 15.
 Türk. *Di-mek* (Kazan) sagen, nennen. / *di* (Osm.) Aussruf zur Aufmunterung. Radlof III. 1751.
De-mek (Osmanlı, Kırım, Çagatay, Tarançi, Karayim, Kirgiz) "sagen" Radlof 1654.
- Bask. *Dündü* "obscur, nuageux". Lh. 214.
 Türk. *Dün* (Osmanlı) "Nacht", *tün* (Kazan), *tön* (Çagatay), *tün* (Uygur id.
 Çuvaş. *tem*. "dark" / Yakut. *tün* "Nacht" Németh Öj. H. A. 58.
 Mongol. *tüne* "darkness, dark forest".
 Kore. *dun* "neight". Ramstedt SİKE. 60.
 Cf. Keresteciyan Türkçe kelimeyi russe *ten* "ombre"; anglais *dun* "obscur"; allemend *dunkel* "sombre" ile karşılaştırır. K. 148.
- Bask. *Egaşi* (egachi) "femme, maitresse" Lh. 220.
 Türk. *Egeşi* (ägäçi) "tante" Çagatay lehcesi / *ägâci* id. Koman lehcesi.
 Mo *Agaçe* (Çagatay, OT.) "Ehefrau, Frau. / *Agaçi* (Kazan, veraltet) id. Radloff I. 151.
 Mongol *Ege-çi, Ektşi* (K. W.) "ältere Schwester".
 Karşılaştırınız :
 Bask. *Egašo* (boh.) "chef, maître, homme". Lh. 220.
 Türk. *Aga* (Osm. Azeri) 4-"Herr, Officier, Vornehmer" Radlof I. 143.
Aga hemen bütün Türk lehcelerinde vardır. Büyüklük ifade eder.
- Bask. *Egun* "1-Jour, clarté du jour, 2-aujourd'hui. Lh. 224.
 Türk. *kün* (Altay, Teleut, Lebet, Şor, Krim, Sagay, Koybal, Kaçins, Küerik, Baraba, Kirgiz, Karakirgiz, Koman, Orhun, Uygur, Çagatay, Osmanlı) "der Tag, die Sonne" -*Gün*. Radlof II. 1436.

Çuvaş *Kün* id.

Yakut. *Kün* "Sonne" Németh 43.

Mançu. *Chun* "Soleil".

Tunguz. *Chün* id.

Finn. *Siung* "Soleil".

Sumer. Kun "illumination, manifestation de la lumière".

Tokhár. *Kom* "Tag, Sonne". Németh, A törökség Oskara 168 de bunu tesadüfi benzeyiş olarak izah eder.

Georges Dumézil ise 'Studia Linguistica VIII/I 1954 d: Türkçe *kün* Quechua (İnca) *Q'uni* "chaud" ile mukayese eder.

Bask. *Er*, var. de *Eri* ou *erhi*, "doigt", dans les dérivés *erpu*, *erkoro*, *erma mi*, etc. Lh. 245.

Erria "doigt, partie de ma main", Fabre 93.

Türk. *Ernek* - parmak. Divan. Bk. *Fırnğek* (Caf. T. T. An. İnd. U.), krş. Radlof, (Sagay, Koybal, Kaçins) *ergek* :, Pekarski Yakut *Erbeh*.

Divanü Lugat-it-Türk dizini sah. 191.

Not: Burada-ek eki kaldırıldıktan sonra Bask *Eri*, *Erhi* ile mukayesede güçlük kalmaz. Hatırla, bacak, parmak, ayak, turnak v, s. kelimelerde -ak, -ek kökü umumdur.

Bask. *Er'a*, *er'e* "brûler" Lh. 266/*Erre* "brûler" L. T. 54. /*Erretzea* Fabre 34.

Türk. *Ör* (Söz Derleme Dergisi 1947 Cilt 3. Sah. 1113) "kor, köz" *Ört-* "yakmak =brûler" Divan 464.

Bask. *Erdi* "moitié" L, T. 318. /*Erdi* "halb, Hälfte" Karl Bouda. 23.

Türk. *Yartı* (Baraba, Kazan, Karayim) "die Hälfte, halb" Radlof III. 145. *Cartı* (Kirgiz) id. Rad. IV. 34. *Yarı* (Osmanlı) "die Hälfte. Radlof III. 120.

Bu kelimenin kökü *yarmak* (Bütün lehceler) "zerspalten, zertheilen" fiiline dayanmaktadır. Radlof III. 102. Baskaça *Erdiratu* "zerreisen", *erditu* "gebären, sich halbieren, sich teilen" "fiillerinde de aynı mana saklıdır. Karl Bouda.

Bask. *Ereka* 1" ruisseau, 2-ravin, 3-canal" Lh. 268.

Türk. *Arık* (Kirgiz, Karakirgiz) "Bewässerungsgraben, durch welche man das Wasser auf die Felder leitet" Radlof I. 269.
Ark (Osmanlı) id.

Sulama ile ziraat usulünün en mühim kelimelerinden biridir.

Bask. *Galde* "demande", *galdat* "demander" L. T. 123.

Galde "demande d'une chose que l'on désire obtenir" Lh. 328.

Galdu "demande" Lh. 328.

Türk. Kol(Koman, Uygur, Karayim) "bitten" Radlof II. 584. /*Kola* (Çagatay) "bitten" Radlof II. 585.

Elam. *ku-ul-la-h* "bitte", *ku-ul-la-ak-u-me* "Meine Bitte", F. Bork, Elamische Studien 1933 p. 31.

Bask. *Gatea*, *gatia* "aller, marcher", se transporter" Fabre II *Yoatea*.

Türk. *Kit-mek* (Kazan, Baraba)-*kät-mek*. "fortgehen, fortfahren, sich entfernen" Radlof II. 1347.

Git-mek (Osmanlı) "gehen" Radl. 1622.

Bask. *Geri* "ceinture, le milieu du corps "Lh. 353/*Gherikoa*" endroit du corps où l'on attache la ceinture: *Gherria*. Fabre 40.

Türk. *Kur* (Radlof II. 916, Divan I. 39, I) "Leibgurt". /*Kuri* (Divan I. :14, 10) "um ihm herum". /*Kur*, *Kor* (Shera Yögur. E. Mannerheim) "girdel".

Yakut. *Kur* "Leibgurt" Németh 38.

Sumer *Gi-ri* "Gürtel" Ş. L. 36.

Bask. *Giza* "homme" Lh. 361 /*Gişot*, dim. de *gizon* "hommet".

Gizon "l'être humain, l'homme" Lh. 362.

Türk. *Kişi* (Tarañçi, Koman, Krim, AT. Çagatay, OT. Osmanlı, Karayim) der Mensch Radlof. II. 1392.

Yakut. *Kisi* "Mensch, Mann" Németh 75.

Ostyak *Kassek* "homme".

Gürcü. *Katsi* "homme" Keresteciyan 294.

Sumer. *Gi-iş* "männlich" Ş L 211/*Giş* "insan, hizmetkâr, bir kimse" U. S. SZ. 17.

Urarto. *Gişsure* "Mann" Tsereteli: Die neuen haldischen Inschriften. s. 27 (E. U. 417).

Çok eski bir çok dillerde müşterek iptidaî mefhumlardan biri olduğuna şüphe yoktur.

Bask. *Hadi* "sois; *Jeiki hadi* "lève-tois". Lh. 395.

Türk. *Haydi, hayda* "nun, vorwärts, *Hayda git* "dass du vortkommst".
Radlof II. 1740.

Bask. *Hatz* "vestige, empreinte de pied d'homme ou d'animal", trace"
Lh. 420 T. L. 517 -*Herecha*.

Türk. *İz* (Tarañçi, Sart, Kirgiz, Karakirgiz, Koman, Krim, Osmanlı
Çagatay, OT. -İs, *İz* Radlof, I. 1536.

Mongol. *Erigen*, vgl. urspr. **ere, eri* "furche"- *tü. iz* "Spur", Kalm.
erén (K. W.) "streifen; gestreift; bunt; bild".

Mançu. *İren* "gekräusel auf dem Wasser".

Bask. *Hel* "Sens général d'arriver". Lh. 429.

Heldu "venir" TL. 539.

Türk. *Gel* (Osmanlı), *Käl* (Tarañçi, Altay, Teleut, Lebet, Şor, Küerik,
Krim, Kun, Uygur, Çagatay, Karayim), *Kel* (Kirgiz, Sagay,
Koybal, Kaçins), *Kil* (Baraba, Tobol, Başkurt, Kazan)- "kommen;
venir".

Yakut. *käl*- "kommen", Németh 22.

Bask. *Herén* ("belle-fille, bru" Lh. 435.

Erren "bru" LT. 54.

Türk. *Kelin* (Uygur, Çagatay) "Schwiegertochter, frau des jüngeren
bruders oder nahen verwandten", Kaşgari *kelin* "Braut, schwi-
eger tochter" /*Kin* (Çuvaş < **kälin*) id.

Fin-ugor. Mordvin *kel* Ostyak *kili* "jüngere schwester der frau" Züryen
kel "schwägerin", Fin. *käly* "schwägerin".

Németh U. T. K. 96, A Törökség öskora 161 (E. B. A).

Gürcü *käli* "Mädchen, Dame", A. Nehring S. I. K. U. p 33.

(Alfons Nehring: Studien zur Indogermanischen Kultur und Urhei-
mat p. 33 de "Ebenfals nach Bleichsteiner entspricht dem georg.
käli "Mädchen, Dame "ein bask. **al-in alaba* "Mädchen").

Biz bunu kabul etmiyoruz. Bask. *Alaba*, Türk *Abla* mukayesesine bakı-
nız:

Bask kelime başındaki *h-* çok defa Türk kelime başı *k-,g-*ye tekabül
eder. Bu bahse bakınız.

Bask. *Hiri* "Ville" Lh. 444. TL. 546.

İri "ville, cité. Var. *hiri* Lh. 539.

Türk. *Or* (Kirgiz, Krim, Çagatay, Koman, Osmanlı) "1-die Grube, das Loch, 2-Ein Wall mit einem Graben, eine *Befestigung* (Osmanlı). Radlof I. 1046/*Or* (Kirgiz), *Ur* (Başkurt) "fortification".

Çuvaş *Hola* "ville" Budenz Ny. K, I. 211.

Munda *Orak* "maison, lieu d'habitation "Rivet Sumerle mukayese eder. Sumer *U-ru* "Stadt" Ş. L. 83.

(Osmanlı *Orbegi*- commandant d'une forteresse, désignait par métonymie, la ville, même qu'elle était destinée à protéger: comparez l'allemand *burg* l'anglais *castle* etc. qui servent à former des noms devilles. Keresteciyan 50).

Bask. *Il* "mourir", Azkue: El Vascuence 1949 p. 6.

Il "les sens et les composés de *hil*" Lh. 503.

Hil "Subst. cadavre de personne; Verbe mourir" Lh. 440.

Ul var. de *hil* "mourir" Lh. 1001.

Türk. *Öl-* (Tarañçi, Altay, Lebet, Tuba, Şor, Sagay, Koybal, Kaçins, Kirgiz, Karakirgiz, Krim, Koman, Uygur, Çagatay, Sart, Osmanlı, Azeri, Karayim v, s.)-ül- "sterben" Radlof I. 1243.

Ül- (Kazan, Baraba, Tobol, Koybal, Sagay) "sterben" Radlof I. 1845.

Çuvaş *Vil-*, id.

Yakut *Öl*, "sterben" Németh 41.

Mongol *ala* "Türk. öldürmek" /Mançu *alül* - v. caus. Ny. K. XIII, 233.

Vogul *Vel-*, *äl-* "erschlagen, tödten" /Macar *Öl-*, id.

Bask. *Iliki* "cadavre", var. *Hiliki-tu* "devenir vadavre" Lh. 508.

Türk. *Ölük* (Tarañçi, Uygur, Çagatay, Osmanlı, OT.) von *öl-k* "der Verstorbene, Todte, Leichnam". Radlof I. 1249 /*Ölüklük* (Çagatay) die Leiche. Radlof I. 1250 /*Ölüg* (Sagay, Koybal, Kaçins, Şor, Lebet) "todt, verstorben". Radlof I. 1250.

Bask. *Ikusi* "voir" Lh. 549 /*Erakus* "faire voir" faktitif de *Ikus*, Lh. 248.

Ayrıca Bask. *Begi* "oeil" L. T. 340 /*Beghia* "Oeil", Fabre 236.

Bu iki kelimedede Türkçe *Göz* "oeil" ve *Gör* "voir" ile

Bak-ak "regarder" köklerinin saklı olduğunu sanıyoruz.

Türk. *Köz* "Auge" eigentlich "Sehen" von dem Stamme *Kör* "sehen", *köz-et*, *kös-ter* "sehe nlassen, zeigen, *karak* "Auge Pupille" eigentlich "schauer" von *kara-* "schauen, sehen" R. O. XIV. M. Bernhàrd.

Türk. *Bak-* (Osm. Azeri, Türkmen, Kırım, Çagatay, Kirgiz) "schauen"
R. (Keresteciyan sah. 307 de Türkçeyi Hind - Avrupa dilleri ile de mukayese eder: grec *kws*, 'Okkos, et *osse-id.*, d'ou 'Ossomai regarder, correspondant au turc *gözlemek*. Latin *ocuset oculis-ocul.* Anglais to *gaze* -regarder fixément)

Bask *khavar* "sec jusque à l'aridité" *khavarstu* "sécher à la chaleur jusqu'à complète siccité et jusqu'au recroqueviller à la chaleur".
Lh. 593.

Türk *kavur*, *kavr* (v) Osmanlı -*kaur* "brennen, rösten, braten" Radlof II. 468

Kaur (v) Baraba, Azeri, OT. "rösten, braten" Radlof II. 51.

Kaurma, (Kırım, Çagatay) 'geröstete Weizen oder geröstete Gerste" Radlof II. 52.

Kaurmaç (OT.) "geröstete Weizen oder geröstete Gerste" II. 52.

Bask. *Khabaró* "tumeur", *khavaró-tu* "se renfler en tumeur" Lh. 593.

Türk *Kabar-mak* (Kırım, Kazan, Osmanlı, Çagatay, Azeri) "sich erheben, emporsteigen; anschwellen, sich auf blasen" Radlof II. 440.

Kabar (Osmanlı, Z.) "eine Blase, Rindsblase, Wasserblase, Geschwulst" Radlof 441.

Kabarcık (Osmanlı) von *kabar-cık* "die Geschwulst, Blase, das Bläschen" Radlof II. 444.

Yakut *Xabırı* (mit) einer Wölbung versehen".

Mongol *Qaba*, *d* (*u*)-(K. W) "schwellen, anschwellen (das Fleisch)".

Bask. *Kalpar* "chauve, chauve au sommet de la tête" Lh. 580.

Türk *Kel*, (Osmanlı) "der Grind, eine Krankheit der Kopfhaut; die Kahlköpfigkeit in Folge des Grindens" Radlof II, 1108.
(karşılaştırmamız : allemand *kahl-chauve*, latin *calvus*, sanscrit *k'allita* -id. Keresteciyan 291).

Bask. *Kezka* "souci, inquiétude, remords, scrupule, sollicitude, soin"
Lh 593.

Kezkatu, *khechatu* "se soucier", TL. 483.

Türk. *kuşku*-lanmak (Osmanlı) "aufgescheucht werden". Radlof II. 1028.

(Bu kelime Kazan lehcesinde de vardır. H. K.)

Bask. *Kızkırtu* "bruit confus, éclat de rire; clameur ou cri occasionné par la peur" cf. *İzkiritu*. Lh. 613.

Türk. *Kıçkır-* (Kazan) "schreien" Radlof II. 795.

Kıçır- (Altay, Teleut) "schreien, rufen" Radlof II. 793.

Bask. *Kizkin* "renfrogné, de mauvaise humeur" Lh. 613.

Kiskail "grillé, rôtie, surehauffé, brûlé" Lh. 612.

Türk. *Kizgin* (Çagatay) "enregt, aufgeregt, heiss, erhitzt, eifrig" Radlof II. 878.

Kızgın (Anadolu) "kızdırılmış, kızmış olan, öfkeli", Türkçe Sözlük 1955. sah. 447.

Kiz-mak (Çagatay) "erhitzt, heiss, glühende sein" Radlof II. 876.

Çuvaş *Xer* "rot werden"

Macar *gerjed* "entflammen" /*Eszk-Kirg* "glut, flamme, Funke" /Finn *Kiira* "flamme, glut" A. K. E. 296.

Munda *Kuskusau* "verärgert, beleidigt", Hevesy 222.

(Burada R-Z tahavvülü nazarı dikkate alınmalıdır).

Bask. *Ları* "1-grand, gros, volumineux, 2-grandi, qui a crû en âge, personne faite, mûre, 3-Grosse pièce, en parlant d'argent", Lh. 656.

Türk. *İri-yarı* (Osmanlı), *iri* "great, big; large; bulky; voluminous", *iriyarı bir adam*. "a huge person; a gigantic man", Türkçe İngilizce Sözlük, A. Vahid Moran, 1945, sah. 544.

Bask. *Lar'u, lar'ü* "1-peau qui couvre del'homme et des animaux, 2-peau dépouille des animaux, 3-cuir des animaux" Lh. 656.

Larrúa "peau, enveloppe d'animal, de fruit, etc. "Fabre 252.

Larru "peau", TL. 365.

Türk. *Yarı* (Anadolu-Çangır) deriden yapma içerisine eğrilmiş iplik konur nesne", Anadilden Derlemeler 416.

Yarı (Kazan, Budagof II. 327) "1-die Haut zwischen den Fingern", 2-ein Leder streifen, der Riemen", Radlof, III. 120.

Hatırlayınız : *Yarkanat* (Kazan, Çagatay, OT.) -yarı-kanat. die Fledermaus. Radlof III. 135.

Yarü (Teleut, Altay, Koman) "gegorbenes Leder",

Yarü-kanat "die Fledermaus", Radlof III. 131.

Bask. *Mulko*, *molkho* "grappe, particulièrement de raisin; troupe"
Lh. 748.

Türk. *Bölük* (Osmanlı, Çagatay, Krim, Kirgiz) "der Theil", ein menschenhaufen" Radlof IV. 1701.

Bask. *Muin* "cervelle". L. T. 67/Buru-*muin* "cervelle" LH. 188.

Fuin "cervelle, moelle", *muin* "sève" Lh. 313.

Türk. *Bäin*, *beyin* (Osmanlı, Azeri) -*bäjin*, *mäjin* "das Gehirn".

Radlof IV. 157. /*Miy* (Kirgiz, Sagay, Koybal, Kazan) "das Gehirn" Radlof IV. 2148.

Çuvaş. *Mime* "Mark, Gehirn" Aşmarin 313.

Yakut. *Mäji* "Gehirn, Verstand" Németh Öj. H. A. 23.

Bask. *Oiher'* "tortueux, oblique, de travers" Lh. 796.

Türk. *Aykırı* (Osmanlı) -*aygırı* "geil, ausserordentlich" Radl. 13.

Aykir (Karakirgiz) "die Länge, Ausdehnung eines Gegenstandes".
Radlof I. 13.

Bask. *Okher* "1-tordu, dévié, oblique, 2-contrefait, 3- borgne, qui n'a pas qu'un oeil" Lh. 801/ Fabre 30.

Türk. *Sukır* (Kazan) -sokır "blind" Radlof IV. 752.

Sokur (Kirgiz, OT. Koman, Krim) "blind" einäugig, einen Fehler im Auge habend (Kirgiz) Radlof IV. 521.

Kör (Krim, Osmanlı, Uygur) "blind" Radlof II. 1248.

Bask. *Olhua*, *ólóa* "avoine" Fabre

Olho id. TL. 31.

Türk. *Yulaf* (Osmanlı) "der Hafer" Radlof III. 555.

Grec *Oulai*, *Olai* "orge grossière".

Cabyle *Alu* "blé" Keresteciyan 86.

Bask. *Ongi-tu* "réparer, raccommoder, remettre en état, à la mesure"
Lh. 811.

Ongi, "toutes sortes des biens, matériels ou spirituels. Lh. 806.

On "bon, qui a de la bonté, just, droit" Lh. 805.

Ontzia, *onzea* "ameliorer". Fabre.

Türk. *Ongar-mak* (Kirgiz, Krim, Uygur, Çagatay) "von *ang-ar*. richtig machen, verbessern, ausbesseren, durchführen, grade machen, heilen" Radlof I. 1027.

Oñat (Çagatay) von *Oñ+at*, vergl. *onat* "gut, schön". Radlof I. 1029.

Oñ-mak (Kirgiz, Uygur, Osmanlı) "gelingen" gerathen" Radl. I. 1026.

Oñ-mak "S'améliorer, prospérer, progresser". Keresteciyan 58. Japon. *Un* "bonne chance, bonne fortune" Kerest. 58.

Bask. *Oreko, orpheko* "1-pédales du métier à tisser, 2- pédale de piano" Lh. 826/*Orpeko* "pédale" TL. 366.

Türk. *Öreke* (Kırım, Osmanlı), vgl. *örke* "die Spule, Spindel; der Geburtsstuhl" Radlof I. 1218. *Urke* (Çagatay) "die Spindel" Radl I. 1836. -iğaçacı.

Öreke (Ankara, Kayseri), *Öreki* (Çankırı) "keten, ip eğirmek için âlet" Anadilden derlemeler 1932, sah. 302.

Bask. *Satsu, satsü* "1-au prob sale, plein d'ordures, malpropre, 2-au fig. sale, souillé, qui a des souillures morales." Lh. 919, Syn. *zikin*.

Türk. *Sası* (Osmanlı, Kırım, Koman, Kazan) "faul, übelreichend" *Sası-mak* (Koman, Kazan, Kirgiz) "stinken, übelreichen, in Fäulniss übergehen".

Sasık (Karayim, Kirgiz) *-sası*. Radlof IV. 395.

Sazık (Uygur, Şor) "stinkend, der Sumpf; der Gestank, der übel Geruch.

Sazı-mak (Altay, Teleut, Lebet, Küerik) "übelriechen, stinken" Radlof IV. 398.

Bask. *Sogor'* "sourd, qui n'entend pas" Lh. 932, 382-*gór*.

Sor-gor "sourd" L. T. 485.

Türk. *Sagır* (Osmanlı) "taub" Radlof IV. 267/*sagırca* "schwerhörig".

Bask. *Supe, süpe* (A,) "foyer" Lh. 942.

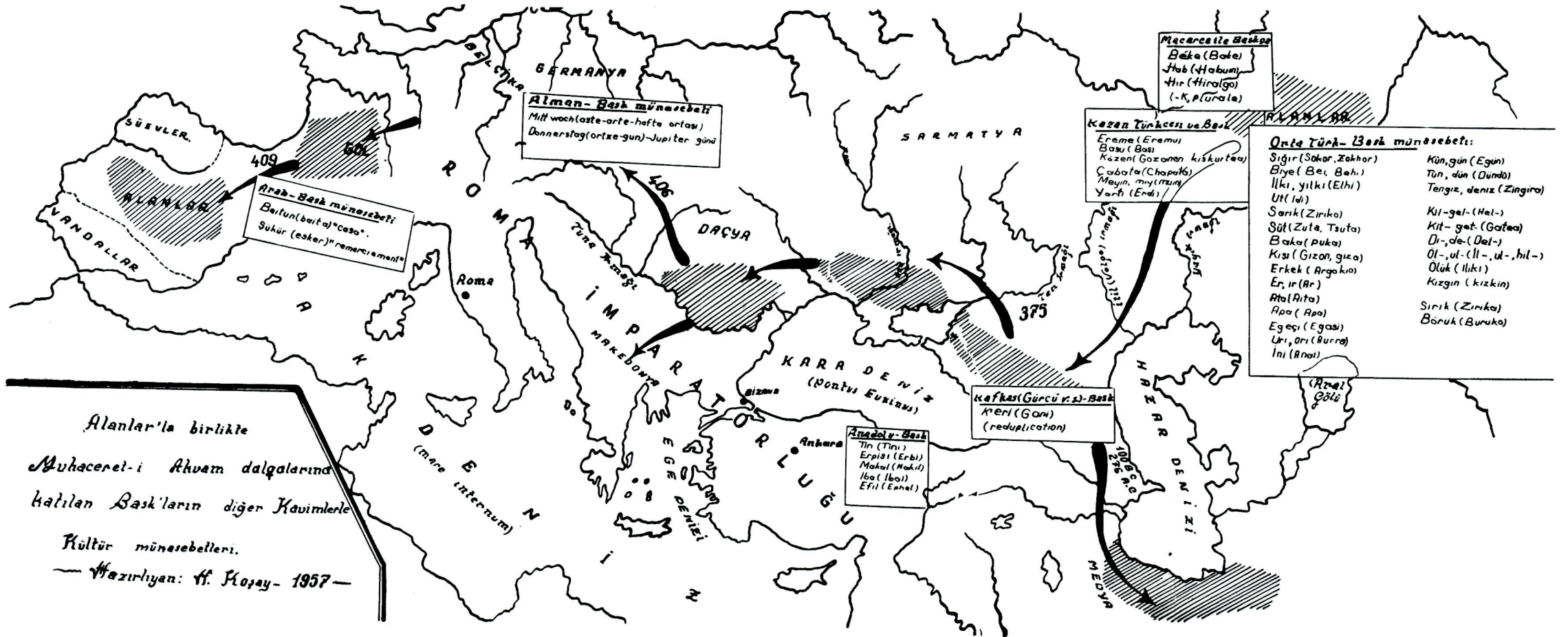
Su, sü "feu" Lh. 940.

Türk. *Suba* (Osmanlı, Kırım) "der Ofen im Zimmer oder der Backofen" Radlof IV. 559.

Bask. *Tşuta* "lait" Lh. 990, *Şuta* "lait" Lh. 1115.

Türk. *Süt* "lait".

- Bask. *Tzar'amiko* "égratignure". Lh. 991.
 Türk. *Tırmık* (Osmanlı) "die Kralle "kedi tırmağı" die Krallen der Katze" Radlof 1332. Cilt II.
 (Bask *Gatu* "chat; kedi" sözünün de müşterek olduğunu hatırlaya biliriz).
- Bask. Umu- "mou, mur, blet" Lh. 1002.
 Türk. *Yumşak* (Osmanlı, Çagatay, Tarançi, Koman) weich, milde" Radlof III. 585.
 Çeremiş. *Jomozgo* "fein".
 Munda. *Dhima* "gut, mild" Hevesy F. U. J. 170.
- Bask. *Ur* "eau, en gén.; rivière, étange, lac, mer" Lh. 1004.
Hur "eau" Lh. 459.
 Türk. *Irmak* (Osmanlı) "ein grosser Fluss, der Strom" Radlof 1373.
- Bask. *Ur-tu* "fondre, liquéfier; se fondre, se liquéfier" Lh. 1006.
 Türk. *İri-mek* (Tarançi, OT. Karayim) "schmelzen (intr.) zerfliessen, zerrinnen" -äri-mek (Altay, Teleut, Lebet, Baraba, Tarançi, Krim, Çagatay, Osmanlı) "schmelzen, sich auflösen" Radlof I. 761 -eri-mek (Kirgiz, Karakirgiz, Sagay, Koybal, Kaçins) id. 762.
- Yakut. *İr*- "auftauen, schmelzen" Németh Öj. H. A. 27.
 Japon. *İri* "schmelzen" Winkler 283.
- Bask. *Uharte* "Île" Lh. 1023.
Ugarta "Île, terre entourée d'eau", Fabre 163.
Ugarte, Uharte "Île" LT. 236.
- Türk. *Otruğ* Divan I, 97-28. /*Otruğ* (Uygur An. İnd,), "Otrav (Kazan)" "ada" île. "Radlof I. 1112 "die Insel", Methatése ile.
- Bask. *Zikoitz* "avare" TL. 31/*Zikor* "avare" Lh. 1088.
 Türk. *Sıkçıl-sıkçıl* "cimri, kısmuk". S. D. D. 1216.
Sıkra, Sıkra "cimri", kısmık" S. D. D. 1216.
Sık-(Uygur, Osmanlı, Kırım, Altay, Teleut, Kirgiz, Kun, Kazan) "drücken, pressen, zusammendrücken" Radlof IV. 605.
- Bask. *Zingira* "See", Heinrich Winkler K, SZ. X. 159.
 (diğer lûgatlerde: *İtşasoa*, Fabre 236; *İtşaso*, TL. 310).

Biz bu kelimedede Türkçe *Dingiz*, *deniz* ve Macarca *Tenger* sözü karşılığını sezmekteyiz :

Türk. *Deñiz* (Osmanlı), *Teñgiz* (Çagatay) "la mer", *Dingiz* (Kazan) id. *Tines* (Çuvaş) < Kazan *dingiz*. / *Täñgiz* (Ot. Uig.) "Sea, Ocean).
Mongol. *Teñgis* "Meer, sea, inland--sea" < turk.

Kore *Thēñ* "vacant, empty". Ramstedt 280.

Macar, *Tenger* "sea". (Çuvaş -r ile iare kelime Budenz Ny, K. X. 89. (Kelime başında z~t- Bask dilinin kendisinde de var:

Bask. *Žotal* "motte de terre et de gazon; écobuage; plaque, feuille" Lh. 1105. var. *total*, *şotal*. karşılaştır: Türk. *Tütel* (Kazan, Tobol) ein Gemüsebeet. Radlof III. 1572.)

Bask. *Žirika* "toute espèce de bâton á bout pointu dont on se sert pour exiter en piquant" Lh. 1094.

Türk. *Sırık* (Altay, Teleut, Lebet, Kirgiz, Osmanlı, Krim) "die Stange" Radlof IV. 640. / *Sırık* (Koybal, Kaçins "ein Pfeil mit Knochenersatz". Radlof IV. 641.

Türk. *Sırık*, *Sirik* "pole, rod", Kore, *Sireñ* "poles on which to hang clothes". Ramestedt, 235).

Bask. *Žor*, var. de *Žo'ri* "pou" Lh. 1101.

Žorri "pou" TL. 394. / *Žörrid*, "pou" Fabre 269.

Türk. *Sirke* (Osmanlı, Kırım, Tarançi, (Teleut, Altay) "die Nisse" Radlof IV. 705. *Sirkä* (Kazan) "die Nissen" R. 740.

Çuvaş *Şirga* id.

Macar. *Şerke*, bolgar-törk* *Şirkä* alakból. Németh Ú, T. K. 78.

Mordvin. *Sar-ko* "nisse".

Votyak *Serär*, *seräl* "nisse".

Kafkas: Kürini *Şar* "wurm". A. K. E. 328.

Bask. *Žori* "gelb" Heinrich Winkler.

Hori "Jaune", T, L. 267.

Oria "Jaune", Fabre 188.

Türk. *Sarı* (Osmanlı), *Sarıg* (Uygur, Çagatay) etc.

Çuvaş. *Sare* "gelb". / Yakut kaidevi tekabül *aragas* "gelb" Németh 9.

Mongol. *Şira* "gelb" R. O. XIV. 242.

Macar, *Şarga, şar, şarig* "gelb". Türkçeden iare. Ny. K. X. 87; R. O. IX. 293.

Avesta *zairi* "gelb"; Ai. *hàri-h* "gelb, goldig" Walde 299.

Sumer *ara àrú-sarı*. Kerest. 208, 215.

Bask. *Zuri* "weiss", Heinrich Winkler.

Zuri 1-blanc, *Zaldi zuri* "cheval blanc, 2-blanc-gris, grisonnant" Lh. 1112. *Chúri* "blafard, pâle" Fabre 29. /*Sur* (Teleut, Tobol) blaugrau" R. IV. 764.

Zuri, churi "blanc", TL. 44.

Türk. *Sarigşin*-Tsaritsin (Stalingrad) "the white town": mongol -*şin* "building", S Kore *şjeñ* "a walled city". Ramstedt S. İ. K. E. 229. Soro (Kazan), *Sur* "grau, grauschimmel (pferd), *Sur-at* (Altay) "Schimmel". Radlof.

Çuvaş *Şure* "weiss".

Japon *Siro* "weiss".

Finn. *Siera* "schimmel (pferd)".

Bask. dilinde kelime başında Z-/s- değişmesi kaidevidir:.

Bask. *Zigilu* "seau", Latin *Sigilo* Lh. 1086.

Bask. *Zigaro* "cigare" Lh. 1086.

Bask. *Zepola* "oignon", ciboule, Espanyol *cebolla*. Lh. 1082,

* *

NETİCE :

Basklar menşeleri itibariyle bir Asyalı kavimdir. Onların Türklerle temasları çok eski olup bu temas muhtelif bölgelerde mükerrer surette vukua gelmiştir. Basklar en son Volga (İdil) bölgesindeki Türkler ile temasa gelmişler ve takriben 1700 senedenberi de bu temas kesilmiştir. Baskların bugünkü yurtlarına kadar göçleri Hunların Alanlar ile olan mücadeleleri ve Alanların batıya sarkmaları neticesinde, Kavimler göçünün talî bir dalgası halinde vukua gelmiştir. Baskların göçleri sırasında temas ettikleri kavimlerle olan münasebetleri iare kelimeler şeklinde dillerinde inikas etmektedir.

Baskların menşei davasının halli İskitlerin kavmi terkiplerinin izahı ile sıkı surette bağlı olsa gerekir.

* *

ANCIENT BASQUE-TÜRK RELATIONS
SUMMARY OF AN STUDY BASED ON LINGUISTIC
D A T A

It is well known, so far available works on the racial and language origin of the Basque people are based on contradictory theories. This author after having with these several theories, will stand, or even insist, on the central Asian origin of this people.

These existent close relations between the Basques and Turkic peoples in early times, and in Central Asia the following comparison of words now used, in the Basque and the Turkish should leave no doubt on this point.

Türk <i>ata</i>	Basque	<i>aita</i>	“père, father”
<i>ini</i>		<i>anai</i>	“frère, brother”
<i>er, ir</i>		<i>ar</i>	“mâle, man”
<i>erkek</i>		<i>argokia</i>	“masculin, mâle”
<i>uri</i> (Uygur)		<i>aurra</i>	“enfant, infant”
<i>börük</i>		<i>buruko</i>	“coiffure, fur-hat”
<i>egeçi</i>		<i>egasi</i>	“femme, maitresse; lady, woman”
<i>gün, kün</i>		<i>egün</i>	“jour, clarté; day”
<i>yartı</i> (yarım)		<i>erdi</i>	“moitié; a half”
<i>git, kit-</i>		<i>gatea</i>	“aller; go”
<i>kişi</i>		<i>giza, gizon</i>	“homme; a human”
<i>öl, ul-</i>		<i>il, ul</i>	“mourir; to die”
<i>ölük, ulik</i>		<i>iliki</i>	“cadavre; corpse”
<i>miy, beyin</i>		<i>muin</i>	“cervelle; brains”
<i>sagır</i>		<i>sogir</i>	“sour;”

These words, although suffice as proof, are related to one of periods, and there are similarly sound evidences related to other periods and places. Forfathers of the present Basques, or at least, the greater part of the Basque tribes had been in a long sojourn with Turkic peoples during their Pastoral Period migrations-The terms used for domestic animals, both in the Basque and the Turkic, if not all than to a large part, are similar. This similarity is so convincing, that no turkologian, possibly could have any doubt about the origin of such words. Furthermore, these words belong to the period of the developement of an earlier commune Turkic language, so it will be not difficult

to guess the time of the Turk-Basque sojourns. Here are a few words of that period :

Türk <i>sığır</i>	Basque	<i>sokor, zokhor</i>	“veau d’un an et plus; calf”
<i>biye</i>	“mare”	<i>behi</i>	“vache; cow”
<i>sarık</i>		<i>ziriko</i>	“mouton; sheep”
<i>ilki, yilki</i>		<i>elki</i>	“troupeau; flock”
<i>süt</i>		<i>tsuta, zuta</i>	“lait; milk”
<i>ot</i>		<i>atse</i>	“herbe; grass”

It should be pointed out here, the Turk-Basque relations and sojourns had not been confined to one or two occasions, but went on for a considerable length of time and occurred repeatedly, at different times and different places. For instance—one time the Basques moved from the Steppe Belt to the Steppe-Forest Belt in the mid-Volga region. Today we meet some words in the Basque similar to words still used in that region’s tongue:

Türk <i>ereme</i>	Basque	<i>eremu</i>	“forêt; bush”
<i>közen ciyiru</i>		<i>gozan kiskartua</i>	“contraction des muscles; crump”
<i>basu</i>		<i>bas</i>	“wüste; field”
<i>baka</i>		<i>puka</i>	“crapaud; frog”
<i>çabata</i>		<i>chapata</i>	“die bast schuhe; shoe made of wood bark”

In other times, during their migration, the Basques were in touch with Caucasian tribes—here the Basques acquired some agricultural terms of the locality. For instance: Georgian “K’ERİ”, in the Basque takes the form of “GARI”—both meaning wheat. The Basques had some relations with Asia Minor too, either directly or indirectly. These linguistic data are all the more important, for, the words that became common for the Basque and the Turkish of today are not to be found in any other Turkic dialect—they are peculiar to Anatolia alone :

Türk <i>erpisi</i>	Basque	<i>erbi</i>	“lièvre; hare”
<i>iba</i>	“damp, wetness”	<i>ibai</i>	“fleuve; stream, river”(?)
<i>makal</i>	“hoe”-çapa.	<i>makil</i>	“batôn; staff”
<i>tin</i>		<i>thini</i>	“somet, cime; summit”
<i>arı koğam (köfün)</i>		<i>erlia kofoin</i>	“ruche; hive”

When the Basque moved further to the West, they parted with the Türkic peoples and established relations with German tribes. Their names of days are direct translations from the German.

In references to the Basque-Celt relations, particularly in comparative studies, the Turkic should be also brought in, for, the Celts and Indo-European peoples, while in, were neighbours to Turkic peoples. For an example—the Basque word “GONA” in the old Celtic “GUNNA” (meaning leather, Pelt) and the English “GOWN” the Turkish “GÖN, KÖN”, all meaning the same. Every time, when the Basques became close to any other people, they acquired some words from their new neighbours. Words “BAITHA-Bayt (demeure) “and “Esker-Eşkerü, şükr (merci) they got from the Arab conquerors of the Iberia.

Conclusion :

The Basques are of Central Asian origin. Their relations with the Turkic people had started before the Early Times and continued on for a long period. Whether Turk and Basque peoples are related racially, or not can be ascertained only by further more extensive researches.

The last contact between Basques and Turks was in the mid-Volga region, and for the last seventeen centuries, approximately, i. e. since 3rd Century A. D. there had been no contact between the Basque and Turkic peoples.

The words common in the Basque and Turkic tongues, that had been taken as the basis for this study are minimum two thousand years old, and are in circulation among different Turkic peoples right to the data.

As to the migration of the Basques, it could well have been in the result of Hunn-Alan Wars, in which they became involved, and the Alans having lost the war were thrown out of their homeland by the Hunns. The Basques, attached to the West-bound Alans, have crossed almost all of Europe and finally settled along in the Iberia. Personally, the author feels inclined to connect the solution of the dispute over the origin of the Basques to that of the Scythians.

Leaning upon the above linguistic data, the theory that would try to represent the Basques as the remnants of the Iberian Palaeolithic Period can be dismissed with no effort harm. Craniometrical

similarities between the Basques and aboriginal peoples should be explained as the naturel consequence of intermarriages between them.

BASK - TÜRK MUKAYESELERİ İLÂVE KISIM

Dil mukayeselerine göre Basklarla Türklerin temasları... , adlı araştırmamı yazdıktan sonra Charles Bouda'nın dört makalesini tedkik imkânını buldum. Bask-Kafkas dil gurubu nazariyesini ortaya koyanlardan biri olan Ch. Bouda "L'Euskaro- Caucasiqne. San Sebastian 1951, adlı yazısını Don Julio de Urquijo'ya, "müşahedelerinden mürekkep bir inci kolyesi, olarak ithaf" etmektedir. Ch. Bouda ve kendi mukayeselerimizi yan yana koyuyorum:

Bask. *aga* "perche": Çeçen *ga* "branche" Ch. Bouda.

Türk. *agac, yıgaç* "Holz, Baum" Radlof; Divan C. Bockelmann.

Bask. *ago, aho* "bouche": Abhaz *yo* id. Ch. Bouda.

Türk. *agız* "Mund" Divan. C. Brockelmann.

Bask. *altz, altza* "aune-kızıl ağaç": Abhaz *al* id. Ch. Bouda.

Türk. *Alça* (R. I. 422. AD. A). "Wilde pflaumen" *aluç* Divan.

Bask. *atso* "vieille femme, sorcière, grand mère": Avar *c, o* "femelle, femme" Ch. Bouda.

Türk. *açı, äçi* "alte Frau" Divan. Besim Atalay, C. Brockelmann".

Bask. *ergi* "bouvillon": Darg. *q'arya* "génisse" Ch. Bouda.

Türk. *argun* "Füllen von einem wilden Hengst und einer zahmen Stute" Divan. C. Brockelmann.

Bask. *eri* "malade": Cauc. septentr, **c'* "être malade," Ch. Bouda.

Türk (Kazan v, s.) *irenci-mek* "être malade".

Bask. *itaun, itan* "prier, demander": Gürcü *tkhov*, Mingr. *tkv* "prier, demander" Ch. Bouda.

Türk. *Utin-mek* "prier" Kazan lehcesi.

Bask. *haz-i* "nourrir": Abhaz *adza, aza* id. Ch. Bouda.

Türk. *aş* (R. I. 583) ve Divan "Speise" *aşa-mak* "yemek".

Bask. *jabal* "lâche, faible, calm": Çerkes *bel* "se cacher" Ch. Bouda.
Türk. *yavlak* (R. III. 269) "schlecht" *yablak* (Uygur) "schlecht, übel"
Analitischer Index 55.

Bask. *kume, ume* "petit d'animal" *ema-kume* "femme": Gürcü *q'ma*
"jeune homme, esclave, valet, paysan" Ch. Bouda.
Türk *kuma* "ikinci genç kadın" A. D. 253.

Bask. *lertzun, lerstun* "grue-turna": Avar *latchen, lak latchin, Çeçen*
letchi "faucon-şahin" Ch. Bouda.
Türk *laçın* "faucon-şahin" (R. Sagay, Şor, Caf. Müh. id. Hou.), Ça-
gatay. Divan *laçın* "Falke" Divan. C. Brockelmann.
(bu kelimenin Türkçeye ve kafkas dillerine ve eğer mukayesede
mana kayması doğru ise Baskçaya diğer bir dilden geçtiği kabul
edilebilir. Zira Türkçede L ile başlayan kelime yoktur.)

Bask. *Ol-du* "pourrir": Gürcü *ole* "lieu marécageux" Ch. Bouda.
Türk. *ul-mak* "pourrir /tefessüh etmek, Tarama Dergisi II. 1244.
(Türkçe ve Bask aynıyeti dikkate şayandır: *-du* (-mak) karşılığı
muahhar bir tekâmüldür.

Bask. *Osa-tu* "guérir, se guérir" *osa-sun* "santé": Avar *tch'a-go* "vif,
vivant" Ch. Bouda.
Türk *esen* (R. I. 871: Divan, C. Brockelman) "gesund".
(Türkçe ve Baskça şekil yakınlığı ve mana aynıyeti dikkate şa-
yandır).

Bask. *ud-a* "été": Lak *int* "printemps" Ch. Bouda.
Türk. *yaz* (R. III. 225; Divan C. Brockelmann) "Frühling, Sommer"

Bask. *urra-tu* "déchirer, fendre, poindre": Svane *rho* "poindre" Ch.
Bouda.
Türk. *yır-t-mak* (R. III. 477; Divan C. Brockelmann) "zerreißen"
(kelime başındaki y için bundan önceki kelimeye bakınız. Aynı
hal Türkçenin kendisinde de vardır. Irak-yırak, ır-yır gibi).

Bask. *uzi-tu* "diviser": -Avar *su*, Artçhi *su-su*, lak. *su-s* "couper" Ch.
Bouda.

Türk. *üz-mek* Uygur. III. 41. 8. "abgeschnitten werden (Strick), Divanda *üz-lün-mek, üz-lüş-mek, üz-türmek* şekilleri vardır. C. Brockelmann.

(Burada da Türkçenin Kafkas dillerine nazaran Baskçaya daha yakın olduğu şüphe götürmez).

Bask. *zin* "serment, vrai, sincère, fidèle" de *tzin*: Mingr. *tin-u* "droit" Ch. Bouda.

Türk. *çın* (R. III. 2070; Divan C. Brockelmann) "wahr, zuverlässig-doğru, gerçek, sahih".

* * *

Ch. Bouda'nın (Etymologies Basques, IX. Extrait de "Eusko-Jakintza Volume 5, Nos 3-6, 1951) adlı eserinden de bir misal verelim: Bask. *Esek-i, isegi, esegi, echegi, eskei* "suspendre" Ch. Bouda bu kelimeyi mukayese için Kafkas dillerinde benzerini bulamıyor. Buryat ve Yenisseyi dillerinden şu mukayeseyi yapıyor:

Buryat *-cikin* "suspendre" Yenissei *şigen-* "suspendre, peser" Halbuki Türkçede çok daha yakın karşılığı vardır:

Türk. *as-mak* (R. I. 535) "anhängen/suspendre" Divan C. Brockelmann. Divanda aynı kelimenin *asılmak, asınmak, asışmak* şekilleri de mevcuttur. Bask dilinde *eskeki* "pendille-askı, askıda olan küçük şey, manasına geldiğini yine Ch. Boudanın yazısından öğreniyoruz. sahife 220.

Bask. *tare* "rejeton d'arbre, de plante" *tara* "jeune branche d'arbre" *talika* "tige d'un jeune arbre" Ch. Bouda-Schuchardt bu kelimeyi lâtince ile hal etmeğe çalışıyorlar. Sah. 220.

Türk. *tal-* (R. III. 880) "Zweig-jeune branche d'arbre". Ch. Bouda "La valeur et l'importance des étymologies euscaro-caucasiques pour les époques de civilisation humaine" adlı makalesinde eski ırklarına bağlılıkları ile müftehir olan Baskların Kafkas akrabalığından şikâyetçi olmayacaklarını ifade ederek sözlerini bitiriyor. Biz de Baskların eski Türk kültürü ile yoğrulmuş olduklarına işaret ederek menşelerinin ancak Türkolojinin yardımı ile ve onun ışığı altında çözülebileceğine inanıyoruz. Bunu söylerken kavimler müzesi halinde olan Kafkas dil ve kültür camiasını küçümsemiyor, bilâkis Türkoloji araştırmaları için de bu sahanın önemini temamiyle müdrük olarak şimdiye kadar Üniversitelerimizde Kafkas araştırmaları için bir kürsü ihdas edilmemiş olmasını eksiklik sanıyoruz.

1918 BIRAKIŞMASINDAN AZ ÖNCE MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN BAŞYAVER NACİ BEY¹ YULO İLE PADİŞAHA BİR BAŞVURMASI

HİKMET BAYUR

Atatürk tâ baştan, birinci Dünya savaşında Almanya'nın yenileceğine inanıyordu, bu yüzden savaşa katılmamızı istememişti ve ona girdikten sonra da ilk fırsatta, hattâ fırsat yaratarak ondan çıkmamızı istiyordu.

Kendisi Çanakkale'de büyük bir ün kazandıktan sonra bu yoldaki inancını uygun gördüğü kimseler yanında daha büyük bir cüretle savunmaya koyulmuş ve yurdumuzun uğramakta bulunduğu yıkımların bir kısmını olsun önlemeye çalışmıştı.

Mustafa Kemal Paşa gerektikçe askeri hareketleri de tenkit ediyordu, örnek olarak Yıldırım orduları komutanlığına getirilen Alman generali von Falkenhayn'ın yanlış yığınak ve davranışları hakkında Enver Paşa'ya gönderdiği rapor anılabilir².

17 Kasım 1917 den itibaren Palestin cephesinde uğranılan yenilgiler ve bunların sonucunda Kudüs'ün 11 Aralıkta İngiliz eline düşmesi, onun tenkitlerinin pek isabetli olduğunu gösterdiği için kendisinden çekiniliyor ve herhangi bir cezaya çarptırılmasına yüreklenilemiyordu.

Böyle bir durum varken hem onu bir süre için olsun İstanbul'dan uzaklaştırmak, hem de Alman genel karargâhında büyük komutanlarla temasa getirerek Enver Paşa'da var olan Alman yenilmezliği inancını ona da aşılacak düşüncesiyle o, Kayser'in Padişaha yapmış olduğu ziyareti iade etmek üzere Almanya'ya giden Velihaht Vahdettin Efendi ile birlikte Almanya'ya gönderilir.

Mustafa Kemal bu gezi sırasında her bakımdan veliahdın gözünü açmaya çalışır, Vahdettin de onunla düşünce birliğinde imiş gibi konuşur, ancak, az sonra Padişah olunca Mustafa Kemal'i, kendine

¹ Korgeneral Naci Eldeniz. Uzun zaman Seyhan sayıtlığı etmiştir.

² Bk. Belleten sayı 80 (Ekim 1956, s. 619 v. d.)

fahri yaver yapmakla birlikte, onun görüşlerine hiç aldrış etmez. Savaşın sonlarına doğru Mustafa Kemal Suriye cephesindedir ve Falkenhayn'ın yerine geçmiş olan grup komutanı Liman von Sanders'in komutası altında bulunan üç ordudan ezilmemiş ve nisbeten az zararlarla kendini yıkımdan sıyrabilmiş olan tek ordunun komutanıdır. Az sonra O, Liman von Sanders'in yerine grup komutanı yapılacaktır.

Aşağıda görülecek olan belge Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatmak için Mustafa Kemal'in son denemelerinden biridir ve orada kendisi padişaha bağlılığını teyit etmektedir. Vahdettin'in anlayışsızlığı ve Mustafa Kemal'in kuvvetli şahsiyetinden kuşkulananıp ürkmesi onun bu önergesinin kabul edilmesini gerektirmiştir.

Üzerinde durduğumuz belge o sırada Vahdettin'in baş yaveri olan Naci Bey'in evrakı arasında çıkmış ve eşi Makbule Eldeniz'ce bana verilmiştir. Fotoğrafından anlaşılacağı gibi bir teldir ve tam tarihi yazılı olmayıp yalnızca teşrinievvel (ekim) 1918 denilmektedir. O günlerde Mustafa Kemal'in Şam'la Halep arasında bir yerde bulunması muhtemeldir, ve tel belki gecikmiş ve tarihi okunamayacak biçimde alınmıştır.

Bu tarihin 7 ve 14 Ekim arasında oynadığını tahmin etmek mümkündür. Bunu göstermek için şu yönleri hatırlamak yeter.

29 Eylül 1918 de düşmanlarımızla Bulgaristan arasında bırakışma imzalanır ve bir kaç gün sonra Bulgarlar ordularını terhis ederler, yâni savaş dışı olurlar. Kral Ferdinand da tahtını oğlu Boris'e bırakır (4 Ekim).

3 Ekim'de Almanya barış görüşmelerine başlanması için Amerika Cumhurbaşkanı'na bir kere daha başvurur (Nota Vaşington'a 6 Ekimde ulaşacaktır).

7 Ekimde hemen bırakışma ve barış görüşmelerine başlanılmasını isteyen Avusturya notası Amerikan hükümetine ulaşır.

O ana kadar Osmanlı hükümeti tereddüt içinde olup bırakışma ve barış isteme yolunda hiçbir adım atmış değildir. Esasen barışın ilk şartı İttihat ve Terakki'nin iş başından çekilmesi olacağı anlaşılıyordu (Almanya'da da Kayser için aynı durumun var olduğu anlaşılıyordu).

İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ise son ana kadar bunu göze almak istemiyorlardı. Ancak Bulgaristan bırakışma yapıp düşmanların bütün şartlarını kabul ettikten, Almanya ve Avusturya

imparatorlukları da bırakışma ve barış istedikten sonra Osmanlı'nın savaşa devamda ayakdiremesi delilik olurdu.

Böylelikle 7 Ekimden itibaren Talât Paşa hükümetinin yerini alıp düşmanlarla temas edebilecek bir hükümetin kurulması için çalışmalara başlanılır. Bu iş bir hafta sürecektir, sebebi her türlü teşkilâtı çok kuvvetli olan İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin ancak kendilerine güven verebilecek bir hükümetin kurulmasına razı olacaklarını söylemeleridir. Sarayın ve İttihat ve Terakki'den olmayanların ise teşkilâtları yoktur, genel olarak da bunlar çekingen kimselerdir.

O sırada Padişah kendi dünürü olan Tefvik Paşa'yı sadrazam yapmak istiyordu ve bu yolda söylentiler dolaştı: fakat Talât Paşa onu istememişti ve o ancak Talât, Enver ve Cemal Paşalar Almanya'ya kaçtıktan sonra sadrazam olabilecektir. O ana kadar İzzet Paşa bir türlü ara sadrazamı rolünü oynayacak ve düşmanlarla bırakışma yapacaktır.

14 Ekimde bu şartlar altında ve çekişmeler içinde İzzet Paşa hükümeti kurulur. İçişlerine Fethi Bey'in (B. F. Okyar) getirilmiş olmasını Talât Paşa İttihat ve Terakki için bir güven unsuru saymıştır³. Cavit Bey'in hükümette bulunması ona göre ayrıca bir güven kaynağı idi.

Mustafa Kemal'in teli bu iki tarih arasında, daha doğrusu Talât Paşa'nın çekileceği ve yerine Tefvik Paşa'nın geçeceği söylentisinin Mustafa Kemal'in Suriye'deki Karargâhında duyulmasıyla İzzet Paşa hükümeti kuruluşunun yine aynı yerde duyulması arasında geçen günlerin birinde çekilmiş olmalıdır.

Tel şöyledir :

“*Ser Yaveri Hazreti Şehriyari Naci Bey Efendiye*”

(*Gayet mahremdir*).

“*Talât Paşa kabinesinin meflûç bir halde, Tefvik Paşa Hazretlerinin muayyen bir kabine teşkilinde müşkülâta maruz bulunmakta olduğunu haber alıyorum. Ordular muharebe kudretinden mahrum ve zaten kuvayi mevcude*

³ Bu yönü o sırada Dr. Adnan (Adıvar) bu yazara söylemişti. Fethi Bey İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerindendi, bir zaman Kâtibi umumilik bile yapmıştı. Ancak kısmen Enver Paşa ile geçinememesi, kısmen de İttihat ve Terakki'nin gidişini beğenmemesi yüzünden Sofya Elçiliği gibi kenarda bir görevle yetinmişti.

⁴ Talât Paşa'nın kendisine güven verecek kimselerin hükümette bulunmalarını istemesi dolayısıyla.

*müdafaaadan âciz bir hale getirilmiştir. Düşman her gün daha müsait ve ezici şurut ihraz etmektedir.*⁵ *Müttefikten olmadığı takdirde münferiden ve behemehal sulhu takarrür ettirmek lâzımdır ve bunun için fevt olunacak bir an dahi kalmamıştır. Aksi takdirde memleketin kâmilten elden çıkması ve devletimizin gayrı kabili telâfi mehalike maruz kalması baid-ül ihtimal değildir. Muhterem padişahımıza olan sadakat ve merbutiyetim ve vatanımın temini selâmeti itibariyle arz ederim ki Tevfik Paşa Hazretleri filhakika müşkülâta tesadüf etmişlerse sadaretin derhal İzzet Paşa Hazretlerine tevcihi ve müşarunileyhin de esası Fethi⁶, Tahsin⁷, Rauf⁸ Canbulat⁹, Azmi¹⁰, Şeyhülislâm Hayri ve âcizlerinden mürekkep bir kabine teşkil etmesi zaruridir. Zevati mezkurenin vücuda getireceği kabine vaziyete hâkim olabileceği zannü itikadındayım. Tevfik :aşa Hazretleri size isimlerini söylediğim zevata müracaat ettiği takdirde mazharı teshilât olabilir zannederim. Münasip ise bu zevatın Şevketmeap Efendimize arzını rica ederim.”*

“Teşrinievvel 918”

“Fahri Yaveri Hazreti Şehriyari”

“Mustafa Kemal”

Bu mektuba göre davranmamakla Padişah, kendisi için Mustafa Kemal’in himayesini sağlamak fırsatını bir kere daha kaçırmış olur. Bilindiği gibi ne İzzet Paşa hükümetinde ne de ondan sonra kurulacak hükümetlerde Mustafa Kemal’e yer verilmez.

* * *

Atatürk ara sıra bu mektubu anardı. Benim istediğim yerine getirilmiş olsaydı bana harbiye nezareti düşerdi, çünkü hükümette benden ve sadrazam İzzet Paşadan başka bir orduya ve ordular grupuna komuta etmiş kimse yoktu derdi.

Kendisine istediğiniz olsaydı ne yapardınız diye sordum:

“Padişah ve hükümeti alıp Anadolu’ya çekilir, bırakışma ve barış görüşmelerini oradan idare ederdim” dedi.

⁵ O sırada düşman Suriye’de Şam-Beyrut çizgisini yeni geçmişti.

⁶ Fethi Okyar, Cumhuriyet devrinde başbakanlık, türlü bakanlık ve büyük elçiliklerde bulunmuştur.

⁷ Tahsin Özer Erzurum’da ve Suriye’de valilik, Cumhuriyet devrinde sayıtlavlık ve genel müfettişlik etmiştir.

⁸ Kaptan, Hamidiye suvarisi, bahriye nezareti müsteşarı, bahriye nazırı Cumhuriyet devrinde başbakan.

⁹ Dahiliye nazırlığı etmiştir. Cumhuriyet devrinde İzmir suykastı dolayısıyla idam edilmiştir.

¹⁰ Türlü valikliklerde ve emniyet işlerinde bulunmuştur.

سرباورد حرفه شهزادی ناهج به اخص به غایت کرد .

مقتضای غایت سفید شعوب جاده توفیق مان غلظت معیه باینه تکلیفده شکونه معلوم
بوتفقد اولدین هیز آلیوم . اردو کیم به قدرته کرم و زانا قوی موهبه مدافعه عاقب
چاله کیمیش و کجه هکجه ده ساعد و از عجب سروط احراز اتمده در . تنقفا اولدین
قدرده سفدا و بهر حال صلی تقدیر ایدرید لازمه در و بون اجمه فوت اولدجه بانه در غفلت
کجه تقدیر ده کلفت با نوا اوله حیوسی و دولته غیر قابل توفی هر اهل مروهه قالمس بیدر و صفا اولد .
ممنوع با و سحره اوله عداوت و بر بطن و وطن نامه سلون اعتباریه عرصه ایدر که توفیق باینه سفید
توقیف شکونه تضاد اتمده عداوت و صلح عت باینه هفتین توجیه و سالیهت ده
اساس قوی ، عینه ، عوف ، جانوت ، غی ، بیخ الاسلام هیز و عاقلانه ترکیه برفیق تشکیل
اتمس ضروری . ذوات مذکور نه وجود لیده عین قانیه وصفیه عالم اولدیه حله طه اعتمادیم
توفیق باینه هفتین سه اسدین صایدیم ذواته سرحف اندیکه تقدیر ده نظرسنیهوت اولدیلدیه ایدیم
نایدیه بو ذواته سرحف ایدر ده عتت رحابیم

قوی باورده حرفه شهزاده
صالحه

تشرین اول ۹۱۸

MONDROS MÜTAREKENAMESİNDE ELVİYEİ SELÂSE İLE İLGİLİ YENİ VESİKALAR

TEVFİK BIYIKLIOĞLU

I

Mondros Mütarekenamesi¹ birinci dünya harbi sonunda imza edilmiş olan benzerleri gibi, tesir ve devamı bakımından geçici karakterde olmaktan çok uzaktır. Bu mütarekename, Yakınoğu'da, bilhassa Osmanlı devletinin ve Türk Milletinin hayatında elemli ve kanlı hâdiselerle dolu yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu ıstırapların Yeni Türkiye'nin doğum sancıları olduğunu önceden kestirmek çok güçtü. Bu vesika, imzasından büyük kurtarıcı Atatürk'ün Anadolu'ya geçtiği 19 Mayıs 1919 gününe kadar, altı buçuk ay, bütün Türkiye'de olanca şiddetiyle tatbik olunmuştur. Bu tarihten itibaren, 9. ordu kıtaatı müfettişliği bölgesiyle (Erzurum, Trabzon, Sivas, Van, Erzincan ve Samsun)² XIII. Kolordu (Bitlis, Diyarbakır, Malatya, Elazığ) sahasında, Mustafa Kemal Paşa'nın tesiriyle, mütareke hükümleri bir tarafa bırakılmıştır. Ankara, Eskişehir (XX. Kolordu), Balıkesir, Bandırma, Akhisar, Edremit (XIV. Kolordu) ve Konya, Afyon, Kütahya, Uşak, Denizli (XII. Kolordu) sahalalarında ise, mütteliklerin fiilen İstanbul'u işgal ettikleri 16 Mart 1920 gününe kadar mütarekenameye bağlı kalınmıştır. Mütteliklerin resmen İstanbul'u işgal ettikleri zamana kadar (16 Mart 1920), Haydarpaşa-Konya demiryolunu kontrolleri altında bulundurmaları ve bu kolordu sahalalarının geopolitik durumu, Batı-Anadolu'da mütarekenamenin daha uzun müddet yürütülebilmesinde tesiri olmuştur. İstanbul'un işgalinden sonra, Mondros mütarekenâmesi fiilen yalnız İstanbul ve Boğazlar bölgesine münhasır kalmıştır. Bununla beraber, mütteliklerce Mondros mütarekenamesi, 11 Ekim 1922 Mudanya

¹ D. W. D. is. N. S. Vol. II, Nr. 2. 1952 Mitteilung, 2. Waffenstillstand von Mudros Prof. Jäschke.

Yeni Türkiye devletinin harici siyaseti s. 14-44. H. Bayur Mud. ve Mud. Müt. Tarihi, Türkgeldi. Trakya'da Milli Mücadele, s. 433-520 Biyikoğlu.

² Harb Tarihi Vesikalar Dergisi No. 1.

mukavelenamesine kadar muteber sayılmıştır. Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mondros mütarekenamesini ne tanımış, ne de hükümlerine riayet etmiştir.

Mondros Mütarekenamesi, bugüne kadar aradan 39 yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen, hâlâ, üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir tarih problemi olarak önümüzde durmaktadır.

Mütarekenâmenin bu hususî ehemmiyeti, fikrime göre, aşağıdaki sebeplerden ileri gelmektedir:

a) Osmanlı Devleti, Mütarekenâmeyi, usulünde iki ordu arasında muhasemata son veren bir mukavele sayıyordu. Mütarekenin imzasından sonra, muhasım orduların, umumî olarak, barış imza edilinceye kadar, mütarekenâmede müttefiklerce işgali kararlaştırılmış olan Boğazlar müstesna, mütarekenâmenin imzalandığı gün, buldukları yerlerde kalacaklarını kabul ediyordu³.

b) Ne Mondros mütarekenâmesini kabul eden Osmanlı Hükümeti, ne de onu imza edenler, İstanbul, İzmir, Musul şehri ve vilâyeti, İskenderun, Adana vilâyeti, Ayıntap, Maraş ve Urfa sancaklarının mütarekenâmenin 7. maddesine göre tahliye ve İtilâf veya yabancı silâhlı kuvvetleri tarafından işgal edilebileceğini kabul ve hattâ düşünebilirlerdi. Elviye-i Selâse denilen Batum, Kars ve Ardahan sancaklarının boşaltılabilmesi için yerine getirilmesi zarurî bazı kayıt ve şartlar vardı⁴. Bu bölgelerin, başkaları tarafından işgal edileceğine, buralardan Osmanlı sivil idaresinin kaldırılacağına dair açık hiçbir kayıt yoktu. Boğazlar'dan başka Toros, Bakü ve Batum gibi işgal olunacak yerler ayrıca belirtilmişti.

c) Osmanlı demiryollarının, yalnız İtilâf kontrolünde buluncakları kabul olunmuştu. Demiryollarının İtilâf silâhlı kuvvetleri tarafından, fiilen işgal olunacağı mukavelenin metnine olduğu gibi ruhuna da aykırı idi.

İtilâf devletlerinin Osmanlı devletiyle akdettikleri mütareke hakkındaki görüşleri ise aşağıda gösterildiği gibi hulâsa edilebilir:

a) Müttefikler, Osmanlı devletiyle akdolunan mütarekenâmeye, bir teslim, "Capitulation" vesikası nazariyle bakıyorlardı. Mütare-

³ Osmanlı Genelkurmayının Hariciye Nezaretine, Mondros mütarekenâmesinin suret-i tatbikine ait raporu, Hariciye arş. Siyasi, Karton 34, No. 53.

⁴ Mondros mütarekenâmesi Madde 11.

ke ile beraber Osmanlı ordusunu terhis ettirerek Osmanlı devletini müdafaasız bir hale getirdikçe mahsus, müphem ve elâstikî bırakılmış olan bütün maddelerini istedikleri gibi tatbik etmeyi önceden kafalarına koymuşlardı. Mütarekenâme, kendi anlayışlarına göre, İtilâf kuvvetlerine, Osmanlı İmparatorluğunda, tam hareket serbestliği veriyordu.

b) Mütarekenâmeye, Milletlerarası hukuk kaidelerine uygun olarak, hiçbir zaman kaydı konmamıştı. İtilâf devletleri Osmanlı devletini, en ağır şartlarını kabul edebilecek bir hale getirinceye kadar, mütarekeyi uzatmak salâhiyetini, bu suretle elde etmiş oluyorlardı.

c) Umumî olarak mütarekenâmenin imza olduğu gün iki taraf ordularının riayet edecekleri bir mütareke hattının tesbit edilmiş olması da İtilâf devletlerinin iyi niyetlerine delâlet etmese gerektir.

d) Mondros mütarekenâmesinin baş tarafında “Müttefiklerinin muvafakatiyle Britanya hükümetinin adına hareket eden” kaydını koymakla amiral Calthorpe’un bu vesikayı Fransa ve İtalya namına da imzaladığı anlatılmak istenmiş olmasına rağmen, Mondros mütarekenâmesi tamamiyle bir İngiliz diktasidir. Ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki İngiliz emellerinin tatbikini kolaylaşturmaktan başka bir gaye gütmemektedir. Britanya hükümeti, müzakereyi kendi noktai nazarına göre yapabilmek için diğer müttefiklerini, bilhassa Fransa’yi mütareke konuşmalarından uzak tutabilmek için her şeyi yapmıştır. Bunun için, Mondros’da bulunan Fransız amirali Amet’yi konuşmalara almadığı gibi, Osmanlı murahhaslarını da, mukavelenâmeyi acele imza etmeleri için zorlamıştır.⁵

Osmanlı ordularının yalnız Britanya ordularının fedakârlık ve ve gayretleriyle yere serildiklerini iddia eden Büyük Britanya Osmanlı mütarekenâmesinde ve Barışında en çok Britanya menfaatlerinin gözetilmesini istemekte kendisini haklı görüyordu.⁶

II

Mütarekenin imzasından üç ay kadar sonra, 7 Şubat 1919 da, İstanbul’da Osmanlı hükümetine ultimatom halinde tebliğ olunan 12 maddelik ALLENBY metalibinin hiç bir vakit mütarekenâmenin

⁵ Paul Azan, Les armistices d’Orient. L’illustration, 1921 Temmuz.

⁶ Doc. on Brt. F. P. No. 514, s. 766, 13 Eylül 1919 Churchill muhtırası.

tamamlayıcı bir kısmı sayılamıyacağı aşıkârdır. Bu istekler, o vakit Irak ve kısmen de Suriye cephelerini ve üzerinde Ermenistan ve Kürdistan kurulması düşünülen altı vilâyetten üçünde âsaiyi koruyan 6. orduyu kaldırmayı hedef tutan haksız bir zorlama idi.

Mondros mütarekenâmesi gibi, kendilerine geniş sâlâhiyetler veren bir mütarekenâmeye rağmen, müttetikler, ne bütün Anadolu'yu işgal, ne de Türk ordusunu tamamiyle silâhsızlandırabilmişlerdi.

Bütün Doğu - Anadolu, üç sancak (Batum, Kars, Ardahan) ve Güney ve Orta-Anadolu, Çanakkale ve Kürretülammare zaferlerini kazanmış olan Türk ordusunun elinde idi ve onu buralardan çıkarmak kolay değildi. Müttetikler mütarekenin ilk ayında Bakü ve Batum'u İskenderun'u, Boğazları ve demiryollarını işgal etmişlerdi. Daha içeri girmeye halleri yoktu.

Azerbaycan'ı ve Brest-Litosk hududu dışındaki yerleri boşaltmağa hazırдық. Fakat, mütarekenin imzalandığı gün, elimizde bulunan ve ekserivetle Türk olan toprakları kolay kolay vermeyecektik. Buraları almak lâzımdı. İşte, bu işte, Mondros mütarekenâmesinin elâstikî maddelerini ellerine aldılar: Batum, Kars ve Ardahan sancakları için mütarekenâmenin 11. maddesini ve Türk İzmir ve Adana vilâyetleri için meşhur 7. madde imdatlarına yetiştii. Bu iki maddeyi istedikleri gibi tefsir yolunu tuttular.

Burada yalnız üç Doğu Türk sancağının, Batum, Kars ve Ardahan'ın boşaltılmasını ve işgalini sağlamak için yapılan haksızlıklar açıklanacaktır.

Mütarekenâmenin 11. maddesiyle ilgili yeni bir ek maddeyi takdim etmeden evvel mütarekenin imzalandığı sıralarda iki tarafın askerî durumu hakkındaki hâtıraları tazelemek isterim:

Sovyet ihtilâlinden sonra, Doğu cephesinde, 18 Aralık 1919 da, Rus-Türk kuvvetleri arasında hususî mütareke yapılmıştı⁷. İki ay sonra, 5 Şubat 1917 de, Rus cephesi gerisinde anarşinin artması üzerine, mütareke, fesih olunmuş ve 12 Şubat 1918 de, ileri harekete geçen Türk ordusu, 3 Mart'ta eski 1914 Osmanlı-Rus hududuna varmıştır. Aynı gün, Brest-Litovsk muahedesi imzalanmış, Osmanlı ordusu da, bu antlaşma gereğince iki ay içinde (Mart-Nisan) Osmanlı devletine

⁷ Gechichte der Russusch-Türkischen Kaukasus Grenze, Archiv des Volkerrechts, 1953, Prof. Dr. G. Jäschke.

bırakılan Batum, Kars ve Ardahan livalarını işgal etmiştir. Kafkas federasyonu yerine kurulan müstakil Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'la 4 Haziran 1918 de imzalanan Batum antlaşmalarıyla, Kafkasya'da Brest-Litovsk hükümlerini aşan yeni bir durum meydana geliyordu.

Bu son antlaşmalarla Osmanlı Devleti Brest-Litovsk muahedesi dışında, Gürcistan ve Ermenistan'dan, hudud boyunca bazı arazi kazancı elde ediyordu. Gürcüler AHISHA ve AHILKELEK Kazalarını, Ermenistan da GÜMRÜ, KARAKİLİS, Nahçıvan kazalarıyla Gümrü-Gulfa demiryolunu Osmanlı Devletine bırakıyorlardı.

Brest-Litovsk ve Batum andlaşmaları, Enver Paşa'yı birinci dünya harbinin başındanberi beslediği Panturanist politikasının uygulanması zamanının geldiğine inanırdı. Osmanlı umumi karargâhı, bu maksatla, diğer Osmanlı cephelerinin (Irak ve Filistin) zararına olarak Doğu cephemizi kuvvetlendirdi. Avrupa cephelerinde serbest kalan bir kısım Türk kuvvetlerinin de (VI. kolordu ve Osmanlı Rumeli müfrezesi) Doğu cephesinde toplanmasıyla Doğu cephesinde, Osmanlı askerî durumu çok kuvvetlenmişti (47.977 isi murharip olmak üzere 104.500 kişi). Bu ordunun karşısında, hiçbir düşman ordusu yok gibi idi.

Osmanlı devletinin müttefiki Almanya, Enver Paşa'nın Doğu politikasına açıkça muhalefet ediyordu. Kafkas cumhuriyetleriyle andlaşmalar yapılırken Batum'a gelen Alman murahhası General Lossov'u geri çektiği gibi, Sovyet Rusya ile Osmanlı devletinden gizli olarak, Kafkasya'da Brest-Litovsk hududu dışında, doğuya, bilhassa Bakû'ya doğru Osmanlı yayılmasına karşı 27 Ağustos 1918 de bir anlaşma imzaladı. Bu yeni anlaşma gereğince, Tiflis'te yerleşen Alman general Von Kress heyeti, Osmanlı devletine karşı Gürcistan ve Ermenistan'ı destekliyor ve Osmanlı kuvvetlerinin bilhassa Gürci demiryollarından faydalanmasına güçlük çıkarıyordu.

Herhalde, Osmanlı devletinin, müttefikleriyle birlikte yaptığı Brest-Litovsk andlaşması dışında Kafkas işlerine fiilen karışması ve Batum anlaşmasını zorlaması iyi sonuç vermemiştir.

Osmanlı ordusu, oldukça büyük kuvvetlerle (üç tümen) Gürcistan ve Ermenistan'dan geçerek Azerbaycan'a girmiş ve Gence ve Bakû civarında Ermeni, Beyaz-Rus (Biçerahof) ve İngiliz kuvvetleriyle çarpışarak Azerbaycan'ı kurtarmış ve bilhassa başket Bakû'yu

işgal (15 Eylül 1918) etmiştir⁸. Türk ordusu, hemen bundan sonra, Bakû'dan, kuzeye dönerek Petrovsk'a kadar, kahraman Şeyh Şamil'in memleketi Dağıstan'ı da işgal ve hürriyetine kavuşturmuştur.⁹ Bu suretle Mondros mütarekesi imza edildiği sıralarda Osmanlı ordusu, Gürcistan ve Ermenistan müstesna olamk üzere, Hazer denisinin doğu kıyılarıyla Karadeniz arasındaki bölgeye hâkimdi.

Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri de Batum muahedeleriyle Osmanlı baskısı altında idiler.

Güneyde, Irak ve Suriye cephelerinde 30 Ekim 1918 akşamı Osmanlı silâhlı kuvvetleri Antakya-Deyrcemal-Ahterin - Raka - Deyrzor - Meyadin - Sancar - Musul güneyinde Hamam Âlil-büy. Zab mansabı -Köysancak-Süleymaniye çizisinde bulunuyorlardı.

Batıda ise Çanakkale Boğazı ve Doğu-Trakya Türk kuvvetlerinin elindeydi.

Şurasını da belirtmek gerekir ki Türkiye'nin umumi savunma kudret ve kabiliyeti, Osmanlı Irak (30 Ekim 1918) ve Filistin (19 Eylül-28 Ekim 1918) cephelerinin çökmesinden ziyade Makedonya'daki müttefik ve bilhassa Bulgar cephelerinin yıkılmasıyla en çok zedelenmiş bulunuyordu. İstanbul ve Doğu-Trakya, Bulgaristan'dan gelecek tehditlere karşı açık kalmıştı.

Mütarekeden evvelki Osmanlı cephelerinin durumunu kısaca gördükten sonra şimdi Elviye-i Selâsenin mukadderine ait yeni bir vesika üzerine dikkati çekmek isterim. Mondros mütarekenâmesinin Kafkasya'ya ait 11. maddesi aynen şöyledir:

“İran'ın şimali-garbi kısmındaki kuvayı Osmaniye'nin derhal harpten evvelki hudut gerisine celbi hususunda evvelce ita edilen emir icra edilecektir. Maverayı Kafkas'ın evvelce kuvayı Osmaniye tarafından kısmen tahliyesi emir edildiğinden kısmı mütebakisi müttefikler tarafından vaziyeti mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.”

Bu maddede boşaltılması, Osmanlı hükümeti tarafından daha evvel emir edilmiş olan yerler, kuzey-batı İran'dan başka (Tebriz, Hoy, Culfa ve Rumiye), Brest-Litovsk muahedesi dışında kalan Azerbaycan ve şimali Kafkasya arazisiyle Gürcistan ve Ermenistan'dan, Batum Andlaşmalarıyla işgal edilmiş olan ve yukarıda adı

⁸ Sovyet Rusya, Osm. kıtaları Bakû'ya girdikten sonra 20 Eylül 1918 de Brest-Litovsk Andlaşmasını fesih etmiştir. BK. Kjuçnikov-Sabanin, II, Nr. 128.

⁹ Şimali Kafkas Muharebeleri Kur. Yaybar M. Tefik (Biyikoğlu) Mecmua-i Askeriye, s. 64, Mart 1927.

geçen bölgelerden ibarettir: Buraların boşaltılması A. İzzet Paşa kabinesi tarafından Şark ordular grubu kumandanlarına 21 Ekim 1918 gün ve 8852 numaralı emrin 6. maddesiyle bildirilmiştir. Emrin metni şudur :

“9. ordu, İran’ı ve Brest-Litovsk muahedesiyle Osmanlı devletine ilhak edilmiş olan yani bu muahede hilâfında olarak işgal edilmiş olan bilcümle araziyi tahliye edecektir. Tahliye hakkındaki teferruat bilâhère bildirilecektir.”

Mütarekenâmenin ilk fıkrasında verildiği kayıt olunan emir budur. Bu emre göre, Brest-Litovsk andlaşmasıyla anavatana katılan ve Elviye-i Selâse denilen Batum, Kars ve Ardahan sancakları Osmanlı devletinde kalıyordu.

Mondros’da mütareke konuşmalarında, Calthorpe bütün Kafkasya’nın boşaltılmasını istedi. Osmanlı Heyeti üç sancağın ahdi durumunu belirterek bu bölgenin boşaltılması geri bıraktırdı. Neticede, yukarıda metni verilen 11. maddenin son kısmında “..... kısmı mütebakisi, müttelikler tarafından vaziyeti mahalliye tetkik edilerek talep olunursa tahliye edilecektir.” kaydı bu üç sancak için konulmuştur. Bu şarta göre, üç livanın boşaltılması müttelikler tarafından yerinde durum incelendikten sonra istenebilecekti. Osmanlı devleti, hukukî ve ırkî bakımdan üç liva üzerindeki haklarının en basit bir incelemede tasdik olunarak tahliyeden vaz geçileceğine güveniyordu. Bu üç sancakta, o vakit, 300.000 Türk ve Müslümana karşı ancak 60.000 Hıristiyan vardı. Mütarekenâmenin çok açık olan bu şartı, yerine getirilmeden boşaltılması istenirse mukaveleye aykırı ve haksız bir iş yapılmış olmaz mı?

Böyle olduğu halde, 11 Kasım 1918 de, Osmanlı Bahriye Nezareti nezdinde İngiliz irtibat subayından Sadarete hitaben aşağıdaki yazı alındı.

No. 10.

His Highness the Grand Vezier

Constantinople 11 th Nov. 1918

I have the honour to transmit to your highness the following telegram which I have received from the british Commander-in-chief:

“Supplementary Clause 11 of Terms of Armistice.

I am directed by the British Government to request Your Excellency to order the complete evacuation of all turkish troops and Turkish

elements situated behind the pre-war frontier between Turkey and Russia fullstop The retention of any such troops or elements in Azerbaijan cannot be countenanced on any grounds whatever. This evacuation to be complete must include Halil Pacha, Nuri Pacha, and Ahmet the father of Enver as well as all Turkish officers and men who have been despatched for service in any capacity in the Army of Islam. The British Government direct me to emphasize that they will only consider this clause of the Armistice to have been carried out when it is definitely established that the foregoing has been done. I request that Your Excellency will inform me when orders, have been given and again when the evacuation is completed.” Frank Chilton, Commander (British Naval Liaison officer).

Yukarıdaki İngilizce mektubun Türkçesi şudur:

İstanbul, 11 Kasım 1918

Huzuru sami-i Sadaretpenahiye

İngiliz başkumandanlığından aldığım aşağıdaki telgrafnameyi bildirmekle kesbi şeref eylerim:

Mütareke hükümlerinin on birinci maddesine ek bend.

Bütün Türk kıtalarının ve elemanlarının Türkiye ile Rusya arasında harpten evvelki hudut gerisine alınarak buraların kâmil tahliyesini emretmeniz için İngiliz hükümetinden talimat almış bulunmaktayım. Bu gibi kıtaların ve unsurların, Azerbaycan'da bırakılması hiçbir sebeple tecviz olunamaz. Bu boşaltmanın tamam sayılabilmesi için Halil ve Nuri Paşalarla Enver'in babası Ahmet'in ve İslâm ordusunda herhangi bir hizmet için gönderilmiş olan Türk subay ve erlerinin de çekilmesi lâzımdır. İngiliz hükümeti, ancak yukarıdaki hususlar yapıldıktan sonra mütarekenâmenin bu maddesi hükmünün yapılmış olduğunu kabul edebileceği üzerinde ısrar etmemi emretmektedir. Bu hususta ne vakit emir verildiğinin ve tahliyenin ne vakit tamamlandığını bildirmenizi zatı devletlerinden istirham ederim. Britanya Deniz irtibat subayı Frank Chilton”.

İngiliz deniz irtibat subayı tarafından tebliğ olunan yukarıdaki telgrafla, Amiral Calthorpe'un tek taraflı olarak, Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmeksizin, mütarekenâmenin 11. maddesine bir “ek” teklifi karşısındayız. Bununla, Calthorpe 11. maddeyle tesbit ve kabul olunan şartı, yani yerinde tahkikat yapılması şartını kendili-

ğinden bozmakta ve derhal üç livanın boşaltılmasını istemektedir. Bu isteğin haksız ve yersiz olduğu meydandadır.

İngilizler, mütarekenâmeye ek madde teklifini yalnız bu üç sancak meselesinde kullanmışlar, Musul şehri ile Musul vilâyetini, İskendorun'u, Adana vilâyetini, İzmir'i mütarekenâmenin 7. maddesinin çok geniş ve müphem hükmüne dayanarak Osmanlı hükûmetine boşalttırmışlar ve işgal etmişlerdir.

Osmanlı Hariciyesi Calthorpe tarafından teklif olunan 11. maddeye ek meselesini ne red ne de protesto etmiştir.

Bu ek madde hakkında İngilizlerle müzakerede bulunarak tahliye geciktirmeyi Osmanlı Erkânı Harbiyesi üzerine almıştı. Bu maksatla, Erkânı Harbiye Reisi, İngiliz irtibat subayı Yarbay Murphy'ye askerimizin hiç olmazsa bu kışı geçirmek üzere üç livada kalmasına müsaade edilmesini söyledi. Erkânı Harbiye Reisi Cevat Paşa bu teşebbüsün neticesinden pek emin olmadığını 9. ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa'ya şifreli teflgrafla bildirdi ve üç livayı her an boşaltmak zorunda kalacağımızdan erzak ve malzemenin geri taşınmasının ona göre düzene konulmasını istedi.

Yapılan şifahi teşebbüse Yarbay Murphy aşağıdaki cevabı verdi:
The chief of the Turkish General staff

No. M. C. 8

“In reply to Your recent verbal enquiry, I am informed that it has been decided by the Allied War council that the evacuation of troops from the three re-occupied Sancaks shall be carried out in accordance with the terms of the Armistice.”

Constantinople Nov. 24 th, 1918.

Tercümesi : “Son şifahi istimzac-ı devletinize cevaptır. İtilâf Harp Konseyi, sonradan işgal olunan üç livadan kıtaların tahliye işinin mütareke hükümlerine göre yapılmasını kararlaştırmıştır.”

Bunun üzerine Kars'ta bulunan 9. orduya şu emir verildi:

“İngilizler, Elviye-i Selâsenin dahi tahliyesi hakkındaki taleplerinde ısrar ediyorlar. Ve tarafımızdan da bu talebin is'afı mecburiyetinde kalınacaktır. Binaberin, 9. ordu kıtalarının 93 muharebesini mütakip tahaddüs eden hudut gerisine alınması icap etmektedir. Buna göre hangi fırkaların iâşe ve ikamet bakımından en münasip olarak nere-

lere ikame edilebileceğinin ve bu yeni konusu almak üzere nakliyatın ne tarzda icra edilceğinin sürati iş'arı mütemennadır. Harekât, No. 9787 Harbiye Nazırı namına Cevat. 25 Kasım 1918.”

Yukarıdaki tafsilâttan anlaşılacağı gibi Elviye-i Selâse'nin mütarekenâmenin şartları yerine getirilmeksizin, boşaltılması hakkındaki İngiliz talebine karşı Osmanlı hükümeti, ancak Harbiye nezareti organları vasıtasıyla çok zayıf bir teşebbüste bulunmuş, buraların, mütarekede yazılı olmıyan işgal talebine karşı hiçbir itirazda bulunmayarak yalnız Batum, Kars ve Ardahan livalarındaki yiyecek, silâh ve cephanenin gerilere taşınmasını sağlamak üzere, sadece boşaltma müddetini, elden geldiği kadar uzatmaya çalışmış ve bunda muvaffak da olmuştur.

Dokuzuncu ordu kumandanı Rahmetli Yakup Şevki Paşa, 26 Kasım 1918 de Elviye-i Selâsenin boşaltılması için verilen emre karşı şu mülâhazada bulunuyor:

“Mütareke şartlarında, Elviye-i Selâse'nin boşaltılması, yerinde tetkikat yapıldıktan sonraya bırakılmıştı. Bu henüz yapılmamıştır. Evvelâ, bir heyet gelip görmelidir. . . Osmanlı askeri burasını boşaltırsa kim işgal edecektir. Ermenilerin ve Gürcülerin bir hakları yoktur. Ruslar gelirse buna itiraz olunamaz. Bu memleketleri boşaltıp anarşi içinde bırakmak ve yüz binlerce insanı heder etmek, insanlığa aykırıdır. Brest-Litovsk hududu dışında ve Elviye-i Selâse'de Müslümanlar Ermeni ve Gürcü hâkimiyetine girmemeye ve müdafaa etmiye karar vermişlerdir.”

Fakat bu çok doğru mütalâaları, İngilizlere anlatmak mümkün olmamıştı.

Mondros Mütarekenâmesini imza etmiş olan İngilizler mütareke hükümlerini bozarak ve aşarak birtakım bahanelerle Şark cephemizde, mahza, Türk şeref ve itibarını kırmak maksadiyle iki tümen kumandanımızı (12 inci tümen kumandanı Albay Ali Rifat ve Beşinci Kafkas fırkası kumandanı Mürsel) Batum'da, altıncı ordu kumandanı Ali İhsan Paşa'yı Musul'dan İstanbul'a gelir gelmez Haydarpaşa'da, İslâm ordusu kumandanı Nuri Paşa'yı da İstanbul'da tevkif etmişlerdi. İngilizlerin bu haksız tecavüzleri ve Babıâlinin idare-i maslahat politikası karşısında dokuzuncu ordu kumandanı Yakup Şevki Paşa Harbiye Nezaretine 6 Mart 1919 da aşağıdaki şifre telgrafi göndermiştir :

“Devletin, en meşru hakları istihsal edemeyecek bir halde düştüğünü gösteriyor (görülüyor). Ancak İngilizlerin her dediğini yapmak ve bunlara son derece mümaşat eylemek tarikiyle mülk ve milletin kurtarılabilceğini aslâ ümit etmiyorum. İngilizlerin gerek Ali Rifat ve Mürsel Beylere ve gerek daha büyük ve daha küçüklere tatbik ettikleri tarzı hareket bir tedhiş politikasından ve bunun arkasında saklanan, düşünülmüş bir siyasi maksadın icaplarından başka bir şey değildir. . . Bu tevkiflerden, silâh toplamaktan, İstanbul’u ve bütün memleketi işgale başlamalarından yalnız bu neticeyi çıkarıyorum. . .”

Yakup Şevki Paşa şifre telgrafının sonunda Harbiye Nezaretine netice olarak şunu yazıyordu :

“Tarih, bir çok defalar göstermiştir ki meşru bir haktan gelen kuvvetli mukavemetler, ekseriya, bir çok kuvvetli devletleri, maksat ve hedef değiştirmeye dahi zorlamıştır. Bu ümit ile olsun hareket olunmasını lâzım addediyorum. Diğer boyun eğme, mümaşat yolunun neticesi şüphesiz ademdir. Mukavemet yolunun faydasız ve uçuruma götüreceği iddia olunursa, ikincisinin de hiç olmazsa şeref ve muhafaza-i namusu vardır. Türk milleti, yalnız İngilizlerin teveccühünü kazanmakla hiçbir vakit iade-i hayat edemeyecektir. Türk milleti, bütün dünya milletlerinin teveccüh ve muhabbetini ve neticede muavenetini tekrar kazanmak yolunu bulursa belki kurtulur. Bu yol da hiç şüphesiz şeref, namus ve metanet yoludur.”

Yakup Şevki Paşa, bunu yazarken, şüphesiz, bütün ordunun ve Türk milletinin gerçek hislerine tercüman oluyordu. Bir sene sonra, İstanbul’un işgali üzerine, XV. Kolordu kumandanı Kâzım Karabekir, Paşa da, 7 Nisan 1920 de, İstanbul’dan Ankara’ya gelen Celâlettin Arif Bey’e şu telgrafi yazmıştı :

“Meclis-i Millimizin ve payitahtımızın tarihte emsali nâmesbuk bir surette uğradığı ihanet ve hakareti ve hâlâ devam etmekte olan gaddarlıkları hazmetmiyeceğiz. Bütün Şark halkı ve askerlerimiz Ankara’da toplanmakta olan Büyük Meclisin bütün emirlerine sadakatle itaati ve milletimizin meşru haklarını tasdik ettirmek için hisselerine düşecek her türlü fedakârlığı sonuna kadar götürmeyi bir şeref biliyorlar. Artık kurtulacak yalnız Türklük değil, 350 milyon islâmın hukuk ve namusudur.”

Yukarıda, bazı kısımlarını verdiğim Yakup Şevki Paşa’nın 26 Kasım 1918, 6 Mart 1919 ve Kâzım Karabekir Paşa’nın 7 Nisan 1920

tarihli telgrafları Mondros mütarekesinin, ne kadar haksız tatbik olunduğunu ve bu haksızlıkların Türk ordusunda ne gibi derin tepkiler yarattığını açıkça göstermektedir. Bütün Türk milleti de bu muhterem kumandanlar gibi düşünüyordu. Mondros mütarekesi, ne kadar haksız ve insafsızca tatbik olunmuş ise, vicdanlarda uyanan intikam hissi o kadar büyük olmuştur. Haksızlığa uğrayan ve ümitsizliğe kapılan milletlerin yapacaklarına hudut çizilemez.

Yakup Şevki ve Kâzım Karabekir Paşaların yukarıda metnini verdiğim telgrafları okununca, bu ruh hâleti üzerine 19 Mayıs 1919 da Samsun'da Anadolu'ya gelen Arıburnu ve Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'nın ne gibi esaslara dayanarak millî mücadeleye başladığı, daha kolay anlaşılır, zannedirim.

Doğu cephemiz kumandanı Yakup Şevki Paşa gibi, Musul cephesi kumandanı Ali İhsan Paşa ile Adana cephesi kumandanı Nihat Paşa da, Mondros mütarekenâmesinin keyfi tatbikatı karşısında Osmanlı hükümetini azimli harekete sevk etmeye çalışmışlar ve kendi sahalarında mümkün olan her şeyi yapmışlardır. Her bakımdan pek kabiliyetli ve yurtsever olan bu kumandanlarla 19 Mayıs 1919 da Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Paşa arasında şu fark vardır:

Mütareke yapılırken Doğuda ve Güneyde o vakitki ordularımızın başında bulunan bu kumandanlar, akıl ve mantığın ve vicdanlarının emrettiği her şeyi yapmışlar ve Harbiye Nezaretine bu yolda raporlar yazmışlardır. Fakat, Osmanlı devleti; İngiliz baskısıyla kendilerini vazifelerinden uzaklaştırınca muti bir asker olarak İstanbul'a dönmeyi bir vazife bilmişlerdir. Daha sonra, Ali İhsan ve Yakup Şevki Paşaların İstanbul'da tevkif olunarak Malta'ya sürüldüklerini biliyoruz. Anadolu'ya 9. ordu müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal Paşa'yı da, Osmanlı devleti diğer ordu kumandanları gibi hiç şüphesiz İngilizlere teslim etmek, üzere, İstanbul'a çağırmişti. Bu davetleri açıkça dinlemiyerek ayaklanan ve "Millî Mücadeleyi" açan, yalnız Mustafa Kemal Paşa olmuştur. Muktedir olduğu kadar cesur ve azimli bir kumandan olan Mustafa Kemal Paşa, milletini kurtarmayı öteden beri vicdanında bir millî sır olarak saklayan ve daima bunu düşünen bir kahramandır. O, mücadele Saatinin çaldığını görüyordu. Bu fırsatı kaçıramazdı. Mustafa Kemal Paşa, mücadelenin devamı sıralarında, daha evvel Malta'ya sürülmüş olan Yakup Şevki, Ali

İhsan Paşaları da İngiliz esaretinden kurtarmış ve onlara da millî orduda vazifeler vererek kendilerinden faydalanmaya ehemmiyet vermiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da, her kumandanın kendi başına ve bildiği gibi hareket etmesini önlemiş, bütün cephelerdeki kumandanları ve Anadolu'daki sivil ve askerî makamları, azimli idaresi altında belli bir millî ideale doğru birleştirmiş ve anarşiye mâni olmuştur. Mustafa Kemal'in Anadolu'da bütün faaliyeti, Erzurum, Sivas kongreleri kararları ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hükümetinin çalışmalarıyla, Mondros mütarekenâmesini ve bunun arkasından gelen Sevres andlaşmasını fiilen hükümsüz bırakarak Mudanya'ya ve Lozan'a ulaşmak olmuştur.

Mondros mütarekesinden ve tatbik şekilinden, yalnız biz Türklerin değil bütün milletlerin öğrenebilecekleri çok dersler vardır, kanaatindeyim. Mondros mütarekenâmesinin sarîh kayıtlarına aykırı olarak, hileli tefsir yoluyla Türk Elviye-i Selâse'nin, Adana vilâyetinin, Antep, Maraş, Urfa'nın ve İzmir'in işgali Türk Millî hareketletinin gerçek sebepleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Kafkasya'da mütarekeyi takip eden ilk aylarda hâdiseler şu suretle gelişmiştir:

1) Gürcistan (Ahısha, Ahilkelek) ve Ermenistan'dan (Nahçıvan, İğdir, Gümrü, Karakilis) Br. Lt. muahedesi dışında işgal olunan yerler 21 Ekim- 5 Aralık 1918 arasında bırakılmıştır.

2) Dağıstan ve Azerbaycan arazisi Ocak 1919 sonlarında tamamıyla boşaltıldı.

3) İngilizler 24 Aralık 1918 günü Batum şehrini İngiliz silâhlı kuvvetleriyle işgal ettiler. Bu işgal mütarekenâmenin 15. maddesinde kabul olunmuştu. İngilizler, 26 Aralık 1918 de, Kars, Ardahan livalarının da İngiliz kıtaları tarafından işgal olunacağını bildirdiler ve 48 saat içinde Batum'un sivil idaresine de el koydular.

4) Osmanlı kıtaları Ocak 1919 sonunda Batum, Kars ve Ardahan sancaklarını boşalttılar. Bu üç sancakta, İngiliz işgaliyle birlikte Osmanlı sivil idaresine de mütarekenâmeye aykırı olarak, son verilmiştir.

İngiliz askerî birliklerinin çekilmesi üzerine (26 Ağustos 1919) Kars Ermenilere ve daha sonra Batum (7 Temmuz 1920) Gürcülere bırakıldı.

5) 28 Nisan 1920 Azerbaycan Bolşevik istilâsına düştü. Mart 1920 sonlarında Ermeni silâhlı kuvvetleri huduttaki köylere aralıksız saldırdılar. Hududun ötesi bir muharebe meydanı halini almıştı. 9 Haziran 1920 de doğu cephesinde seferberlik yapıldı. Büyük Millet Meclisi, hükümete lüzumunda Elviye-i Selâse'yi işgal salâhiyetini verdi. 28 Eylül Sarıkamış, 30 Ekim 1920 Kars işgal olundu. 2 Aralık 1920 Gümrü muahedesi imza olundu. 23 Şubat 1921 ultimatomu üzerine Ardahan, Artvin ve Gürcü hükûmetinin teklifi üzerine Batum şehri, 11 mart 1921 günü Türk kuvvetleri tarafından işgal olundu. 16 Mart 1921 Moskova, 13 Ekim 1921 Kars muahedeleriyle Batum'dan maada, 1878 denberi ayrı düşmüş olan üç sancak tekrar anavata kavuştu.

Ankara — Ekim 1957

ZWEI ENGLISCHE UND ZWEI TÜRKISCHE BISHER UNVERÖFFENTLICHE URKUNDEN ZUM WAFFEN- STILSTAND VON MUDROS

VON TEVFIK BIYIKLIOĞLU (ANKARA)

Einleitend gab der Referent eine Übersicht über die Auffassung des Waffenstillstandes von Mudros auf türkischer und englischer Seite. Anschliessend erklärte er die militärische und politische Lage auf den türkischen Fronten. Er erläuterte, dass durch die Friedensverträge von Brest-Litowsk und Batum eine günstige politische Lage im Kaukasus für die Türkei geschaffen wurde.

Durch diesen Friedensvertrag hatte die Türkei die drei Sancaks, Kars, Batum und Ardahan zurückgewonnen. Vor dem Waffenstillstand hatte die Türkei den Räumungsbefehl für die ausserhalb dieser drei Sancaks liegenden kaukasischen Gebiete gegeben, in der Annahme, einen Rechtsanspruch auf diese drei Vilayets zu haben. Schliesslich wurde im Waffenstillstand von Mudros Artikel 11 für den Kaukasus wie folgt festgesetzt:

Immediate withdrawal of Turkish troops from North-West Persia to behind the pre-war frontier has already been ordered and will be carried out. Part of Transcaucasia has already been ordered to be evacuated by Turkish troops. The remainder to be evacuated if required by the Allies after they have studied the situation there."

Nach dieser Bestimmung durften die Alliierten erst nach vorheriger Untersuchung der örtlichen Lage die Räumung verlangen. Die osmanische Regierung war der Überzeugung, dass ihre rechtlichen und ethnographischen Ansprüche sogar bei oberflächlicher Überprüfung anerkannt und von der Räumung der drei Sancaks Abstand genommen werden würde. Hier lebten damals nur 60.000 Christen gegenüber 300 000 Türken. Es liegt auf der Hand, dass es ein Unrecht war entgegen den ausdrücklichen Bestimmungen des Abkommens die Räumung zu verlängern, bevor die erforderliche Untersuchung durchgeführt wurde. Dennoch überreichte am 11. November 1918 der britische Verbindungsoffizier beim Marinemi-

nisterium folgendes Schreiben des Admirals Calthorpe an den Grossvezier:

“I have the Honour, to transmit to your highness the following telegram, which I have received from the British Commander-in-chief: Supplementary Clause 11 of Terms of Armistice. I am directed by the British Government to request Your Excellency to order the complete evacuation of all Turkish troops and other Turkish elements situated behind the pre-war frontier between Turkey and Russia fullstop.

In diesem Telegramm schlägt Admiral Calthorpe vollkommen einseitig einen “Zusatz” zu Ziffer 11 des Waffenstillstandes vor, ohne dass darüber mit der osmanischen Regierung verhandelt worden war. Es hebt also von sich aus die für die eventuelle Räumung Bedingung einer Untersuchung an Ort und Stelle auf und fordert die sofortige Räumung der drei Sancaks. Auf den mündlichen Einspruch des türkischen Generalstabschefs Djevad pasa gegen diesen Schritt antwortete der britische Verbindungsoffizier Oberst Murphy wie folgt:

“In reply to Your recent verbal enquiry, I am informed that it has been decided by the Allied War Council that the evacuation of troops from the three re-occupied Sancaks shall be carried out in accordance with the terms of the Armistice.”

Daraufhin wurden die Anordnungen für die Räumung der drei Sancaks vom türkischen Kriegsministerium getroffen. Wie aus diesen Ausführungen ersichtlich ist, hat die osmanische Regierung gegen diese willkürlich geforderte Räumung überhaupt nicht protestiert, sondern ihre ganze Bemühungen nur auf eine Hinauszögerung des Räumungstermins gerichtet, um die in Kars, Batum und Ardahan liegenden Lebensmittel, Waffen und Munition hinter die türkische Vorkriegsgrenze zu schaffen.

Der Oberbefehlshaber der 9. Armee Yakup Sevki Pascha hat auf die rechtswidrige Anordnung der Räumung in zwei Telegrammen vom 26. November 1918 und vom 6. März 1919 geantwortet. Unter anderem heisst es im ersten Telegramm vom 26. November:

“Die Bestimmungen des Waffenstillstands hatten die evtl. Räumung der drei Sancaks von vorherigen Untersuchungen an Ort und Stelle abhängig gemacht. Das ist aber bisher nicht geschehen. Zunächst musste eine Kommission hierher kommen und die Lage prüfen

—Wenn das osmanische Heer diese Gebiete räumt, wer wird sie dann besetzen? Die Armenier und die Georgier haben kein Recht dazu. Es wäre aber unmenschlich, diese Länder zu räumen, d. h. der Anarchie zu überlassen und hunderttausende von Menschen der Vernichtung preiszugeben.”

Im zweiten Telegramm vom 6. März 1919 heisst es:

“Es zeigt sich, dass der Staat in eine solche Lage gekommen ist, in der er nicht einmal seine legitimsten Ansprüche mehr geltend machen kann. Die Geschichte zeigt des öfteren, dass starke Widerstandsbewegungen, die sich auf legitime Rechte stützen, mächtige Staaten zur Änderung ihrer Ziele gezwungen haben. Ich erachte es für notwendig zu handeln, wenn wir auch nur diese Hoffnung haben. Die Folge des anderen Weges, nämlich die Unterwürfigkeit, ist die Vernichtung. Wenn behauptet wird, dass der Weg der Verteidigung aussichtslos sei und zum Untergang führe, so hat man dadurch wenigstens seine Ehre und seine Achtung gerettet. Das türkische Volk wird lediglich durch die Gewinnung des Wohlwollens der Engländer niemals zur Wiedergeburt gelangen. Das türkische Volk kann vielleicht nur dann gerettet werden, wenn es einen Weg einschlägt, der ihm die Sympathie und die Unterstützung aller Völker sichern kann. Und dieser Weg ist zweifellos derjenige der Ehre und der Standhaftigkeit.”

Indem er dies schrieb, brachte Yakup Sevki Pascha ohne Zweifel die Gefühle des ihm unterstehenden Heeres und der türkischen Nation überhaupt zum Ausdruck.

Je ungerechter und graussamer die Bestimmungen des Waffentillstandes ausgeführt wurden, desto mächtiger wurde das Verlangen nach Abwehr und Vergeltung. Nach Kenntnisnahme der erwähnten Telegramme Yakup Sevki Paschas ist es m. E. leichter zu verstehen, auf welche reale Grundlage Mustafa Kemal Pascha nach der Landung in Samsun seinen Kampf aufgebaut hat. Genau wie Yakup Sevki Pascha hat auch Ali Ihsan Pascha, Kommandeur der Mosulfront, die osmanische Regierung zu einem energischen Auftreten zu veranlassen gesucht. Zwischen diesen gewiss fähigen und patriotischen Kommandeuren und Mustafa Kemal Pascha besteht jedoch folgender Unterschied:

Diese Kommandeure haben alles getan, was die Logik und ihr Gewissen befahl. Sie haben das Kriegsministerium durch schriftliche Berichte gewarnt. Als aber die osmanische Regierung unter englischem Druck sie von ihrem Kommando entfernte, sind sie als gehorsame Soldaten nach Istanbul zurückgekehrt. Zwei von ihnen wurden dort verhaftet und nach Malta verbannt. Mustafa Kemal Pascha, der als Inspekteur der 9. Armee nach Anatolien geschickt worden war, wurde von der Regierung ebenfalls zurückgerufen, um sicherlich wie die beiden anderen Kommandeure den Engländern ausgeliefert zu werden. Er leistete Aufforderung jedoch nicht Folge und begann den "Nationalen Kampf", Er bewahrte die Rettung seines Volkes als ein nationales Geheimnis im Innern seiner Seele. Er sah, dass die Stunde des Kampfes geschlagen hatte und wollte sich diese Gelegenheit nicht entgehen lassen. Er hat das ganze Land unter seiner zielbewussten Führung in einem einzigen nationalen Ideal vereinigt. Seine Tätigkeit in Anatolien kann man mit folgenden Worten zusammenfassen:

Durch die Beschlüsse der Kongresse von Erzurum und Sivas und die militärischen Siege wurden die Bestimmungen von Mudros und des Friedens von Sèvres praktisch unwirksam gemacht und der Weg nach Mudanya und Lausanne geebnet. Ich bin der Überzeugung, dass aus dem Waffenstillstand von Mudros und seiner völkerrechtswidrigen Ausführung nicht nur für die Türken, sondern auch für andere Nationen etwas zu lernen ist. Denn die rechtswidrige Besetzung der drei Sancaks und der Gebiete von Adana, Antep, Maraş, Urfa und Smyrna hat die türkische Nationalbewegung wesentlich gefördert.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

FRANZ HANCAR: Das Pferd in Prähistorischer und früher historischer Zeit. Verlag Herold, Wien u. München. (Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik. Band XI (1955). XII+565 Sayfa, XXX Lavha. İndeks: 568 - 651. 4

Dünya medeniyet tarihlerinde "Tarih yapan hayvan" diye tavsif edilen atın tarihini müellif, eski dünya kıtaları üzerindeki yayılışına göre, Avrupa'da, Asya'da ve eski Önasya memleketlerindeki atla ilgili bütün kültür unsurlarını nazarı itibare olarak bu muazzam eserinde tetkik etmektedir.

Buzul çağının atı :

Atın insanın en eski yoldaşlarından biri olduğu hakikatini Paleontoloji de tasdik etmektedir. Filvaki Paleolitik devirlere ait mutfak bakiyeleri, bu devir insanının muhtelif cins atlar tanıdığını göstermektedir. Bu bahiste müellif, mağaralardaki at resimlerinin tefsirine dayanılarak yapılan tetkikleri bildirdikten sonra, bu tefsirlerin birtakım nazari spekülasyonlar doğurabileceğini, fosil iskelet buluntularının dağınık ve kırık parçalarına göre verilecek hükümlerin ise eksik olacağını kaydettikten sonra, Asya'da ve bilhassa Rus toprakları üzerinde yapılan yeni keşiflerle Buzul çağı atı hakkında aydınlanıldığını bildirmektedir.

Bu yeni buluntular Baykal gölünün kuzey bölgesinde üst paleolitiğe ait kaya resimleri ile Angara nehri mecrasındaki Malta ve Buret'te keşfedilen üst Paleolitiğe ait Venüs figürinleri ve bir de 1885/86 ile 1900/1913 yılları arasında kuzey kutbunda Yeni Sibiryada adaları üzerinde Rus istikşaf heyeti tarafından keşfedilen yabancı at bakiyeleridir. Bundan başka Özbekistan'ın Teşiktaş mevkiinde orta paleolitiğe ait mağaralarda bulunan mutfak bakiyeleri iç Asya'nın buz çağında atı tanıdığını göstermiş ise de, Verchlenk ile Kacuka arasında Lena nehri kaynağındaki kayalıklar üzerinde hava tesiratından korunmuş bir sığınakta kırmızı boya ile çizilmiş at resimleri bulunmuştur. Bu atların uzun kuyruklu olarak ve burunları mütebariz ve mukavves şekilde tasvir edilmeleri, Buz çağı atının Prezevalski tipi olduğu intibağını verdiği kaydedilmektedir.

Diğer taraftan İran'da, Bisütun'da ve Urumiye gölünün batısındaki Tamtama mağaralarında bulunan at iskeleti bakiyeleri de atın bu devirde bir av hayvanı olarak kullanıldığını göstermiştir. Böylece Atlantik'ten doğu Sibiryaya kadar uzanan geniş sahada Buz çağı adamının attan av hayvanı olarak faydalandığı anlaşılıyor.

Daha sonra müellif orta Pleistosen'den üst Magdalenien'e kadar geçen zaman zarfında iklim değişimleri karşısında bu bölgedeki Fauna'nın durumunu gösterdikten sonra, atın vaziyetini tetkik ediyor ve bu devirlerde doğu adamı için atın iktisadi bakımdan kıymetinin çok yüksek olmadığı neticesine varıyor. Öyle ki, diğer hayvanlar arasında atın aldığı yer, yüzde 11, 8 dir. Umumi ortalamada ise ancak 15, 6 dir. Buna karşı Buz çağının batı Avrupası için nisbet yüzde 16, 2 dir.

Orta-Asya'nın güney bölgelerinde geç pleistosen atının yarı eşek (Equus hemionus) tipi ile birlikte yaşamış olduğunun tesbiti bizim için bilhassa mühimdir. Zira

biz Ur kıral mezarlarında bulunan standartlar üzerindeki at tasvirlerini Hemion tipi olarak göstermiştik¹. Şimdi bu tipin güney Rusya'nın paleolitik kültüründe gittikçe çoğaldığını ve post glasiyeleri takibeden sıcak (Würm) devrinde Equus Hemionus'un Avrupa'ya göç ettiğini ve bu cins atın Avrupa'nın Primigenisus fauna'sına dahil olduğunu öğreniyoruz (s. 10). Burada Avrupa'nın tek turnaklı at tipinin eski dünyaya Amerika'dan göçmüş olduğunu ve fakat Miosen devrinin at tipleri olan ne Hypohyppus ve anchiterimum ne de Pleistosen'in Hypparion'larına fiziki bir münasebet göstermediği bildirilmekte ve G. G. Simpson'dan alınan bir tablo ile atın en eski tarihi gösterilmektedir.

Gromova'nın tetkiklerine göre Pleistosen atı biri Asya'lı diğeri Euro-Afrika'lı olmak üzere iki gruba ayrılıyor ve eski dünyaya biri batıdan, diğeri doğudan iki at dalgasının geldiği tesbit ediliyor. Sonra zamanla vukubulan iklim değişimleri yüzünden daha birtakım tâli at cinsleri de meydana geliyor, meselâ: Afrika'da arkaik ve gayet yavaş tekâmül eden Zebra cinsi (Subgenus Hippotigris) meydana geldiği sırada, Avrupa'da büyük iklim tebeddülâtına rağmen, (zira müellife göre at gıdasını karın altından bulub çıkardığı halde, eşek ve zebra açlıktan ölmektedir) hakikî bir at tipi, yani Equus caballus husule geliyor. Neticede:

1 — At Biotop'una göre hiç bir zaman münhasıran bir step hayvanı değildir, intibak kabiliyetinden dolayı ormanlık bölgelere de alışmıştır.

2 — Holozen'de yalnız Orta-Avrupa ormanlık bölgelerinde yaşayan Buz çağı atının ahfadı, Doğu-Avrupa steplerinde tarpan tipi, Kuzey-Asya'da Prezevalski tipi, Asya'nın güney yarısında ise yarı eşek cinsi, Kuzey ve güney-Avrupa'da da eşek, insan hizmetine girmiş bulunuyordu.

3 — İlk insanlar atın sür'atini tanımakla beraber, ilk zamanlarda onu sadece bir kasaplık hayvan olarak kullanmışlardır. Bu iki unsur at ile insan arasındaki ilk iktisadi münasebetlere esas olmuş ve insanlar attan faydalanmağa ve onu üretmeğe çalışmışlardır.

İlk at yetiştirme izleri :

Bu bahiste umumi olarak at tarihinde kullanılan vahşi, ehli, ehlileştirme v. s. gibi terimlerin hakikî mânaları üzerinde durulduktan sonra, atın ilk zamanlarda diğer hayvanlara nisbetle ne kadar az olduğu tebarüz ettiriliyor (s. 25) ve umumi olarak atın genetik ve fiziği üzerinde bilgi veriliyor. Müellif eserinde at tarihinin tetkikini coğrafi bölgelere göre esas aldığından, evvelâ, şüphesiz en iyi tetkik edilmiş kıta olarak Avrupa'yı ele alıyor ve burayı "Batı yarısı", "Doğu yarısı" olmak üzere iki kısımda mutalâa ediyor.

Batı yarısında Avrupa'nın güneyindeki üç büyük yarım adadan ilkin İberik yarım adasının (Müellif buraya Pireneler yarım adası demektedir) bir at yetiştirme merkezi olarak nazarı itibare alınamayacağını söyledikten sonra, Apenin'ler yarım adasında Terramara kültüründeki buluntuların da güney - Avrupa'nın atın ehlileştirilmesinde büyük bir rol oynamadığını, İtalya ve Sicilya'da atın ancak M. Ö. II. Binyılda mevcut olduğunu ve nihayet Balkanlar'da da aynı durumun görüldüğünü tebarüz ettiriyor. Yunanistan'da ve adalarında ise ancak Orta Hellas (M. Ö.

¹ F. Kınal, Belleten XVII 66 (1953) s. 191

1900 - 1600) kültüründe at kemikleri bakiyelerine rastlanmıştır. Buna karşı batı Avrupa'nın kuzey memleketlerinde, meselâ Hollanda da ancak Neolitiğin sonunda, İngiltere'de ise III. Binyıl sonlarında geç Neolitikte at görülür. Fakat şimdiye kadar bulunan ehli hayvan kemiklerine nisbet edilirse, sığır 77,5 olduğu halde at yüzde 2, 6 dır. İsviçre'nin kazıklı evlerinin kurucuları olan Neolitik köylülerinde 30 sığıra karşı ancak 0,1 at kemiği bulunmuştur. Müellif bütün bu istatistik malûmatı tablolarla göstermektedir. Meselâ İsviçre'de eski Bronz çağında hayvan ehlileştirmede büyük bir terakki görülüyor. Alt Neolitikte 606 yabancı hayvana karşı 104 ehli hayvan olduğu halde, geç Bronz çağında 561 yabancı hayvana karşı 4871 ehli hayvan bakiyeleri tesbit edilmiştir. Bunlar arasında atın nisbeti yüzde 3,6 dır. İsviçre'nin Bronz çağında görülen bu at Tarpan soyundan Kelt'li Ponys tipidir.

Müellif burada çok münakaşalı olan atın Hind-Germen menşeyi meselesine de temas ederek şu neticeye varıyor :

At	Sığır	Domuz	Koyun
0,4	3,9	91,6	4,1

Diğer taraftan bir yabancı at cinsi de Cumudiye atının geç Glasiyelerdeki yayılışına iltihak etmektedir. Atın iktisadi bakımdan değersizliği bütün Neolitik devir boyunca devam etmektedir. Ehlileştirme ancak III. Binyılda vukubulmuştur. Fakat eski dünya Neolitiği için klâsik bir nümune sayılan Tuna memleketlerinde Neolitik devire ait kemik materyalin tetkiki ile atın yalnız ehlileştirilmesi değil, hattâ iktisadi değerinin de anlaşıldığı sabit olmuştur. Tuna memleketlerinde Neolitikte ehlileştirilmiş ve üretilmesi sağlanmış olan bu at Equus caballus'un yabancı Tarpan cinsinden bir tiptir (s. 40).

Kemik buluntularıyla elde edilen bu neticeyi arkeolojik buluntular da teyit etmiştir. Gerçekten de geç Neolitiğe ait olan Hodmezovasarhelye Bodzaspart'ta bulunan mezarlarda bir kantarma parçası da çıkmıştır. Müellifin zaman zaman konuya dışına çıktığı zehabı uyanır. Meselâ burada sahifelerce süren Tripolje kazılarının bütün teferruatı anlatılır. Fakat bu teferruat bir kazıdan çıkarılan materyalin ne şekilde tefsirlere tâbi tutulabileceğini, iktisadi ve sosyal hayat bakımından bu kültür sakinlerinin durumlarını izah etmekte, aynı zamanda da umumiyetle nüfuz edilmesi zor olan rusca literatür hakkında okuyuculara geniş bilgi vermektedir. Gerçekten de üç tekâmül merhalesi gösteren Tripolje kültürünün ancak son safhasında (c 2) de hayvan ehlileştirme birden bire artmakta ve şayanı dikkat olarak buradaki Buğa kültü ile Girit'teki Minos medeniyetinde görülen Buğa kültü arasında bir münasebet ihtimali ileri sürülmektedir (s. 70). Bir Bronz çağı kültürü olan (c 2) safhasında bulunan çok miktardaki hayvan kemikleri bu köy sakinlerinin iktisadi hayatta avcılıktan çobanlığa ve ziraata geçmiş olduklarını göstermektedir. Bir kantarma parçası da atın nakliyatta kullanılmaya başladığına delildir. Neticede Avrupa'nın batı yarısında en eski at yetiştirme belgeleri arasında Tripolje atı da girmektedir. Bu at ırk bakımından orta-Avrupa'nın Buz çağındaki orman atının ahfadındandır. Böylece doğu-Podolya'daki orman steplerinin at ehlileştirme merkezlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Doğu-Avrupa buluntu ve tetkik perspektifi içinde Schnur-keramik ve harp baltasının yayılışı:

Müellif burada evvelâ W. Schmidt'in "Rassen und Völker in Vorgeschichte und Geschichte des Abendlandes" (I. u. II. Luzern) adlı eserinde ortaya attığı Hind-Germenlerin en eski yurdu meselesi için harp baltaları ile Schnur-Keramikimlerin yayılışının delil olarak gösterilemeyeceğini kabul ediyor (s. 86). Tripolje kültüründeki değişikliği yapan dinamizmin kuvvetini ormandan mı, yoksa stepten mi gelen kavimlerden aldığı meselesinin mühim olduğunu söyledikten sonra, Dinyeper-Dinyester bölgesinde görülen şu dört kültürün (Çan biçimli bardaklar kültürü, Fatjanowa, Schnur Keramik ve Hoker mezarlar kültürlerinin) Rein nehrinden Dinyepere, güney-İsveç ve Estonya'dan Ren ve Sava nehirlerine kadar yayıldığını söylüyor ve bu kültürlerin müşterek vasıflarını sayıyor. Ona göre baba erkli (Partriarkal) aile esasına dayanan bu cemiyetler iktisadi sahada bilhassa ziraat ve hayvancılıkla geçiniyorlardı.

Açık step :

Bundan sonra müellif step bölgelerde atın ehlileştirilmiş olup olmadığını araştırmak maksadıyla buradaki bütün kazı yerlerini gözden geçiriyor ve bu bölgedeki 1) Eski çukur mezarlar 2) Katakomp mezarlar ve 3) Sandık mezarlar olmak üzere bulunan üç kültür safhasında at ve onunla ilgili malzemeyi tetkik ediyor. Burada mühim olan aşağı Volga bölgesinden kuzeye doğru çıkıldıkça katakompların yokluğu ve eski çukur mezarlara gömme âdetinin yerini sandık mezarların almasıdır. Bu durum batıdan buraya bir göçün vukubulduğunu veya büyük çapta bir kabile yerleşmesini ifade eder. Şayanı dikkattir ki bu sandık mezarlar kültürü hâimleri antropolojik bakımdan eski çukur mezarlarda bulunan tipleri gösterirler. Bu kültürün birinci safhası bir Bronz kültürüdür. İkinci safhası da zengin bir Bronz eşya listesiyle İskit kültürünün öncesine konulmaktadır. Aşağı-Volga sahasındaki 8. ve 7. asırlara ait Kimmer kurganlarında da kantarmalar bulunmuştur. Bu suretle öncesiz olarak ve mütekâmil bir şekilde karşımıza çıkan bu kantarmalar Pontus steplerinde at kültürünün mevcudiyetinin delili sayılmaktadır. Bu suretle Asur kaynaklarının Kimmer süvarileri hakkında verdiği malûmat tevsik edilmektedir. 1952 senesinde açılan Komorovka kurganında bulunan hediyeler Sibirya ile bir yakınlık göstermektedir. Kimmer kantarmaları ise kuzey-Kafkasya'da bulunanlara benzemektedir. Komorovka kurganına tamamen simetrik olarak, yani nalları karşı karşıya gelmek üzere iki at gömülmüştü. Yine Volga'da, M. Ö. II. Binyılın son çeyreğine ait olan Kubysev bölgesindeki Jagodnoje kurganı hayvan yetiştirme bakımından olduğu kadar, ölü gömme âdetleri bakımından da çok enteresan olan bir gömme vermiştir. İhtiyar bir kabile reisine ait olduğu zannedilen bu mezarın orta yerinde 4 m. kurtunda bir ateş yeri ve 70 sm. kalınlığında bir kül tabakası varmış. küllerin arasında at ve sığır başları duruyormuş. Ateşin üzeri hatıllarla kapatılmış ve üzerinde evvelâ gömmenin sahibi, onun etrafında bir halka halinde kadınlar ve çocuklar, ikinci halkada ise erkekler ölü ile birlikte gömülmüş olarak bulunmuştur.

Neticede Trans-Volga veya Pontus-Kappsien stepleri bölgesindeki sandık mezarlar kültüründe sığır, koyun, keçi ve domuzun yanında atın da beslendiği ve geç Bronz çağına ait olan bu kültürde atın yalnız gıda maddesi olarak değil, nakil vasıtası olarak da kullanılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Kafkasya Hudut veya köprü memleketi:

Kuzey-Kafkasya'daki ilk madenler medeniyetin tekâmülünü prehistorienler umumiyetle üç safhaya ayırmaktadırlar :

- 1 — Kuban Bakırçağ medeniyeti: (M. Ö. 2400-1800).
- 2 — Kuban-Terek kültürü (1800-1200).
- 3 — Koban safhası (1200-700).

Bu bölge kazılarında hayvan kemiklerine rastlanmış olduğundan, kuzey-Kafkasya'daki at tetkikleri daha ziyade arkeolojik belgelere dayanmaktadır. Bunların başında Maikop ve II. Binyıldan önceye konulan zengin Kuban buluntuları gelmektedir. Maikop'tan çıkarılan muhtelif eşyalar üzerinde sığır 26 defa tasvir edildiği halde, atın yalnız bir defa tasvir edilmiş olması bu maksat için mühimdir. Bu biricik at tasviri Prezevalski soyuna benzemektedir (s. 126).

Muhtelif mezar şekilleri ile karakterize edilen Kuban-Terek safhasını gösteren mezarlarda at ölü kurbanı olarak pek nadir, o da ancak bu devrin sonunda görülür. Nitekim kuzey-Kafkasya tarih öncesi kültürlerinin üçüncü safhası olan ve bu kültüre adını veren Kuban'da da at tasvirleri azdır. İlk defa demirin kullanıldığı bu safhada, müellifin de doğru olarak işaret ettiği üzere (s. 130), bronzdan fibula'ların ortaya çıkması bu devirin kıyafetinde yeni bir modanın hâkim olduğunu ifade eder. Kuban'da bulunan ve üzerinde bir süvari duran bronz iğne bilhassa zikre değer. Süvari çıplak olduğu için, bu figürün bir tanrıya ait olduğu zannedilmekte ve 8-7 inci asırlara konulmaktadır.

Müellif bundan sonra at tetkikleri için mühim bir kültür eşyası olan kantarmaları ele almaktadır. Öyle anlaşıyor ki, bu hususta çok etraflı çalışmış olan A. A. Jessen'in eserinden faydalanılmıştır. Müellife göre kuzey-Kafkasya kantarmaları orta-Avrupa'nın Bronzçağı (Eski Haestatt) kültürü ile, diğer taraftan Sibiryaya kantarmalarıyla münasebettardır (s. 140). Doğuda Aral gölünden batıda Tuna'ya kadar uzanan sahada görülen bu kantarmalar Trako-Kimmer kavimlerine izafe edilmektedir.

Daha sonra müellif aynı maksat için kuzey-Kafkasya'nın hayvan beslemeğe elverişli olup olmadığını araştırıyor ve Millet'in ilk hayvan yetiştiririnin dağlık bölgelerde başlamış olduğu yolundaki tezini kabul etmiyor. Bu bölge sakinlerinin sosyal ekonomilerinin ilkin koyunculukla başladığını yalnız mer'aların mevcudiyeti ile değil, aynı zamanda arkeolojik delillerle de sabit olduğunu iddia ediyor (s. 148). Bilhassa kışın kuru ot tedariki usulü öğrenildikten sonra, koyun sürülerinin Kafkas yaylalarının karı az steplerinde otladıkları ve bu suretle Bronz-çağı sakinlerinin bir daimî oturdıkları, ziraat ve dokumacılık yaptıkları köyleri, bir de yaylaları olduğu neticesini çıkarıyor. Müellif kuzey-Kafkasya'daki Bronz-çağı kültürünü Dağıstan'ın aynı kültürü ile muvaziliğini koyunun iktisadi öneminde görmektedir (s. 155). Bundan dolayı Kruglov'un Dağıstan'ın ilk Maden-çağı kültürünün birinci safhasını 2000-1500, ikinci safhasını 1500-1000, üçüncü safhasını ise M. Ö. I. Binyılın başlarına koymasına hayret etmektedir.

Trans Kafkaslardaki at yetiştirmede İskit ve onlara tekaddüm eden Urartu kültürlerinin de tesiri göz önüne alınarak Urartulardan evvelki durumu şu şekilde mütalâa etmektedir:

- 1) Aeneolithicum (III Binyıl sonlarından II Binyıl ortalarına).

2) İlk Bronz-çağı (M. Ö. II. Binyıl sonuna kadar).

3) Geç Bronz-çağı (M. Ö. 1000-600 arası).

Trans Kafkasya eneolitik kültürü Van'daki Şamramaltı neolitik iskânı ile benzerlik göstermektedir. Bilhassa Yerivan civarındaki eneolitik Şengavit iskânında Şamramaltı'dan bin yıl daha eski bir boyalı keramik bulunmuştur (s. 160). Bu suretle Trans Kafkasya eneolitik kültürü ile Mezopotamya kalkolitik kültürleri arasında gerek obsidyenden bıçaklar, gerek ev eşyası tekniği ve bilhassa kitlevi şekilde araba tekerleği imali bakımından bir benzeyiş varsa da, şayanı dikkattir ki, bu devirde burada henüz ehli at yoktur.

Calka kurganları ile temsil edilen, yerleşik ve hayvan besleyen bir köy kültürü ile karakterize edilen bu grupta da sığır, koyun, keçi ve domuz yanında ata yer verilmemektedir. Demek ki eski Şark ve bilhassa Hitit kültürüne çok yakın münasebetler gösteren Trialti kültürünün ölü gömme merasimlerinde henüz at kullanılmıyordu. Nasıl ki M. Ö. II. Binyıl başlarında eski Şarkta da atın henüz halka mal olmuş umumi bir iktisadi faktör haline gelmediği gibi.

Hayvan yetiştirme bakımından eski devirlere nazaran çok inkişaf etmiş olan Trans Kafkasya'nın geç Bronz-çağı safhasında atın artık özel hizmetlerde de kullanılmasını beklemek lâzımdır. Nitekim buluntular bu ümidi desteklemiş ise de ölü kültürlerinde at hâlâ daha kullanılmıyordu. Ancak pek muteber şahsiyetlerin mezarlarında at kurbanı vardır. Müellif bu devre ait buluntuları beş guruba ayırmaktadır: 1) Münferit Equus kemikleri buluntuları.

2) Akthala kemer tokası üzerindeki bir harp arabası gravürü ile Arcadzor'daki bir numaralı kurganın muhtevasını birleştirerek urartu buluntularından evvel Trans Kafkaslarda atın araba çekmede kullanılmış olduğunu isbata çalışmaktadır.

3) Atın binek hayvanı olarak istimali. Buna misal olarak Hanlar gömmelerinde bütün teçhizatıyla birlikte bir süvarinin gömülmesi gösterilmektedir.

4) Doğrudan doğruya Sachatachaty'deki at mezarları. Müellif bu münasebetle Urartu kiralı Menuas'ın (804-790) Arsibini (Asil) adlı atı ile kazandığı başarıyı tasvir eden Sigke steli ile I. Rusas'ın (732-714) Musasir mâbedinde bronzdan harp arabası âbidesiyle bir irtibat kurmaktadır.

5— Geç Bronz çağında Kafkasya'da atın nakil ve binek hayvanı olarak kullanıldığına delil olarak kantarmaların mevcudiyetini ileri sürmektedir. Başlıca iki muhtelif tip gösteren bu kantarmaları Ortaçağa kadar hiçbir tekâmül göstermeden devam ettiği kaydedilir. Trans Kafkasya'daki tetkiklerine müellif Urartu memleketlerini de dahil ederek bu kavme ait yazılı vesikalardan ve bu kavimle ilgili Asur kaynaklarından da faydalanmaktadır. Bilhassa Erivan civarındaki Karmir-Blur dağında keşfedilen eski bir Urartu istihkâmındaki buluntular arasında ele geçen ve üzerinde Urartu kiralı Menuas'ın ismi bulunan bir kantarmanın Kafkas kantarmalarına çok benzemesi ile Urartulardaki yüksek at kültürünün menşeyini Kafkaslara bağlamak istemektedir (191). Fakat eski Şark kültürlerinde kantarmalar ancak M. Ö. II. Binyılın son yarısında görüldüğüne göre, kantarmanın mebdai karanlık kalmaktadır. Bununla beraber umumiyetle Trans Kafkasya'daki ekonomik ve sosyal hayatın eski Şark memleketlerinden kök aldığı anlaşılmaktadır.

Doğu-Avrupa Ormanlık bölgeleri :

Volga-Oka sahası ve orta-Urallar'daki Kama sahası olarak başlıca iki kısımda mütalâa edilen bu bölgelerde en eski medeniyete neolitikte raslanmakta ve bu kültürlerin karakteristiği olan "Kammkeramik"e bilhassa su kenarlarındaki iskân yerlerinin hemen hepsinde tesadüf edilmektedir.

Bu kültürün Volga - Oka sahasındaki temsilcisi olarak Fatjanova kültürü gösterilmektedir. Bu kültür, doğu-Avrupa'nın neolitikten Bronz-çağa geçişini temsil eder. Müellif bize burada bu kültürün bulunduğu bütün kazı yerlerini, kazılarda bulunan eşyaları teker teker lüzumundan fazla tafsilâtı ile izah eder. At tarihi bakımından bu kültürde bir kaç at dışından başka bir şey bulunmamıştır. Şüphe yok ki bu dişlerle atın ehli veya yabancı oluşu hakkında bir fikir elde edilememektedir.

Kama sahasına gelince, Orta-Uralları sulayan bu nehrin mecrasında 1) Abaşevo 2) Sejma-Turbino kültürleri ile bilhassa hayvan kemikleri veren muhtelif iskân yerleri gurubu olmak üzere başlıca üç buluntu sahası tesbit edilmektedir. Bunlardan II. Binyıl sonları ile I. Binyıl başlarına ait yerleşik bir kültür olan Abeşevo kültüründe sadece at dişleri bulunmuştur. Bu kültürün hâmilleri bir taraftan steplerle, diğer taraftan Ural sakinleri ile ticaret yapıyorlar, hayvan yetiştiriyorlardı.

Geç Bronz-çağına ait olan Sejma kültürü at bakımından çok zengin malzeme vermiştir. Bundan dolayı da yalnız Kafkasya'nın değil, orta ve kuzey-Avrupa'nın kültürleri için bir çıkış sahası olarak kabul edilmektedir. Buluntular arasında üzerinde plâstik iki at figürü bulunan bir bıçak sapı bilhassa anılmağa değer kıymettedir. Müellife göre bu sahadaki at kültürü kuzey-Çin'in XI-XIII cü yüzyıllardaki Shan-Yin kültürü ile de bir münasebet göstermektedir. Kemik buluntularına nazaran bu kültürün taşıyıcıları Moğol ırkına mensup imişler ve yine müellife göre, bu kültür Yenise'deki geç İskit kültüründe ve daha sonra Avrupa geç Bronz orman kültüründe fasılasız olarak yaşamakta devam etmiştir..

Sejma kültürünün atı bir ehli attı, fakat atın iktisadı bir faktör olduğuna dair henüz bir alâmet yoktur.

Asya : Sibirya

Burada ilkin Sibirya'nın hududları çizildikten sonra buranın bugün yaşamağa elverişli bölgelerinin daha paleolitik çağlardan beri meskûn bulunduğunun jeolojik, paleontolojik ve paleobotanik bakımlardan anlaşıldığı tebarüz ettirmektedir. Sibirya'nın prehistorik kültürleri müellife göre üç safha arzemektedir:

- I. Afanasjevo kültürü (M. ö. 2500 - 1700).
- II. Andronova kültürü (1700 - 1200).
- III. Karasuk kültürü (1200 - 700).

I. Afanasjevo kültürü, Minusinsk civarında 80 gömmeyi ihtiva eden bir nekropolün verdiği buluntularla anlaşılmıştır. Cro-Magnon tipine yakın bir ırka mensup olan bu insanlar Taiga neolitik kültürünün hâmilleri olan geniş yüzlü Moğollardan ayrılmaktadırlar (s. 229). Eneolitik bir karakteri olan bu Afanasjevo kültürü hayvan beslemeği de idrak etmiştir ve bu meyanda at da yetiştirilmektedir, fakat bulunan at kemikleri ile Ren geyiği-At kuzey hypotezi ile Sığır-At güney faraziyelerinden hangisinin daha doğru olduğunu halle yarayacak bir izah yapılamamaktadır.

II. Minusink Bronz-çağının ikinci safhası olan Andronova kültürü çok geniş bir yayılma sahası işgal etmekte, bilhassa keramiklerdeki mahallî özellikler bir tarafa bırakıldığında, bir taraftan Afanasjevo kültürü ile jenetik bir akrabalık göstermekte, diğer taraftan da M. ö. XIII. ve XII. asırlardaki Çin kültürüne dayanan Sajan-Altay bölgesindeki Karasuk kültürü ile münasebetler arz etmektedir. Urallarda Andronova kültürü batıda Pontus'un sırkılı mezarlar (Balkengraeber) kültürü (M. ö. 1500 - 700) ile doğuda ise Karasuk kültürü ile irtibatı vardır. Andronova kültürü atı tanımakta ve fakat bu hayvanı daha ziyade eti için beslemekte idi (s. 233). Bu at oldukça yüksek ve ince bacaklı idi. Bu devirdeki ehli hayvanlar arasında attan başka deve de sayılmakta ve nakil vasıtası olarak kullanıldığı bildirilmekte ise de buradaki devenin yabani olması kuvvetle muhtemeldir ².

Andronova mezarları buluntuları bu devirde kadının içtimai mevkii hakkında da bilgi vermektedir. Zira Afanasjevo kültürüne nazaran bu mezarlarda münferit gömmelerin kollektif gömmelere sayıca tefevvuk etmekte, fakat yalnız bir erkekle birlikte gömülen kadın cesedleri görülmektedir. Müellif bundan bu devirde cemiyetin maderşahlilikten Pedersahlilğe doğru bir intikal devrini yaşadığını istihraç etmektedir. Filvaki iktisadi hayatın çiftçilikten çobanlığa yöneldiğini gösteren bol miktarda sürü hayvanı kemikleri bulunmuştur.

Andronova mezar buluntuları arasında "Minsusinsk taş bebekleri" denilen taştan kadın heykelcikleri bu devirde matriarkal geleneklerin henüz yaşamakta olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer taraftan mezarlarda bronz eşyaların pek mebzul olarak bulunması, bakır cevheri ihtiva eden Kazakistan ocakları ile bu bölge arasında atın nakil vasıtası olarak kullanılması gerektiği faraziyesine yol açmaktadır (s. 244). Fakat bu bölgede orman ve mer'alar bulunmadığı için, atın yerli Faunaya dahil olmadığına ve neolitik devirlerde burada daha ziyade Ren'in ve geyiğin nakil vasıtası olarak kullanıldığına hükmedilmektedir.

III — Batıdaki Sejma ve Andronova kültürleri ile doğuda, kuzey-Çin'deki ve Yin sülâleleri devri kültürleri ile münasebet gösteren bu kültürde soysal ekonomik hayatın esası, bilhassa koyunculığa dayanmaktadır. Bununla beraber at da vardır. Bilhassa Yeniseyi'deki Fatani'de bulunan Znamenka steli denilen bir dikili taş üzerinde görülen resimler, atın burada arabaya koşulmuş olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Buradaki araba nomad kavimlerin Kibitka dedikleri yuvarlak tenteli arabalardandır. Esasen bu çevrede at kültürünün de yeri olduğunu gösteren bir belge daha vardır: Altay'larda Buchtarminsk civarında bulunan bir asa başı gayet güzel yapılmış bir at başı ile nihayete ermektedir. Karasuk mezarlarında Anav III ve IV sakinlerinin kullandıkları meşhur boyalı keramik mümesilleriyle Karasuk keramik formlarını kendisinde birleştiren çanak-çömlek bulunması şayanı dikkattir. Müellif burada atın ilk defa arabaya koşulmasının Sibirya'da tesbit edilmesinde aceba Çin kültürününün bir tesiri var mıdır, sorusunu ortaya atıyor ve bu suretle Çin'de de atın tarihini araştırmaya giriyor.

² Reinhard Walz, tirage à part de l'Aktes du IV en Congrès International des Sciences anthropologiques Vienne 1952 Tom. III. s. 197.

Çin :

Eski Çin arazisinin, A. Hermann tarafından yapılan rekonstrüksiyonuna göre sülâleler öncesi Çin adamı Şensi, Şansi ve Honan gibi orta dağlık bölgelerdeki orman steplerinde yaşıyordu. Kuzey-Doğuda Pekin'e, batıda Moğolistan'a kadar uzanan sahalarda o zamanlar ormanlarla kaplanmıştı. Bundan dolayı tıpkı Dinyeper'deki Tripolje, Ural-Altay'lardaki Andronova ve Yenisey'deki Karasuk kültürleri gibi, Çin neolitik kültürleri de Huangho nehri mecrasında vücuda gelmişti. Çin'de hâkim olan sülâleler tarihi M. ö. XVI. asra kadar çıkmaktadır:

Han sülâlesi	(M. s. 220 - M. ö. 246).
Chou „	(M. ö. 246 - 1027).
Yin „	(1028 - 1300)
Shang „	(1300 - 1523).

Bu sülâleler hakkında bilgi veren Çin tradüsyonları yanında Honan'da ve Shantung'da yapılan müteaddit kazılar da bilgi vermektedir. Gerçekten de Honan'da Yangshao, Shantung'ta Lungshan istasyonları geç neolitik kültürleri olup M. ö. XVI asra ait malzeme vermiştir (s. 258). Bunlardan Lungshan kültürü daha ziyade doğu Çin'de görülür ve Yangshao'dan daha geçtir. Bu iki kültür Sibirya'nın Andronova - Karasuk kültürleri ile çağdaştır. Şu halde Çin kültürü hiçbir zaman izole bir halde kalmamıştır. Nitekim Yangshao kültürünün üç ayaklı kaplarından ve boyalı kaplarından kuzey-doğuda ve batıda Mançurya'da bulunmuştur. Amur nehri mecrasında da 135 neolitik iskân yeri tesbit edilmiştir. Yangshao kültürü sakinleri balçıktan kulubelerde yaşıyorlar, domuz ve köpek besliyorlar, fakat atı tanımayanlardı. Buna mukabil Lungshan sakinleri at yetiştirmeği biliyorlardı. Başka bir deyimle, Yang kültürü bir köy kültürü olduğu halde, Lungshan kültürü bir şehir kültürü idi (s. 263). Öyle ki en eski Çin yazısının geliştiği ve tanrılara tevcih edilen sorulardan ibaret olan kemik falının bu şehir kültüründe vücuda geldiği malumdur. Bu orakel sualleri arasında ata metallelik sorular gayet nadir olmakla beraber mevcuttur. Fakat kurban hayvanı olarak hiç zikredilmemekte, buna mukabil attan daima bir av hayvanı olarak bahsedilmektedir.

Bundan başka bu kemik falı yazı işaretlerinde piktografik olarak çizilen at resmi *Equus Prezewalski* tipine benzemektedir. Bu yazılarda araba resmi de olduğu için, attan nakil vasıtası olarak da faydalandığına şüphe yoktur. Nitekim mitik kırallardan Hsia sülâlesinin kurucusu İmparator Yü, kendisinin yalnız öküz koşulu arabanın değil, aynı zamanda at koşulmuş ilk arabanın da mucidi olarak öğündüğü görülmektedir. Yazılı vesikalarda ise ancak Shang devrinde İmparator Wuhi zamanında at koşulu arabadan ilk defa bahsediliyor.

Çin'de at tarihi ile ilgili arkeolojik belgelere gelince, kazılarla meydana çıkarılan mezarlardan yalnız kırıl mezarlarında at vardır. İnsan kurbanının mevcut olduğu Shang-Yin devrinde idare merkezi olan Anyang'daki bir kırıl mezarında bütün takımları ile birlikte gömülmüş 16 at bulunmuştur. Bu durum atın bu devirde arabaya koşulmuş olduğuna şüphe bırakmamaktadır. Bunlardan başka doğrudan doğruya atlar için yapılmış mezarlar da bulunmuştur. Bu suretle Çin'de atın ilk sülâleler devrinde aristokratik bir nesne ve bir harp vasıtası olduğu anlaşılmaktadır. Müellife göre, XIII üncü asırdan itibaren de at binek hayvanı olarak hizmete alın-

mişti. (s. 277). Ancak gerek boyunduruklu araba, gerekse sığır ve at Çin'de yerli de-ğildi, batıdan ve kuzey-batıdan yani Sibiry'a'nın Yin sülâlesi ile çağdaş olan Andro-nova ve bilhassa Karasuk kültürlerinden hız almış olmalıdır.

Atın tarihinde Ren geyiğinin yeri:

Müellif at yetiştirmeğe tekaddüm eden devirlerde Ren geyiğinin insan tarafın-dan hizmete alınmasının atın ehlileştirilmesinde bir rolü olup olmadığı sorusun-dan hareket ederek bize Ren hakkında uzun ve etraflı malûmat vermektedir (s. 280 - 354). Bu tetkiklerin hülâsasından anlaşıldığına göre, Ren daha III. Bin-yılda nakil vasıtası olarak kullanılmış ve Paleolitiğin sonunda bir Ren yetiştirme meydana gelmişti. Müellife göre, atın tarihinde Renin önemi "yalnız Evrasya step-lerinin kültürel tekâmülünü değil, fakat eski dünyanın siyasi vakıalarını da aşırılar boyunca tâyin eden atın süvarilikte kullanılmasına da Renin iştirakinden ibarettir. Filhakika attan evvel binek hayvanı olarak Ren geyiğinden faydalanılmış ve at ancak M. ö. XV. asırda süvarilikte kullanılmıştır (s. 353).

At yetiştirmede Turan'ın dünya çapındaki şöhretinin tarihi esası :

Müellif burada ilkin Orta-Asya steplerinin at yetiştirmenin ilk muvaffak yeri olarak tanınmasında âmil olan yazılı vesikalardaki kayıtları göstermektedir. Bunlar arasında Çin kaynaklarında "Tayuan'ın kan terliyen meşhur atları" şeklinde bah-sedilen at memleketini müellif Fergana olarak kabul etmektedir (s. 358). Bu Tuyan memleketi doğrudan doğruya Turan olamaz mı? Müellif, Çin kaynaklarında ve klâsik eserlerde Turan bölgesinin atları ve atlıları hakkında verilen bilgileri toplu bir halde gösterdikten sonra, bu kayıtları destekliyen arkeolojik delillere geçmekte ve bu hususta P. Yettes'in yaptığı araştırmalardan faydalanmaktadır. Arkeolojik delil-ler arasında meşhur Amuderya definesinin altından dört at koşulu arabası ile Ara- van (Fergana) kaya resimleri ele alınmakta ve sonuncuların bir at kültü ile ilgili olup olmadığı münakaşa edilmektedir. Bu meydana Altay dağlarında Ulagan yaylasında keşfedilen beş kurgandan çıkarılan muhteşem gömmelerdeki atlardan ve bunların merasim koşum takımlarına da temas edilmekte ve Pazyrik kurganları denilen bu kurganlardan çıkan at iskeletlerinin Bakteriyan'ın göksel atlarının ahfadı, asil atlar oldukları ifade edilmektedir (s. 363). Böylece Pazyrik atlarının fizikî evsaf bakımından en mükemmel atlar olduğunun tesbiti ile M. ö. I. Binyılda Orta-Asya'nın ilk yarış atları yetiştirmekte öncülüğü kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Orta-Asya'nın bu öncülüğü ne kadar zaman geriye götürülebilir? Müellif bu soruya cevap verebilmek için Anav kazılarına baş vuruyor. Anav'ın I. ve II. tabaka-larında bir çok at kemikleri bulunmuş olmasına rağmen, hayvan ve bilhassa at ehlilestirmesi hakkında bu malzeme ile katî bir netice alınmadığını belirtmekte (s. 373) bundan dolayı Aşkabad civarında araştırılan diğer tepelerin verdiği kemik buluntuları ele almaktadır. Bu cümleden olarak Namazgâh, Aktepe, Şahtepe, ve Kaunci buluntularının da tıpkı Anav I ve II kemikleri gibi, daima buzağı, tay şeklinde yavru hayvanlara ait olduğu görülmüştür. Bundan başka yabancı hayvan kemikleri ehli hayvan kemiklerine tefevvuk etmektedir. Bu durum hayvanların daha ziyade yiyecek temini maksadiyle avlandıklarını ve hayvan ehlilestirmenin bura- da uzun bir mazisi olmadığını gösterdiği tebarüz ettirilmektedir.

Neticede müellif, Türkistan'ın ehli atın en eski ocağı olduğu tarzındaki şöreti baki kalıyor demektedir (s. 381).

Bundan sonra müellif Harez'm'de Amuderya'nın doğu sahillerindeki kazı yerlerini ele alıyor. Bunlardan en eski kültürü veren Kel'te-Minar kültürüdür ki, Canbazkale kazılarında tesbit edilmiştir. Henüz m'adeni tanımadığı için neolitik bir karakter gösteren bu iskân yerinde ilk defa bir "Ebedî ateş" in bakiyeleri bulunmuştur. Bu kültür M. ö. III. Binyıla konulmaktadır. 100 - 120 kişilik bir kabile olan Canbazkale'nin sakinleri mikrolit aletler yanında kırmızı boyalı bir de keramik kullanıyorlardı. Halk avcılık ve balıkçılıkla geçiniyordu. Bu kültürün biraz daha mütakâmil safhalarına aynı bölgedeki Emba nehri mecrasındaki iskân yerlerinde raslanmış ise de, bunlar da yalnız koyun ve sığıri ehlileştirilmişlerdi, fakat atı henüz tanımıyorlardı.

Bu bölgenin Bronz-çağı kültürünü ise Taza-bak-Jab buluntuları temsil etmektedir. Bu kültürde M. ö. II. Binyıl başlarına konulmaktadır. Burada Anav II den daha eski bir boyalı keramik görülmüştür ki, buna Yakınşark'ın boyalı keramiğinin bir varyantı denilmektedir (s. 387), fakat bu kültürlerin hiçbiri at yetiştirmesini bilmiyorlardı. Harez'm bölgesindeki geç Bronz-çağına gelince, bu kültürü Su-Yargan tepesi temsil etmekte ise de, bu devre ait en zengin malzemeyi yine Canbazkale vermiştir. II. Binyılın ikinci yarısında tarihlenen bu kültürün sakinleri yerleşik çobanlardır. Bu kültürün hayvan ehlileştirmesini bilen Anav I ve II ile münasebeti olduğu gibi, hayvan beslemeyen Yenisey'deki Afajesniva kültürü ile de ilgisi vardır. Neticede Orta-Asya'da IV. ve III. Binyıllarda at yetiştirme meçhuldür ve bu işe evvelâ yarı eşek denilen bir at cinsinin ehlileştirilmesi ile başlanmıştır.

III - Eski Şark :

Eserin bu kısmında Müellif okuyucusuna eski Mezopotamya medeniyetlerinin kültür safhalarını ve bu safhaları tarihlemek için yapılan kronoloji çalışmalarını tanıtır. Böylece bir zaman çerçevesi çizdikten sonra M. ö. V., IV. III. Binyıllardaki at ile ilgili buluntuları ele alır. Avrupa ve Asya'nın tarihten evvelki devirlerinde olduğu gibi, burada da kazıların verdiği kemik buluntuları üzerinde durmakta ve bu buluntulara göre M. ö. V., IV. ve III. Binyıllarda Mezopotamya'da kullanılan atın yarı eşek denilen Equus hemionus olduğu neticesine varmaktadır (s. 404).

Daha sonra müellif aynı konu hakkında arkeolojik eserler üzerindeki delilleri toplamaktadır. Eski Şark tasviri sanatında at kuyruğunun düz bir hat sonunda püsküllü olarak, eşek kuyruklarının ise sığır kuyruğu tarzında resmedildiğinin bildirilmesi enteresandır. Bu tasvirler göre de Mezopotamya'da bu devirlerde kullanılan at, Onager denilen yarı eşek cinsi idi. Bu yarı eşek ehlileştirildikten sonra evvelâ nakil işlerinde, yani arabada kullanılmağa başlanmış, süvarilikte kullanılması ise ancak M. ö. I. Binyılda mümkün olmuştu. Bu suretle arabanın icadına temas eden müellif, arabanın icadı üzerinde yapılan araştırma ve münakaşaların bir özetini verdikten sonra, tekerleğin kirman ağırşasının verdiği ilhamla icadı üzerine güneş kültünde dört kitlevi tekerlekli arabaların kullanılmış olduğu yolundaki Dr. Hahn'ın ve onun izinden yürüyen R. Forrer'in arabanın menşeyini kozmik dünya görüşüne dayayan hipoteşelerini reddederek, arabanın icadının ticarî sebeplerden doğduğunu kabul etmektedir (s. 417). Zira ona göre münbit Mezopo-

tamya bölgesinde zengin toprak mahsullerinin kıymetli taşlar ve kereste karşılığında çok erkenden mübadele edildiğini kazı verimleri ortaya koymaktadır.

Arabanın icadı tarihi, müellifin de doğru olarak işaret ettiği üzere, resim yazısının ortaya çıktığı IV. Uruk'a (M. ö. 3000-2800) tekaddüm etmiş olmalıdır. Çünkü bu yazıda araba resmi vardır. Bu resimlerde arabanın dingilinin ön ucunun içeri doğru kıvrık olduğu görülür. Diğer taraftan kraliçe Şubad'ın mezarında keşfedilen kızaklarda da aynı hal görüldüğünden, müellif arabanın icadında kızıağın rolü olduğu kanaatindedir (s. 439 ve 446).

Diğer taraftan çömlekçi çarkının icadı (El-Ubeyd devri=M. ö. 3200 - 3000) arabadan önce yapıldığı için, tekerleğin icadına örnek olması fikri akla uygun gelmektedir. Yalnız burada müellifin çarkın icadından sonra çömlek imalinin kadınlardan erkeklere geçmiş olduğu fikrini destekliyecek delilleri tanımadığımız gibi, silindir mühür ile araba arasındaki münasebet de şüpheli görünmektedir. Aynı suretle müellifin dış ticaret için lüzumlu gördüğü araba ile nakil meselesi de bize isabetli görünmemektedir. Çünkü bugün dahi çöl nakliyatı hâlâ kervanlarla yapılmaktadır. Mamafih bugüne kadar eski Önasya kazılarında bulunan arabaların büyük mâbedlerdeki âyinlerde kullanıldığını bizzat kendisi de ifade etmektedir (s. 425).

Müellifin eski Sumer kabartmalarını ince bir tetkikten geçirerek dört muhtelif araba tipi tefrik etmesi ve bunlardan bir kişilik arabaların harp arabaları olduğu neticesine varması isabetli bir hükümdür. Bundan sonra Sumer arabasında dingilin arabanın zeminine ve boyundurukların da dingile tesbit edilmiş olduğu ve dört at koşulu arabalarda ancak ortadaki iki hayvanın boyunduruğa koşulduğunu, iki yanlardakilerin yalnız dizginlerle idare edildiği anlatılmaktadır. Ona göre Sumerler boyunduruğu ilkin sığırlarda kullanmışlar (s. 436), sonra bunu ata da tatbik etmişlerdi. Bu hayvanların ağızlarına birer ısırma maskesi takılmış olması da müellife göre, Sumer arabalarına koşulan hayvanların vahşi ve azgın yarı eşek cinsi olduklarını göstermektedir.

Bu suretle müellif, Sumer arabasını ve araba ile ilgili olan boyunduruk, dingil, tekerlek v. s. gibi bütün teferruatı ince ve etraflı bir tetkikten geçirdikten sonra, arabaya koşulan hayvanların cinsi meselesini ele almaktadır. Herşeyden evvel eski Şark tarihinde atın ehlileştirilmesi mevzuu ile uğraşmış olanların fikirlerini okuyucuya tanıtıyor. Sumer ve Akkad metinlerinde geçen Anşu (eşek) ile münasebettar yerleri gösteriyor ve metinlerde ANSU. KUR. RA (Dağın eşeği) denilmesine dayanarak, Mezopotamya'nın yerli Fauna'sı arasında yalnız Onager denilen yarı eşeğin mevcut olduğunu, fakat atın komşu memleketlerden idhal malı olduğunu iddia ediyor (457). Sonra bu komşu memleketin neresi olabileceği üzerinde duran müellif, sırasıyla Mısır'da, Küçükasya'da, İran'da, Orta-Asya'da ve nihayet Hindistan'da bu husustaki delilleri gözden geçiriyor. Atın Mısır'da da idhal malı olduğunu, Anav atlarının ise yarı eşek cinsi olduklarını tebarüz ettiriyor. Müellife göre Anadolu'da IV. ve III. Binyıl ehli hayvan favnasında sığır, koyun ve domuz vardır. Bizzat K. Bittel'in -Alişar'da ve Bozüyük'te bulunan at kemiklerinin bir ehlileştirme için yeter derecede emin deliller olmadıklarını ifade etmesi üzerine, Anadolu artık Mezopotamya memleketlerine at sevkeden bir memleket olarak nazarı itibare alınmaz, demektedir.

Çok eski zamanlardan beri bir at merkezi olarak tanılan İran'da da kemik materyali yoktur, fakat at veya eşeğe benzer kilden figürler bulunmuştur. Meselâ Sialk'te I. - IV. tabakalarda ne kemik, ne de arkeolojik buluntuya raslanmıştır. Sadece Mezopotamya'da ilk defa ANSU. KUR.RA'nın zikredildiği Cemdet-Nasr devrinden evvelki Uruk IV ve El-Ubeyd ile çağdaş olan Tepe-Sialk III. de boyalı keramikler üzerinde ata veya eşeğe benzeyen yani Equus cinsi hayvan tasvirleri vardır.

Hindistan'a gelince, burada Rama-Gundai'de prehistorik bir iskân yerinde ehli at kemikleri bulunmuştur. Bu tabaka hafirler tarafından IV. Binyıl ortalarında tarihlenmiş ise de, kazının sistemli bir kazı olmayışı müellife kronolojinin sıhatinden şüphe ettirmektedir. Bundan başka kazı malzemesinin verdiği kültür seviyesi ve bilhassa iktisadi ve ticarî durum ile Mezopotamya kültürlerinin seviyesi arasında büyük bir fark olduğundan, Sumerlere at veren memleketin burası da olmadığı sonucuna varılmaktadır. Nitekim, buradaki prehistorik Mohaçadaro ve Harappa medeniyetlerinde de sığır, koyun, keçi, domuz ve köpekten başka ehli hayvan kemiklerine raslanmamıştır.

M. ö. II. ve I. Binyılda :

M. ö. II. Binyıl başlarındaki eski Önasya devletlerine umumi bir bakış yapılarak, bu devir medeniyetinde atın almış olduğu mühim rol tebarüz ettiriliyor ve bu münasebetle Amarna mektuplarında ve Boğazköy vesikalarındaki atla ilgili kayıtlar gözden geçiriliyor. Tabii bu münasebetle Kikkuli ismindeki Mitanni'li at mütehasısının Boğazköy tabletleri arasında ele geçen eserine de baş vuruluyor. Hippoloji tarihinin bu en eski eserinde 170 gün süren at talimlerinin maksadı belirtilmediği için, bu eser üzerindeki modern çalışmalarda eserin gayesi hakkında birbirinden farklı tefsirler yapılmıştı. Bunlardan bir kısmı harp arabası atları, bir kısmı da yarış atları yetiştirmek gayesi ile bu uzun ve sıhhi talim metodlarının tatbik edildiğini iddia etmişlerdi. Müellif Kappadokya metinlerinde attan bahsedilmesine, diğer taraftan Kültepe kazılarında Koloni-çağı tabakalarında at başları ile süslü kapların bulunmasına dayanarak Anadolu'da daha III. Binyılda atın mevcut olduğunu doğru olarak belirtiyor, buna göre Kikkuli'nin kitabının da dinî yarışlardan ziyade harp arabası atları yetiştirmek gayesi ile kaleme alınmış olması lâzım geldiği kanaatine varmaktadır (s. 480).

Daha sonra müellif III. Binyılda atın mevsuk olmadığı Babil, Mısır ve Mitanni memleketlerine at nereden geliyordu şeklinde bir sorunun cevabını yazılı vesikalardan vermeğe çalışmaktadır. Bu suretle gerek Mısır'da gerekse Babil'de atın harp arabasında ancak M. ö. XVI. asırdan itibaren kullanıldığı vakasını vesikalarla gösterdikten sonra tekrar Anadolu'yu ele alıyor. Bu hususta Kültepe'nin verdiği en yeni malzemeyi ve bu meydana bizim bu konudaki çalışmalarımızı da zikrederek, Anadolu'da atın M. ö. 2000 yıllarından itibaren harp arabasında kullanıldığını, iktisadi maksatlar için ise ancak M. ö. XVI. asırdan itibaren yük arabalarına da koşulmağa başladığı neticesine varıyor (s. 487). Yazılı vesikalar II. Binyıl başlarında, yani Hind - Avrupalı kavimlerin göçlerinden evvel, atın harp arabalarında kullanıldığını ifade ettiğine göre, atın tarihini bu devrin harp arabalarından çıkarmanın mümkün olacağı mülahazası ile II. Binyıl harp arabalarını III. Binyıla ait arkeolo-

jik eserler üzerindeki harp arabaları ile mukayese etmektedir. Buna göre tekerlek mihver, dingil ve arabanın sandukası ile sandukada bulunan silâhlarda II. Binyılın at koşulu harp arabaları lehine bir tekâmül tesbit etmektedir. Burada müellifin Hititlerde yayın kullanılmadığı şeklindeki fikrine iştirak edemeyeceğiz. Zira hitit mühürlerinde bir çokları üzerinde yay taşıyan bir tanrı figürü bulunduğu gibi, bu tip tanrıların en güzel örneğini İzmir civarındaki Nif âbidesi üzerinde de görmekteyiz. Bundan başka hititçe GİS. BAN = yay ve GİS tiaridas (ok ?) kelimelerini de biliyoruz.

Görülüyor ki, yazılı kaynakların ifadesine göre en eski harp arabasının bulunduğu ve at yetiştiren memleket Önasya'nın güney-doğusundaki dağlık bölgelerdir. Diğer taraftan arkeolojik belgeler de Müellife göre aynı yere bizi sevk etmektedir, bu istikamet kuzey-Suriye ve doğu-Anadolu olup, doğrudan doğruya eski Şark kültür çevresine dahildir. (s. 535).

Böylece eski Şarkın kültürel oluşunda en mühim faktörlerden biri olan arabayı da en küçük teferruatına kadar tetkik etmekte ve neticede atın ehemmiyetini arabasının kine bağlamaktadır. Bundan sonraki bahiste müellif kitabın her bölümünün mufassal bir özetini vermektedir.

Prof. Hancar'ın olgunluk çağına mahsulü olan bu eseri ile materyalin verdiği imkân dahilinde atın tarihi ikmal edilmiştir, denilebilir. Müellif eski dünya denilen Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında prehistorik devir medeniyetlerinden başlayarak Milâda kadar at ve atla ilgili bütün kültür unsurlarını mufassal bir şekilde toplayarak okuyucuya şüpheli kalan hiçbir nokta bırakmamıştır. Öyle ki, at beslemek için gerekli olan mer'a ve ot durumu, iklim şartları bile ihmal edilmemiş, velhasıl coğrafik, botanik, arkeolojik, filolojik cephelerden yürünerek aynı maksat için faydalanılmıştır.

At tarihi hakkında şimdiye kadar yapılan tetkiklerin en büyüğü ve en uzun olmasına rağmen, eserin gayesini teşkil eden at mihverinden hiçbir zaman uzaklaşmamış, konu gözden kaybedilmemiştir. Bilhassa I. Bölümde verilen uzun kazı raporları, umumiyetle Avrupalı bilginler için gayrı kabili nüfuz olan Rus literatürünü tanıtmaya bakımdan ayrıca faydalı olmuştur. Bundan başka eser tarih bakımından da büyük bir değer taşımaktadır, zira arkeolojik buluntuların tefsiri ile devrin kültürü ve bilhassa o devirlerdeki cemiyet hayatının bünyesi, ekonomik ve sosyal durumu tasvir edilmektedir. Meselâ bir iskân yerinin sakinilerinin çobanlık veya avcılık safhalarından hangisinde bulunduğu kemik bakiyelerine ve arkeolojik malzemeye dayanılarak tesbit edilmektedir. Velhasıl bu eserle yalnız atın tarihine büyük bir âbide dikilmiş olmuyor, aynı zamanda ata, tarih yapan bu hayvana dünya kültür tarihi içindeki lâıyk olduğu mevki de verilmiş oluyor. Gerçekten "enorm" bir mesai olan bu eserinden dolayı müellife teşekkür eder ve tebriklerimizi sunarız.

F. KINAL

ZİYA GÖKALP HAKKINDA YENİ ONBİR ESER

Mektep sıralarından başlayarak ölümüne kadar, muhtelif yazıları ile fikir hayatımızın inkişafına devamlı surette çalışan Ziya Gökalp, aynı zamanda hakkında en çok neşriyatta bulunulan şahsiyetlerden biridir. Şiirleri, masal ve hikâyeleri, musahabeleri, ilmi eserleri ile geniş bir kitleye hitabetmiştir. Milliyet ve inkılâp fikirleri dolayısıyla, yeni ictimai mes'eleler karşısında bâzan tenkid ve ihmale uğradığı, bâzan da bir rehber, bir mürşid olarak dikkati çektiği görülür. Bunun sebeplerinin aydınlatılması henüz yeden önce eserlerine, hakkındaki yazılara dair ciddi, esaslı bir bibliyografya hazırlamasına mütevekkiftir¹; böyle bir çalışma neticesinde Ziya Gökalp'in tenkide, ihmale uğradığı ve üzerinde en çok durulduğu yıllar müspet surette kendini gösterecek, bu senelere ait ictimai mes'eleler, fikir cereyanları gözönüne alındığı takdirde netice bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacaktır. Gökalp üzerindeki çalışmaların sağlam temellere dayanması için böyle bir bibliyografyaya şiddetle ihtiyaç hissolunduğunu işaret etmeği faydalı buluyduğumuz bu makalede biz, yalnız son beş yıl zarfındaki neşriyattan bahsetmek istiyoruz. Bu onbir eserin muhteviyatını tanıtırken, ilmi metodlara aykırı hususiyetlerine, yanlışlarına da temasa ve kazandırmış oldukları yeni mâlûmatı izsaha çalışacağız.

I. ALİ NÜZHET GÖKSEL, *İki Şair, İki Âlim*, Türkiye Muallimler Birliği Yayınları - 4, İstanbul, Yeni Matbaa, 1953, 48 Sayfa, 50 Kuruş.

İki Şair İki Âlim'de Yahya Kemal, Ahmed Hâşim, Abdülhak Adnan Adıvar ve Ziya Gökalp hakkında dört makale mevcuttur. Müellif, *Bir-iki Söz* başlıklı önsözünde bu dört şahsiyetten ilk ikisinin san'at ve edebiyat, diğerlerinin ilim kültürümüzü temsil bakımından bir arada mütalâasını uygun gördüğünü kaydediyor. Gökalp'e ayrılan kısım (S. 39-48) da, onun Türk tefekkür hayatına hizmeti, te'sirleri üzerinde vaktiyle yazdığı eserlerde izah verdiği için, bunları tekrarlamağa lüzum görmüyor; doğduğu evin müze haline getirilmesi dolayısıyla bâzı mes'elelere temas ediyor: Gökalp, Malta'dan döndükten sonra Ankara'ya giderken kitaplarını da beraberinde götürmüş, buradan Diyarıbekir'e gitmek isteyince bunları Ankara'da bırakmıştır. *Küçük Mecmua*'yı çıkardığı zaman borçlandığı için, kitaplarını Maarif Vekâleti'ne 1000 liraya satmıştır. Müellif, "Bir âlim ve bir inkılâpçı adamın havasını canlandıran en yakın arkadaşları onun okuduğu kitaplar ve en yakın akrabaları da onun yazdığı eserler" olduğunu ileri sürerek, bu kitapların Ziya Gökalp Müzesi'ne devri temennisinde bulunuyor. Bu münasebetle, Osmanzâde Ahmed Hamdi Bey'in 5 Mart, 1922 (5 Mart, 1338) tarihli ve kitapların satın alınma teşebbüslerin-

¹ Cavid Orhan Tütengil'in neşrettiği *Ziya Gökalp Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi* (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İctimaiyat Enstitüsü neşriyatından, nu. 13, İstanbul, Berksoy Matbaası, 1949)'nin tamamlanmasını, yeni tab'ında, aranan yazının kolayca bulunması için neşir tarihlerine, başlıklarına göre indekslere de yer verilmesini temennî ediyoruz.

den, bu husustaki teessüründen bâhis bir mektubu da neşredilmiştir. *Küçük Mecmua ve Gece Dersleri* başlıklı kısımda ise, önce evinde, sonra bir ilk mektepte arkadaşlarına serbest gece dersleri verdiği, öğretme kabiliyeti, *Küçük Mecmua'yı* neşir teşebbüsü ve nasıl çıkardığı üzerinde durulmaktadır. Bu bahis, Ali Nüzhet Göksel'in daha evvelki eserlerinde rastladığımız izahatın hulâsasından ibarettir². *İki Şair, İki Âlim*'de Ziya Gökalp'e ait kısmı kıymetlendiren, kitapların satın alınması münasebetiyle cereyan eden bazı hâdiseleri aydınlatan bir vesikayı ihtiva etmesidir.

II. ZIYA GÖKALP, *Sakî İbrahim Destanı*, Cavid Orhan Tütengil'in Önsöz'ü, Nihad Gökalp'in Notları ile, İstanbul Yayınları -1, İstanbul Matbaası, 1953, 24 Sayfa, 50 Kuruş.

Sakî İbrahim Destanı'nın Önsöz'ünde C. Orhan Tütengil'in verdiği izahata göre, eser 1908'de Diyarıbekir Vilâyet Matbaası'nda basılmıştır. Müellifin, "Bir Anadolu şehrinin 1908 yılındaki basit imkânlar içinde, henüz meşhur olmamış bir fikir adamı-şairin ilk kitabı olarak basılan eser, zamanın içinde eriyip gitmiştir, denilebilir. Basılı bir eser için nâdir görülen kaybolma hâline çok yakın bir şekilde, elde kalabilen son nüshalardan istinsah suretiyle günümüze kadar gelen kitap, İstanbul da dahil kitaplıklarımızın hiçbirinde bulunmamaktadır. Bazı nüshaların *Diyaribekir Destanı* adını taşımasına bakılırsa aynı kitabın, yayımlandığı sırada değişik isimle ikinci bir basımının da yapıldığı anlaşılıyor. *Diyaribekir Destanı* adını taşıyan broşürü görmediğimiz için, basımlar arasındaki farkı belirtmemiz mümkün olamayacak. Sanırız ki fark kitabın sadece adından ibarettir" cümlelerinden eser hakkında vâzih bir fikir edinemiyoruz. Elde kalabilen son nüshalardan istinsah suretiyle günümüze kadar gelen kitap ifadesinden, destanın yazma nüshaları bulunduğu, bazı nüshaların *Diyaribekir Destanı* adını taşıdığına dayanılarak değişik isimle ikinci basımının yapıldığı tahmin olunuyor. Bu mütalâalardan sonra *Diyaribekir Destanı* adlı broşürü görmediklerinden bahsetmeleri yukarıdaki ifadeleri mesnedsiz, mütenâkız hâle getirmektedir. Destandan dört mısraın İngilizce'ye terceme edildiğine işaret eden Cavid Orhan Tütengil³, "8-7 hece vezni ile yazılmış son manzume hariç, destanın 4-4-3" kalıbyle kaleme alındığını kaydediyor; lâkin *Asker yavaş yavaş Milli'yi sardı-O zamana göre pek fevkalâde* gibi mısraların mevcudiyeti (S. 15, 13), *Uhuvvet Şarkısı* dışındaki kısımda da 4-4-3 duraklarına tamamıyla riayet edilmediğini anlatmaktadır.

Sakî İbrahim Destanı'nda pek çok şahıs, mahallî yer adı geçer. Bunların anlaşılabilmesi için metnin sonuna, Nihad Gökalp'in hâfızasına dayanarak yazdığı otuzsekiz notu ilâve edilmiştir. Bunlar, müşkilleri tamamıyla halledemediği gibi, izaha muhtaç olmayan şeylere de (Msl., *Şiven-Büyük* yas: Not, 21) rastlıyoruz. *Duyuk*, Çağatay dilinde parmak hesabında şiir, deniliyor; Gökalp, destanın dokuzuncu sayfasındaki *Okuyayım şimdi size bir duyuk* mısraı münasebetiyle "Tuyug, Çağatay dilinde parmak hesabında şiir demektir" notunu verdiğiinden, bunun

² 25'inci Yıldönümü Münasebetiyle *Ziya Gökalp, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, Ahmed Hâlid Kitabevi, 1949, s. 47 v. d.

³ S. 4; krş., Ziya Gökalp Külliyyatı-1, *Şiirler ve Halk Masalları*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952, s. 365.

Nihad Gökalp'in notları arasında değil, metin dahilinde, hattâ yanlış da izah olunarak kaydı daha iyi olurdu sanıyoruz.

Şakî İbrahim Destanı'nın sonuna, Mabeyn-i humâyun'a çekilen iki telgraf metni, yeni harflere çevrilmiş surette ilâve edilmiştir⁴. C. Orhan Tütengil, bu vesikaları, "Ziya Gökalp'in kaleminden çıktığını kuvvetle tahmin" ettiği için neşre lüzum görmüş, 1908'de basılıp mevcudu hususî ellerde bulunan *Şakî İbrahim Destanı*'nı yeni harflerimizle tab'ından dolayı, Gökalp'in şiirlerine ait bir boşluğu doldurmuştur.

III. ALİ NÜZHET GÖKSEL, *Ziya Gökalp, Hayatı, San'atı, Eseri*, Varlık Yayınları, Türk Klâsikleri-4, İkinci Basım, İstanbul, Ekin Basımevi, 1955, 128 Sayfa, 100 Kuruş.

Ali Nüzhet Göksel, kitabının *Hayat ve Eseri* başlıklı ve yirmidört sayfadan ibaret ilk kısmında, Gökalp'in doğumundan, *Şakî İbrahim Destanı*'ndan, Diyarıbekir'de çıkardığı gazetelerden, kütüphanesinin Maarif tarafından satın alınmasından bahsetmektedir. Bu hususlarda verilen izahat, müellifin daha önceki eserlerindeki malûmatın hulâsası sayılabilir; herhâlde bu sebepten me'haz kaydine ihtiyaç görülmemiştir. Şiirlerine ait malûmat verilirken Ziya Gökalp Külliyyat-ı, *Şiirler ve Halk Masalları* adlı eserden kısmen faydalandığını söyleyebiliriz⁵. Eserde bundan sonra *Ziya Gökalp Hakkında Hükümler* başlığı altında Hamdullah Subhi Tanrıöver, Ahmed Ağaoglu, Yakub Kadri, Ruşen Eşref, Falih Rifki, Nurullah Ataç ve daha birkaç muharririn mütalâaları muhtelif yazılarından naklolunmuş, bu bölümün sonuna Gökalp'in eserlerine, hakkındaki eserlere ait bibliyografya da konulmuştur.

Eserin geri kalan kısmında (S. 25-124) Gökalp'in yazılarından örnekler buluyoruz. Matbu eserlerinden alınan manzum, mensur metinler dışında Malta'dan ailesine yolladığı dört mektubun, mütefekkirimizin el yazısıyla olan nüshaları Türk Tarih Kurumu'ndaki evrakı arasında mevcuttur. Onbeş makale ve musahabeden onüçü, müellif tarafından daha evvel de neşredilmiştir⁶; yalnız muhtelif eserlerinde bazı kısımları basılan *Felsefî Vasiyetler*'in tam metni ile, koleksiyonları nâdir *Yeni Türkiye* gazetesindeki *Kadınla Erkeğin Müsavatı* başlıklı makale yenidir. Ali Nüzhet Göksel'in bu kitabının neşrini Gökalp üzerinde çalışanlar için değil, onun hakkında fikir sahibi olmayanlara muhtasar, müfit malûmat vermesi ve muhtelif nevi'deki yazılarından örnekleri ihtiva etmesi bakımından faydalı buluyoruz.

⁴ Cavid Orhan Tütengil, *Diyaribekir Basın Tarihi Üzerine Notlar* adlı kitabında (İstanbul, İstanbul Matbaası, 1954, s. 25) bu iki telgraf suretinin önce Diyarıbekir'de çıkan *Çizgi* dergisinde neşredildiğini yazıyor.

⁵ S. 14 v. d., krş., s. XXV v. d.

⁶ *Ümid ve Tebessüm*, (*Ziya Gökalp ve Çınaraltı*, İst., İkbâl Kitabevi, Kenan Basımevi, 1939, s. 57, 35), *Refah mı Saadet mi, İlme Doğru, Dehâya Doğru, Ahlâka Doğru, İktisada Doğru, İktisadî Mu'cize, Millet Nedir, Umumculuk, Halka Doğru, Garb'e Doğru, Türkler'in En Zayıf Noktası ve En Kuşvetli Noktası, Yirminci Asrın En Mühim Müessesesi Gazetedir* başlıklı yazılar için bk., *Ziya Gökalp Diyor ki*, İst., Ahmed Hâlid Kitabevi, Şaka Matbaası, 1950.

IV. Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri, *Ziya Gökalp İçin Yazdıklarım ve Söylediklerim*, Türkiye Muallimler Birliği Neşriyatı, İstanbul, M. Sıralar Matbaası, 1955, 160 Sayfa, 300 Kuruş.

Z. Fahri Fındıkoğlu'nun eseri, Türkiye Muallimler Birliği Ziya Gökalp Komitesi Reisi A. Nüzhet Göksel'in *Önsöz*'ü ile başlıyor: "Senelerdenberi Ziya Gökalp külliyatının gençliğin istifadesine arz edilmesi bir mes'ele ve bir dâva hâlinde ileri sürülüp durmaktadır. Bir başka memlekette otuz senelik devre içinde kim bilir bu çapta bir mütefekkirin eserleri kaç editör tarafından, kaç defa basılmış ve yenilenmiş olundu" diyen Ali Nüzhet Göksel, Gökalp'in yalnız yazılarının değil, hakkındaki neşriyatın da bir külliyata ihtiyaç gösterdiğini kaydediyor. Birlik, 6 Eylül, 1954 tarihindeki toplantısında bu mes'eleyi de ele almış, ilk deneme olarak Z. Fahri Fındıkoğlu'nun bu kitabının neşrini kararlaştırmıştır.

Z. Fahri Fındıkoğlu, *Giriş* başlıklı mukaddimesinde dostlarının, "Ziya Bey hakkında sentezli bir eser sana düşer; hattâ vazifendir de!" yolunda ihtarları vesilesiyle, Gökalp'in vefatının X. yıldönümünde Farnsızca olarak neşrettiği iki eserden, bir tetkik veya tenkid mevzuu olarak değil, herhangi bir vesile ile ilk defa Fuad Köprülü'nün *Vatan*'daki bir makalesinde bahsettiğine, C. Orhan Tütengil'in de *Ziya Gökalp Bibliyografyası*'nda ismini kaydine temasla, bunlar dışında eseri tenkid ve tahlil eden hiçbir Türk münevverine rastlamadığını yazıyor. Müellifin, Gökalp'e dair tahlilî bir eser yazmamasının sebeplerinden biri de "Yalnız sayısı mahdut birkaç alâkalının samimi ihtarlarından başka hoşlanılmaması gibi bir hal gelmektedir. Mütefekkirin ölümünden bu güne kadar geçen otuz yılın bir kısmında şuursuz ve şairsiz bir Ziya Gökalp aleyhdarlığı görüldüğü de unutulmamalıdır. İkinci Dünya Harbi'ne tekaddüm eden senelerde tefahur ve daha ziyade temellük, müdahane psikolojilerinin te'siri altında ondan bahsedilmemesi istendi. İkinci Dünya Harbi sıralarında ise herhangi bir şekilde Ziya Gökalp'ten bahsetmeği, harbeden taraftarlardan birinin lehine, diğerinin aleyhine görenlerin karşılık küfürleri mütefekkiye karşı sâlim ve serin bir sevginin izharına mâni' oldu. Hele etrafındaki müfsidler tarafından ifsadolunan safdil devlet adamının neşrettiği *Beyanname* ile, tehayyül ettiği bir meş'um istikbal peşinde koşan bir hükümet adamının kültür çevrelerinde ona muvazî giden icraatı, gençlik muhitlerini şaşkırtmaktan geri kalmamakta idi; hattâ bir aralık ifade edilmeyen bir *Ziya Gökalp'den bahsetme yaşağı*'nın konduğu da vâki' idi". Gökalp hakkında içten veya dıştan gelen bu müfsit fikir cereyanlarının bulunmadığı, ona karşı bir sempati havası esdiği zamanlarda ise, "okuma ve okuyarak düşünme soluğumuz ancak bir makale ve bir fıkrayı bitirmeğe müsaid" olduğundan, müellif, Gökalp hakkında imkân bulamıyoruz; bu sebeple, makalelerin esas maksatlarına dair fikir vermeye iktifa edeceğiz: Gökalp'in küçük yaşta başlayan bir ilmi tecessüs ve tetkike mâlikiyeti, fikrî hayatının *Genç Kalemler*'de başlayıp *Yeni Mec-*

Eser, başlıca üç bölümdür. Birinci bölümde, *Yazdıklarım* başlığı altında yirmibir makale mevcuttur (S. 8-102). Kitabın üçteikisini tutan bu tetkiklerden tarihi itibarıyla en eskisi 1924, sonuncusu 1954 tarihine aittir. Müellifin esaslı araştırmalara dayanan makalelerinin herbirini ayrı ayrı tahlile, birçok eseri tanıtmağa çalıştığımız bibliyografyada imkân bulamıyoruz; bu sebeple, makalelerin esas maksatlarına dair fikir vermeye iktifa edeceğiz: Gökalp'in küçük yaşta başlayan bir ilmi tecessüs ve tetkike mâlikiyeti, fikrî hayatının *Genç Kalemler*'de başlayıp *Yeni Mec-*

ma ile devamı, milliyet hakkında fikirleri; Durkheim'in görüş tarzından faydalanarak Türkiye'de ictimaiyat ilminin kuruluşunda, bunu tatbik hususunda îmanı, Durkheim ile Gökalp ictimaiyatına Türkiye'de muhalif cereyanlar; Avrupalılar'ın 1912'den itibaren Gökalp'e karşı alâkaları, müsteşriklardan M. Hartmann, A. Sübe, J. Deny, Menzel, C. Brokelmann, A. Fischer, B. G. Gaulis, Feldemann, Ettore Rossi, R. Hartmann'ın Gökalp hakkında mütalâaları; açtığı çığırdada te'siri görülen sosyologlar; bir sistem ve îman adamı olduğı; iktisadî cephesi; İngiliz mantık ve ahlâkıma, aile isimlerine ait düşünce ve tetkikleri, aleyhindeki bâzı neşriyat dolayısıyla müdafası; Türkçülüğü ve mahiyeti; Fransız sosyolojisinin hareket noktalarını çok iyi kavrayarak hukuk telâkkisini İslâm hukukunu ifade eden fıkha tatbiki, hukuk sosyolojisine ait neşriyatı; aktualite olarak Gökalp ve iki talebesi (Sadri Etem, Ragıp Hulûsî); soyadı mes'elesi, gazeteciliğı; Türkçülük zihniyeti; Taşkısla'nın Teknik Üniversite emrine verilmesi, buranın kısaca tarihi, Gökalp'in hayat ve eserlerine tesiri; günün bazı mes'eleleri dolayısıyla Gökalp'e duyulan ihtiyaç; bir psikanalizin (Dr. İzzeddin Şadan'ın) *Birsam-ı saadet* adlı risalesinde Gökalp aleyhindeki düşüncelerinin tahlili; dünün ve bu günün birçok ictimai mes'elelerini görmüş, sezmiş ve sistemleştirmiş olan Gökalp'in Edebiyat Fakültesi, ictimai siyaset, Türkçülük, aile ismi gibi şeyler hakkındaki düşünceleri; dil mes'elesinin kısa bir tarihi ve bu sahada ileri sürdüğü fikirler; Gökalp hakkında yedi eser münasebetiyle bibliyografik malûmat; Ziya Gökalp Mektebi ve mensupları (Prof. Fuad Köprülü, Necmeddin Sadak, M. Tekinalp, Ali Nüzhet Göksel), Z. Fahri Fındıkoğlu'nun makalelerinde ele aldığı esasları teşkil etmektedir.

Söylediklerim başlıklı ikinci bölüm (S. 103-152) de sekiz konferans yer almıştır. 1934-51 yılları arasında Berlin Türk Kulübü'nde, İktisat Fakültesi İctimaiyat Enstitüsü'nde, Rober Kollej'de, Yüksek Muallim Mektebi'nde, Kırklareli Halkevi'nde, İstanbul Radyosu'nda, İctimaiyat Enstitüsü dershanesinde verdiği bu konferanslarda Z. Fahri Fındıkoğlu sırasıyla şu mevzular üzerinde durmuştur: *Z. Gökalp ve İlim Türkiye'si*, *Z. Gökalp ve Cereyanlar*, *Z. Gökalp'in Bıraktığı Mes'eleler*, *Z. Gökalp ve Türkçülük Aleyhdarlığı*, *Z. Gökalp ve Sınır Şehirlerimiz*, *Z. Gökalp ve Hizmetleri*, *Z. Gökalp ve Müesseselerimiz*, *Z. Gökalp Mektebi ve Prof. Fuad Köprülü*. Hatip bu mevzuları anlatırken (1) Gökalp'in muhiti, hayatı, Türkçülüğü, Türkiye'de millî iktisat fikrini neşri, ölümden sonra Türk sosyoloji sahasının boş kaldığı, dil,garblılaşıma hakkında düşünceleri, (2) Türk sosyolojisinin Gökalp sayesinde sistemli bir ictimaiyat doktrini kazandığı, (3) hayatı, eserleri, bize bıraktığı mes'eleler, dil ve Türkçülük anlayışı, (4) Türkçülüğü dolayısıyla Gökalp aleyhindeki cereyanları, (5) sınır şehirlerimizden Erzurum Zonguldak ve Kırklareli'nde Gökalp'e karşı duyulan alâka, (6) muhtelif eserleri ile Türk fikir hayatına hizmetleri, (7) Türkiye'de bilhassa 1951'de millî hukuk, Türk medenî kanunu üzerinde durulduğu, bu münasebetle hukukî, iktisadî, dinî Türkçülük hakkında fikirleri, (8) memleketimizde, kültür "hayatını çeviren şahsiyetleri bir nesilden öbürüne aktaran bir terbiye hareketi bulundumadığı için, Prof. Köprülü gibi bir ilim adamını da —1951'de İstanbul ve Ankara Üniversite'sine mensup bazı şahsiyetlerin onu tanıtmaya teşebbüslerine rağmen— hiç tanımadığımız, Fuad Köprülü'nün, bedii ictimaiyatın edebiyatla alâkalı dalını teşkil ettiği, Türk edebiyat ve şiirinin sosyolojik tetkiklerini ilk defa meydana getirdiğı, çalışmalarının metodolojik hususiyetleriyle de bu sahada bir otorite olduğı, hukuk ve iktisat sosyolojisinde

faaliyeti hakkında izahat ve bedîî, dinî, hukukî, iktisadî sosyoloji sahasındaki eserlerine dair bibliyografik malûmat veriliyor.

Gökalp hakkında iki ankete ayrılan ve altı sayfadan ibaret III. bölüm, eserde bir kısım teşkil edecek genişlikte değildir; esasen müellif de, Türkiye Muallimler Birliği'nin tâyin ettiği forma sayısını geçmemek için bu bahse iki anket almakla iktifa ettiğini yazıyor (S. 106, not). Anketlerden biri Gökalp'in ıkrkçılar tarafından alet edilmesi, diğeri ictimaiyat tedrisatının müessisi olduğu ile alâkalı sualler ve cevaplarıdır. Bu dikkate şayan anketlerden ilki *Dicle Kaynağı*'nda, ikincisi *Medeniyet* gazetesinde basılmıştır. Eserin sonunda, Necmeddin Sadak izmzasıyla 3. III. 1942 tarihli ve Türk Tarih Kurumu tarafından Gökalp'in yazılarını toplamak için teşkil olunan heyetin ilk ictimâna Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu'nun iştirakini bildiren bir davetiye mektubu metni ile, Gökalp'in doğduğu evin, mezarının ve Diyarbakir'de bulunan mimari san'at âbidelerinden ikisininin fotoğraflarına yer verilmiştir.

Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu'nun 1924-54 arasındaki kıymetli neşriyatını içine alan eserindeki yazılar kitaba alınırken herhalde yeniden gözden ve esaslı tashihten geçirilmemiştir; bunu sonradan elde edilen vesikalara göre Gökalp'in 1876 olarak tesbit edilen doğum tarihinin 1875 gösterilmesinden anlıyoruz⁷. Bununla beraber *Yazdıklarım ve Söylediklerim*, mütefekkirimizi hemen her cephesiyle aydınlatan ve bir mütehasis tarafından kaleme alınmış ciddî tetkikleri toplu halde ihtiva ettiğinden Gökalp hakkındaki neşriyat arasında mühim bir yer tutmaktadır.

V. ALİ NÜZHET GÖKSEL, *Ziya Gökalp Hakkında Makale ve On Fıkra*, XXX. Yıldönümü Münasebetiyle Türkiye Muallimler Birliği Yayınları-7, İstanbul, Yenilik Basımevi, 1951, 16 Sayfa, 50 Kuruş.

Ali Nüzhet Göksel'in, sayfa adedi bakımından az, fakat muhteviyatca kıymetli olan eseri, *Ölümünün XXX. Yıldönümü Dolayısıyla Ziya Gökalp* başlıklı ve mütefekkirimizin yetiştiği muhit, memleket mes'eleleri ile alâkası üzerinde durduğu bir makalesiyle başlamaktadır (S. 1-3). *On Fıkra* serlevhasıyla neşredilen parçalardan beşi, fıkra değil hâtıradır (Nu. 1, VI-IX); geri kalan beşi canlı, alâka verici, mizahî bir vak'ayı ifade cihetinden fıkra hususiyeti gösterir.

1928'de, Gökalp'e husumeti bulunan Yusuf Akçura'nın hazırlayıp Türk Ocakları tarafından bastırılan *Türk Yılı*'nda hasmâne fikirlerin yer almasını esefle karşılayan müellif, Fuad Köprülü'nün, Gökalp'in kıymetini belirten, "Gökalp yalnız fikir adamı olarak değil, ahlâkan da yüksekliğini idrak kolay olmayan bir şahika idi. Ziya Gökalp gibi yüksek bir mütefekkir yetiştirmesi, Türk milletinin fikir sahasındaki hayat kudretine en muknî delildir "cümlelerini naklediyor (Nu. 1). *Küçük Mecmua*'nın birinci sayısı hazırlanırken Vali Mazhar Bey'nin bir yazı vermesine, Gökalp'in bu yazı üzerinde dil bakımından sadeleştirici tashihler yapmasına, bu sebeple mecmuanın karşılaştığı güçlükler (Nu. VI); M. Emin Erişirgil'in bir yazısında, "Dâr-ül fûnun'daki talebelerinin Gökalp'in fikirlerine saplandıklarından inkişaf edemediklerinden" bahsi münasebetiyle Gökalp ile Halis Bey'in muhavere-

⁷ S. 103, 115, 132. *Git söyle Kayser'ine ufukların süsüyoruz—Baykuştan pervâmız yok biz şâhin sürüsüyüz* beyti, eserde *Git söyle Kayser'in Bey'ine ufuklar süsüyoruz—Baykuştan pervâmız yok şâhin sürüsüyüz* şeklinde olup yanlışır.

lerine (Nu. VII); Maarif Vekilliği sırasında Hasan-Âli Yücel'in, Reşid Galip'inaleyhindeki faaliyetlerine dair (Nu. VIII-IX) hâtıralar Gökalp'in hayatıyla, tesirleriyle alakalı bazı hâdiseleri aydınlattığından çok mühimdir.

Fıkralara mevzu teşkil eden şeyler ise Yakub Kadri ile Falih Rıfkı'nın, Süleyman Nazif ve Cenab'la gazete sütunlarında münakaşaları üzerine Gökalp'in söyledikleri (Nu. 11), Avusturya'nın Bosna-Hersek'i gasbı esnasında, bizde yapılan fesler Avusturya'da boyandığı için boykot makamında beyaz fes giymesi (Nu. III), Rıza Tevfik'le tanışması ve onu fikirleriyle nasıl mağlûp ettiği (Nu. IV), Umumi Harb'te gaz bulunmadığı sırada Cerrah-Paşa'daki harap evinde kandil yaktığı, kendisini ziyarete gelen Talât Paşa ile muhaveresi (Nu. V), Sultan Reşad'ın bir davetine gitmeyip yerine başkasını yollaması, verilen hediyeyi de saçak öptüğü için o zata bırakmasıdır (Nu. X). Bu fıkralar Gökalp'in mes'eleleri kavrayış kabiliyetini, vatanperverlik, feragat hislerini aydınlatan birer canlı misaldir.

Kitabın adı *Ziya Gökalp Hakkında Makale ve On Fıkra* olmakla beraber müellif, fıkralardan sonra dört yazı daha -herhalde formanın tamamlanması maksadıyla ilâve etmiştir: (1) *Ziya Gökalp'in Tenkidi*, (2) *Ziya Gökalp'in Fikri Hayatı* (3) *Ziya Gökalp Divan-ı Harb'te*, (4) *Ziya Gökalp Hakkında Bazı Notlar* başlıklı kısımlarda Hukuk-ı aile Karar-nâmesi'ni Gökalp'in çıkarttığı, genç nesle sevgisi, *Yeni Hayat* adını verdiği Garp medeniyeti dâvasını nasıl müdafaa ettiği üzerinde duruluyor ve Malta'ya nefyinden önce, 19 Mayıs, 1919'da Divan-ı harb'te kendisine tevcih olunan suallerle bunlara verdiği cevaplar neşrolunuyor. Eski Dâr-ül fûnun kararı ile İctimaiyat Sınıfı'na Gökalp Dershanesi adı verilmesi, bu adın, divardaki resmin sonradan kaldırıldığı, bütün eserlerinin yeni harflerimizle basılmadığı, kitap hâlinde çıkan eserleri, bunlardan hangilerinin hususi teşebbüslerle yeni harflere çevrildiği hakkında notlarla sona eren bu kitap, Ali Nüzhet Göksel'in, mütefekkirimizle günlük hayatlarından, bu güne kadar bilinmeyen fıkralardan başka, Malta'ya sürülmesi münasebetiyle bir vesikayı da içine aldığından bilhassa Gökalp üzerinde çalışanlar için kıymetli bir kaynak olacaktır.

VI. CAVİD ORHAN TÜTENGİL, *Ziya Gökalp Üzerine Notlar*, Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayınları, Nu. 3, İstanbul, Çeltüt Matbaası, 1956, 56 Sayfa, 100 Kuruş.

Ziya Gökalp Üzerine Notlar, muhtelif zamanlarda çıkan on makaleyi ve *Yeni Harflerle Basılmış Olan Kitapları*, *Yazıları* ile, *Son Yılların Ziya Gökalp Konusundaki Yeni Yayınları* hakkında iki bibliyografyayı ihtiva ediyor. *İş*, *Türkiyat*, *Forum*, *Yenilik*, *Çizgi* mecmualarında, *Dünya* gazetesinde basılan bu makalelerden günlük gazete kari'lerine hitabeden ve umumi fikirlerden ibaret *Ziya Gökalp ve Dil Mes'elesi*, *Ziya Gökalp ve Kadın*, *İktisadi Mes'eleler Karşısında*, *Ziya Gökalp Müzesi* başlıklılar üzerinde durmayarak, diğerlerinden bahsedeceğiz.

Ziya Gökalp'in Hayatı adlı makaleye göre, hakkındaki yazılarda 1944 yılına kadar, doğum tarihi 1875 gösterilmiş, müellif, Ahmed Cemil Asena'nın *Vakit* gazetesinde çıktığını hatırladığı bir yazısındaki Rumî tarihi Milâdi'ye çevirerek 23 Mart, 1876'da doğduğunu tesbit ve bunu *İş* dergisinde neşretmiştir; daha sonra aynı muharririn Diyarıbekir gazetesinde (Nu. 334, 24 Mart, 1928), Gökalp'in 24 Mart'ta doğduğunu bildiren yazısına, Diyarıbekir'de Ziya Gökalp Müzesi'nde mevcut Şirazlı Hâfız *Divanı*'nın ilk sayfasında A. Cemil'in, "Pek Muhterem karde-

şim Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin pederleri Tevfik Efendi tarafından el yazısı ile tescil edilip manzurunun olan tarih-i vilâdetine göre Ziya 1293 Safer'inin yirminci gününe müsadif 1292 sene-i Rumiye'si Mart'ının onbirinci Perşembe günü dünyaya gelmiştir. Şu halde tescil sureti aynen aşağıda yazılmıştır" notuna ve imzasına, "Oğlum Ziya'nın tarih-i viâdeti 27 Safer, 1293-11 Mart, 1292 Perşembe⁸ kaydine rastlamıştır. C. Orhan Tütengil'in dayandığı bir başka vesika, "Gökalp'in doğum günü yayımlanmış olan 337 sayılı Diyarbekir gazetesinin üzerinde de Mart-ı frengî 23, sene 1876 tarihi"nin bulunmasıdır(?). Bu delillere dayanılarak "Ziya Gökalp'in kesin doğum tarihi 23 Mart, 1876" olduğu neticesine varılıyor⁹. Aynı makalenin bundan sonraki kısımlarında Gökalp'in *Peyman*'da çıkan *Küçük Seyahat* serisinden Mekteb-i rüşdiye-i askeriye hayatını anlatan bir parçaya, yine talebe iken "Padişahım çok yaşa!" yerine, "Millet çok yaşa!" demesiyle alakalı görülen bir mes'eleye, intihar hâdisesine temas olunmuş, 4 Şubat, 1328 tarihi *Dicle* gazetesinde münteşir tevkif kararnamasının Gökalp'e ait kısmı üzerinde durulmuştur. Ziya Gökalp'in hayatına ait makalede, -mevzudan biraz uzaklaşmış, Ali Nüzhet Göksel'in, Gökalp hakkındaki *Oluş Biten Şeyler* adlı eserinin muhteviyatı bildirilerek, Karagöz'e dair bir eserinin müsveddesinden, Malta konferanslarından bahisle ve-fatına ait notlara yer verilmiştir.

Diyarbakir Gazetelerindeki İlk Yazıları adlı makalede, Gökalp'in *Diyarbakir* gazetesinde "yer alan yazı ve manzumeleri"nin ve *Peyman*'daki neşriyatının listesi veriliyor. Cavid Orhan Tütengil'in de kaydettiği gibi, bu yazılardan bir kısmı imzasızdır; fakat listede hangilerinin hangi imzalarla veya imzasız neşredildiği, bazılarının da basım tarihi işaret edilmeyerek başlıklarının kaydı ile iktifa olunmuştur. "Tam olduğunun iddia etmekten uzak bulunduğumuz bu makalemiz şimdiye kadar araştırmak fırsatını bulduğumuz gazete koleksiyonları üzerinde çalışmalarımızı toplamaktadır" deniliyorsa da, *Diyarbakir* gazetesinde çıktığı kaydedilen sekiz şiirin basım tarihleri bu gazete koleksiyonları görülerek değil, Türk Tarih Kurumu yayınlarından Ziya Gökalp Külliyyatı-ı *Şiirler ve Halk Masalları*'ndan naklen, fakat me'haz zikredilmeyerek listeye geçirilmiştir¹⁰. Ziya Gökalp'in eserleri üzerinde dikkat ve te-

⁸ Bu kayıt, Nihad Gökalp'in *İç-Oğuz* dergisinde çıkan bir yazısında (Nu. 1, Ocak, 1952) şu şekildedir: Oğlum Ziya'nın tarih-i vilâdeti fi Safer 1293, fi 11 Mart, 1292 Pençeşenbih" (*Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi*, s. 108). Bu ifadede, doğumun, Safer'in kaçına tesadüf ettiği yoktur, veya tertip hatası olarak unutulmuştur.

⁹ C. Orhan Tütengil, Gökalp'in doğum tarihini hisaplarken yalnız Malî tarihi ele almıştır. Malî 11 Mart, 1292 hakikaten 23 Mart, 1876'ya tekabül eder; müellif, F. Koyunlu ile Ahmed Cemil Asena'nın bu tarihi 24 Mart kabul ettiklerini de bildiriyor. İhtilâfin sebebi, C. Orhan Tütengil'in yalnız Malî, diğerlerinin Hiçrî tarihe dayanmış olmalarıdır; çünkü 27 Safer, 1293 Hiçrî tarihinin Milâdî karşılığı 24 Mart, 1876'dır. Bu izhattan çıkan netice Gökalp'in babasının, henüz göremediğimiz *Şirazlı Hâfız Divanı*'na kaydettiği Malî ve Hiçrî tarihlerin birbirini tutmadığıdır. Tarihin, 27 Safer, 1293-11 Mart, 1292 değil, ya 26 Safer, 1293-11 Mart, 1292 Perşembe, yahut 27 Safer, 1293-12 Mart, 1292 Cuma olması icabeder.

¹⁰ S. 11; krş., *Şiirler ve Halk Masalları*, s. 364, nu. LXXXI-LXXXV.

cessüsle çalışan müellif, eğer bu sekiz şiirin bulunduğu *Diyaribekir* gazetesinin 1580, 1581 numaralı nüshalarını görmüş olsa idi, bu sayılarda mevcut, fakat mevzu icabı *Şiirler ve Halk Masalları*'na alınmayan iki mühim yazı da herhâlde gözünden kaçmayacak ve listeye idhal etmiş bulunacaktı. Şevket Beysanoğlu'nun, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı* adlı eserinde Gökalp'in *Diyaribekir* ve *Peyman*'da çıkan imzalı, imzasız yazılarının metinleri mevcuttur. C. Orhan Tütengil'in hazırladığı listede bu esere göre *Diyaribekir* gazetesinde neşrolunanlardan bir, *Peyman*'dakilerden üç parça fazla, bir şiir eksiktir¹¹.

Yazılarında Kullandığı Değişik İmzalar ve Takma-adlar başlıklı makalede verilen malûmata, Gökalp'in *Genç Kalemler* mecmuasında kullandığı müstear isimlere dair tafsilâtle, *Peyman*'daki bir yazısını Mehmed Nâil mahlâsıyla neşrettiği hususundaki izahat hariç, daha önce Nihad Gökalp'in, *Ziya Bey'in Müstear İmzaları* adlı makalesinde de rastlıyoruz¹².

Gökalp'in *Peyman*'da, fakat imzasız neşrolunan *Ağa Kimdir* şiirinin tam metnine, C. Orhan Tütengil'in bu isimli makalesinde yer verilmiştir. Müellif, *Bütün Şiirleri* başlıklı yazısında ise Türk Tarih Kurumu tarafından basılan Ziya Gökalp Külliyyatı-ı *Şiirler ve Halk Masalları* adlı esere temasla, “.Bu eser Ziya Gökalp'in bütün şiirlerini kapsamaktan uzaktır. Eserin düzeltilmesi ve tamamlanması lâzımdır” diyor. Bu münasebetle, adı geçen eserdeki *Türklük* ve *Cenk Türküsü*'nün Ali Canib Yöntem'e ait bulunduğunu, noksanları meyanında da *Şakî İbrahim Destanı* ile, *Ziya Gökalp'in Bilinmeyen dört Şiiri* adlı yazısında bahsettiği ve *Peyman*'da neşredilmiş olan şiirleri zikrediyor. Sayın Ali Canib Yöntem'e, Cavid Orhan Tütengil'in *Bir Bibliyografya Denemesi*'nde bu iki şiirin Ali Canib Yöntem'e aitliğini tahmini dolayısıyla bir mektup yazıp yazmadığımızdan, veya cevap alıp almamış olduğumuzdan burada bahsetmeyi lüzumsuz sayıyoruz. *Türklük* ve *Cenk Türküsü*'nün Ali Canib Yöntem tarafından yazıldığını tesbit ettiği için C. Orhan Tütengil'e teşekkür borçluyuz. *Peyman*, *Diyaribekir* gazeteleri ile *Şakî İbrahim Destanı*'ndan faydalanılmak için Türk Tarih Kurumu Nihad Gökalp'e birkaç defa mektup yazmış, fakat bunlardan istifadeye imkân verilmediğinden *Külliyat*'a *Peyman*'da çıkan şiirlerle *Şakî İbrahim Destanı* alınmamıştır. Orhan Cavid Tütengil, *Şakî İbrahim Destanı*'nı *Külliyat*'ın tab'ından az sonra Nihad Gökalp'le beraber neşrettiğine göre, eserde bu noksanlığın neden ileri geldiğini herhalde biliyorlardır. *Peyman*'daki şiirler ise kaydedildiği gibi, dört değil, *Girid Milingi* ile beş parçadır. Bu mes'eleye temas etmişken, Ziya Gökalp'in, *Külliyat*'ın neşrinden sonra rastladığımız ve C. Orhan Tütengil'ce de meçhul bazı şiirleri daha bulunduğunu, tashihi icabeden şeylerin ve ilâvelerin *Ze'yl* kısmında neşrinin düşünüldüğünü hatırlatmakla iktifa ediyoruz.

¹¹ Makalemizin VII. kısmında Ş. Beysanoğlu'nun eserinden bahsolunurken bu hususlarda tafsilât verilmiştir (Paragraf-4).

¹² Türk Milliyetçiler Derneği Diyaribekir şubesinin çıkardığı *Iç-Oğuz* mecmuasının 1952, Ocak tarihli I. sayısından naklen *Ziya Gökalp ve Yeni Açılan Ziya Gökalp Müzesi*. s. 110.

VII. Şevket Beysanoğlu, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*, Diyarbakır Tanıtma Derneği neşriyatı, sayı-2, Gökalp Külliyyatı, Nu. 1, İstanbul, Şehir Matbaası, 1956, 176 Sayfa, 750 Kuruş.

Şevket Beysanoğlu, Gökalp'in ilk yazılarını topluca ihtiva eden eserinde, *Önsöz*'ü müteâkip, neşrettiği metinler dolayısıyla bu devreye, Gökalp'in 1894-1909 yılları arasındaki hayatına dair izahat vermektedir. Bir forma tutan bu kısımda mütefek-kirimizin soyu, aile muhiti, çocukluğu, talebelik ve hazırlık devri, Milli İbrahim Paşa ve Diyarbakır hâdisesindeki rolü, Selânik'e gidişi üzerinde durulmuştur. Ş. Beysanoğlu, Gökalp'in yirmidokuz yaşına kadarki hayatını ele aldığı bu muhtasar ve müfit yazısında faydalandığı yerleri umumiyetle not hâline işaretle beraber, bâzan ihmal, bâzan da me'hazı değil, bundan faydalanılan eseri kayitle iktifa ediyor. Meselâ, Hacı Sâbir Efendi'nin, buğday stoku yapan Temük adlı bir Ermeni'nin buğday anbarlarını yağma için halkı teşviki, bu yüzden Malta'ya nefyi, Milli İbrahim Paşa hâdisesi izah edilirken bu malûmatın nereden alındığı tasrih olunmuyor.¹³ Ali Nüzhet Göksel, Ziya Gökalp'in talebelik ve gençlik hayatından bahsederken, *Yeni Mecmua*'daki *Müntezir ve Müteazzi Müeyyideler*, *Küçük Mecmua*'da çıkan *Babamur Vasiyeti*, *Hocamın Vasiyeti*, *Pirimin Vasiyeti*, Mehmed Ali Ayni'nin *İş* mecmuasında müntezir *Ziya Gökalp'in Diyarbakır'deki Talebeliği* başlıklı makalelerden de faydalanmıştır. Ş. Beysanoğlu'nun, bu makaleleri bizzat gördüğü belli oluyor; fakat notlarında bu makaleleri göstermekle iktifa etmeyip, kendisinden önce bu hususta malûmat veren A. Nüzhet Göksel'in mesaisini de zikri icabederdi¹⁴. Mustafa Sıdkı Efendi hakkındaki izahat için Enver Behnan Şapolyo'nun eseri me'haz gösteriliyor; E. B. Şapolyo, bu malûmatı A. Nüzhet Göksel'den almış olup, aradaki fark Said Paşa yerine *Mir'ât-ül iber* sahibi Said Paşa denilmesinden ibaret bulunduğuna göre, me'haz A. Nüzhet Göksel'in eseridir.¹⁵ Ahmed Cemil Asena'nın yazılarından ve Ziya Gökalp Müzesi'nde mevcut Şirazlı *Hâfız Divanı*'ndaki doğum tarihine dair kaydinden de faydalanarak verdiği malûmattan başka,¹⁶ Gökalp'in ailesine mensup kimselerin hayatlarını evvelki neşriyata göre daha mufassal anlatan Ş. Beysanoğlu, 24 Ağustos, 1325 tarihli mühim bir haberi bize bildiriyor: "Selânik'te 5 Eylül, 1325 (18 Eylül, 1909)de in'ikad edecek umumî kongreye memur ve meb'us ta'yin edilen mücahid-i hürriyet ve edib-i kemalât-perver Tefvik Efendizade Ziya Efendi bu gün şehrimizden müfarekat buyurmuşlardır. Birçok ihvan tarafından merasim-i teşyiye ifa edilmiştir" cümlelerine istinaden, Gökalp'in 6 Eylül, 1909'da Diyarbakır'den ayrıldığını tesbit etmiş, şimdiye kadar meçhul bir noktayı aydın-

¹³ S. 1, not 4; krş., Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp ve Eserleri*, İst. Ahmed Hâlid Kitabevi, Tan Matbaası, 1949, s. 5.

¹⁴ S. 5 v. d., krş., Ali Nüzhet Göksel, *ayn. esr.*, s. 6. v d.; ayn. müellif, *Ziya Gökalp*, Varlık Yayınları, İst., Ekin Matbaası, 1955, s. 4 v. d.

¹⁵ S. 2, paragraf 2; krş., *Ziya Gökalp'in Hayatı ve Malta Mektupları*, İstanbul, İkbâl Kütüphanesi, 1931, s. 10, P. 3.

¹⁶ Doğum tarihinin izahında daha önce bu hususta bilgi veren Nihad Gökalp ile C. Orhan Tütengil'in yazılarından hiç bahsetilmemiştir (Bk., bu yazımızın 8 ve 9. notları). Ş. Beysanoğlu'nun da yalnız Malî tarihi gözönüne aldığı, Hiçri üzerinde durmadığı görülüyor.

latmış oluyor (S. 16). Müellif'in, kazandırdığı yeni malûmattan biri de, Gökalp'in büyük dedesinin Diyarıbekir'e bağlı Çermik kazâsının Alyos köyünden geldiğini tesbitidir.

Şevket Beysanoğlu'nun eserinin buraya kadar üzerinde durduğumuz *Ziya Gökalp'in İlk Yazıları ve Bu Devre Ait Hayatı*'ndan sonraki kısmının, (1) Talebelik Devrine Ait Yazılar, (2) Diyarıbekir Gazetesindeki Yazılar, (3) Şakî İbrahim Destanı ve (4) Peyman gazetesindeki yazıları olmak üzere dört bölüme ayrıldığı, "Yazıları ile ilgili bazı açıklamalar ve hayatına ait birtakım vesikalar kitabın sonuna eklenmiş" olduğu *Önsöz*'ünde kaydediliyor; fakat eserde *Dicle Gazetesi ve Gökalp* başlıklı V. Bölüm de mevcuttur.

Eserde Gökalp'in yirmidört şiiri vardır; bunlardan onu talebelik devrine ait yazıları, dokuzu *Diyarıbekir*, beşi *Peyman* gazetesindeki neşriyatı arasında yer alıyor. 1884-1900 yıllarına ait ve talebe iken yazdığı şiirler arasında, kızı Seniha Hanım için kaleme aldığı bir şiirinin (S. 27, nu. X) dahil edildiğini görüyoruz. Bu yirmidört şiire eserin üçüncü bölümünü teşkil eden *Şakî İbrahim Destanı*'nı da ilâve edebiliriz. Eserin ikinci ve dördüncü bölümünde yer almış bulunan *Diyarıbekir*, *Peyman* gazetelerinde çıkan otuz mensur yazıdan sekizi Gökalp'in kendi veya müstear adıyla, ikisi üç yıldız işaretiyle, geri kalan yirmisi imzasızdır. *Diyarıbekir* ve *Peyman*'ın başka nüshaları bulunamadığından tek nüshaya dayanılarak yeni harflerimize çevirilen bu yazıların bazı yerleri, gazetede o kısımlar yıpranmış olduğundan noksandır; fakat Ş. Beysanoğlu kendi ilâvesi olan ifadeleri parentes içerisine almağı ihmal etmemiştir.

Şevket Beysanoğlu'nun *Diyarıbekir* ve *Peyman*'dan naklettiği manzum ve mensur yazılar, C. Orhan Türengil'in, Gökalp'in bu gazetelerde çıkan yazılarına dair tertibettiği liste ile karşılaştırılınca bazı farklar göze çarpıyor: İlkinde *Girid Mitingine* adlı şiir fazladır; C. Orhan Türengil'in kaydettiği *Hamidiye Sanayi Mektebi Bahçesi* (*Diyarıbekir*, nu. 1392,3 Mayıs, 1320), *İki Nutuk*, *Suret-i nutuk*, *Suret-i nutuk*- Kürdçe tercemesiyle birlikte- (*Peyman*, nu. 5, 11, 12, 13 Temmuz, 24 ve 31 Ağustos, 1325) başlıklı dört yazı ise Şevket Beysanoğlu'nun *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*'nda eksiktir. Müşterek tarafları, her iki müellifin de *Diyarıbekir* gazetesinin 1580, 1581 numaralı nüshalarını görmedikleridir. Bu iki nüshada munderiç dokuz şiir, *baştan dört hecelik bir-iki kelime okunamadı* gibi notlar da dahil, Türk Tarih Kurumu tarafından neşrolunan *Ziya Gökalp Külliyyat-ı, Şiirler ve Halk Masalları*'ndan nakledilmiştir. Aynı nüshalarda-bir verakası hariç-iki yazısının da tefrikasına başlanılmıştır. Bunlardan biri Alfred Fouillée (1838-1912)'den terceme *İlm-i ruh-i akvam*'dır. Bu güne kadar Gökalp'e ait hiçbir yazıda bahsedildiğine rastlamadığımız bu eseri münasebetiyle, *Diyarıbekir* gazetesinde, "memleketimizin mâ-bih'ül-iftiharı edib-i muhterem Ziya Efendi tarafından vâki' olan recamız üzerine terceme edilen *İlm-i ruh-i akvam*'ı bu nüshamızdan itibaren gazetemizin ikinci sayfasına tefrika olarak derce ibtidar ediyoruz,, denilmektedir (Nu. 1580, 27 Ramazan, 1326-9 Teşrinievvel, 1324). Tefrika, müteâkip 1581 numaralı *Diyarıbekir* gazetesinde de devam ediyor (4 Şevval, 1326-16 Teşrinievvel, 1324); Mehmed Ziya adıyla neşrolunan bu tefrikanın baştan iki sütunu kesilmiştir. Yine 1581 numaralı *Diyarıbekir*'de Tevfik Efendizade Mehmed Ziya imzasıyla *Tenkid-i emsal-Başlangıç* serlevhali ve atasözlerinden bâhis bir başka yazısının da ilk kısmına rastladık. Sayın Ş. Beysanoğlu, *Diyarıbekir* gazetesinin Türk

Tarih Kurumu kütüphanesindeki bu nüshalarını görme imkânını bulamadığından, *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*'na bu iki mühim eseri alamamıştır.

Dicle Gazetesi ve Gökalp başlıklı V. bölümde, müellif, ellerinde mevcut tam koleksiyona istinaden bu gazete ve muharrirleri hakkında izahat vererek birçok eserlerde tekrarlanan bir yanılsa, Gökalp'in *Dicle*'de yazıları bulunmadığına temas ediyor. Gazetenin birinci sayısının ilk sahifesinin klişesi de dahil üç sahife kadar tutan bu bahis bir bölüm ayrılacak genişlikte olmadığından, Gökalp'in *Dicle* ve *Peyman*'da çıkan yazılarına ayrılan bölümlerde böyle bir yanlışı not hâlinde tashih etmek eserin tertibi bakımından daha iyi olurdu düşüncesindeyiz. Nitekim müellif de önce böyle düşünmüş olacak ki *Önsöz*'de, eserinin dört kısımdan ibaret olduğunu söyleyerek, V. kısımdan hiç bahsetmemiştir.

Notlar kısmı eserin bölümlerine uygun olarak dörde ayrılmıştır. I. bölümde talebelik devrinde, II. bölümün bir kısmında *Diyaribekir* gazetesinde neşrolunan şiirlere ait notların başında ve sonunda, "Bütün bu şiirler,,bu dört manzume," Tarih Kurumu'nun bastırıldığı *Ziya Gökalp Külliyyatı-ı* adlı eserde mevcuttur" ifadesi, müellifin bu manzumelerin daha önce neşrolunduğuna işaret ettiği fikrini vermektedir. Hakikatte bu ondokuz manzumenin yalnız metinleri değil, muhtelif basımlarına, tabii farklarına, tercemelerine v. b. şeylere ait notlar, tertip şekli de dahil tamamıyla esere nakledilmiştir;¹⁷ aradaki fark bazı ifadelerin atlanılmasından, takdim ve tehirinden, "Kitabımızda bu şiirin IV. mısrasında *bu* kelimesi fazladır" tashihi (S. 144, v) ile, bir şiirin neşrinden bahsedilirken ilâve olunan Ahmed Cemil Asena ve Ali Nüzhet Göksel" (S. 144, VI) ifadesinden ve *Dicle* gazetesinde şiirleri bulunmadığına temasından (S. 147, XI) ibarettir; bunlara ilâve olarak İhtilâl Şarkısı'na ait bir notun da Ş. Beysanoğlu tarafından yazıldığını söyleyebiliriz.¹⁸

Ş. Beysanoğlu *Notlar*'ın II. bölümünde *Diyaribekir* gazetesindeki mensur, IV. bölümde de *Peyman*'daki manzum ve mensur yazıların gazetenin hangi nüshasında, hangi imza ile çıktığına, imzasız olanların Nihad Gökalp'le A. Cemil Asena'dan edinilen bilgiye ve bazı ipuçlarına dayanılarak neden Gökalp'e isnad olduğuna dair izahat vermektedir; fakat *Peyman*'daki beş şiirden üçü hakkında C. Orhan Tütengil'in neşriyatına temas etmemiştir.¹⁹

Notlar'ın *Şakî İbrahim Destanı*'na ayrılan III. bölümünde, destanın başka bir adla neşrolunmadığını kat'iyetle söyleyen Ş. Beysanoğlu, tam metnin önce Nihad Gökalp'in notlarıyla C. Orhan Tütengil tarafından neşrini kaydetmekle beraber, nâşirin *Önsöz*'üne temas etmiyor; halbuki me'haz gösterilmeksizin gerek bu önsöz-

¹⁷ *Notlar*, s. 143-147; krş., *Şiirler ve Halk Masalları*, s. 361-65, nu. LXXXV, LXXXVII; s. 373, nu. CXXI. *Şiirler ve Halk Masalları*'nda *Küçük Mecmua*'dan aldığımız bir kıt'ada misra'lardan biri tertip bakımından hatalı olup *Herkes-i bir kayd ile bendeyleyen dâm-i hayat* şeklindedir. Bu tertip yanlışı (Herkesi bir yerine, herkes-i bir) aynen Ş. Beysanoğlu'nun eserinde de mevcuttur (S. 24, nu. V, krş., s. 336, nu. CXXI.).

¹⁸ S. 19, not-1.

¹⁹ S. 87-91, nu. XXVI, XXVII, XXIX. Cavid Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp'in Bilinmeyen Dört Şiiri*, *İş mec.*, c. XIX, nu. 147, 1 Kasım, 1953.

den, gerek bunda istifade olunan yerlerden faydalanılmıştır. Ş. Beysanoğlu'nun *Notlar* kısmında bu destan hakkında muhtasar bilgi vermesinin sebebi, metni neşrederken icabeden notları vermesinden dolayıdır.

Eserin üçüncü bölümünde destanın sekiz ve dokuzuncu sayfalarının klişesini de veren müellifin kaydettiği altmış iki nottan yalnız ondördü meh'az tasrih olunmaksızın Cavid Orhan Tütengil neşrinden alınmış olup ²⁰, diğerleri bu basıma göre daha mufassal ve tatmin edicidir. Şahıs ve yer adlarına dair izahat verilirken sal-nâmelere, başka vesikalara da dayanıldığı görülüyor; fakat Ş. Beysanoğlu, *Şakî İbrahim Destanı*'nın yeni harflere çevirerek neşrettiği metnini, daha önceki bir neşirle, Cavid Orhan Tütengil neşriyle karşılaştırmış değildir. Her iki neşir mukayese edilince kıt'alar arasındaki takdim ve te'hirden başka, bilhassa şahıs, yer adlarının okunuşunda mühim ayrılıklar bulunduğu göze çarpıyor. Bu farklar muhtelif basımlarda değil, aynı eserde de bazan görülmektedir (Msl., *Şemir-Şemr*, *Aneze-Anaze*, *Derik-Derik*). ²¹

Eserin son kısmını *ilâveler* teşkil ediyor. Altı parçadan ibaret olan bu kısımda *Dicle* gazetesinden naklen Gökalp ve arkadaşlarının tevkifine dair Diyarbakir Bidayet Ceza Mahkemesi Müstantıklığı'nın 16 Eylül, 1898 tarihli, Şakî İbrahim Paşa hakkında Mâbeyn-i humayun'a çekilen ve ne suretle elde edildiği kaydolunmayan iki telgraf metni ²², Gökalp'in dayısı Pirinçcizade Ârif Efendi'nin İbrahim Paşa isyanının bastırılmasına dair Meclis-i meb'usan'da söylediği nutkun Nihad Gökalp'in dosyasından alınan sureti, İbrahim Paşa'nın isyan ve zulümlerine ait *Peyman* gazetesinde çıkan iki başmakale ile, Ş. Beysanoğlu'nun *Hamidiye Alayları Arasında Milli İbrahim Paşa* serlevhali bir tetkiki mevcuttur. Müellif, *Şakî İbrahim Destanı* ile alâkalı vesikalara, bilhassa bu tetkikine destana ayırdığı üçüncü bölümde yer verse idi, eser tertip bakımından daha iyi olurdu kanaatindeyiz.

Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı'ndaki metinlerde *tehiyye*, *esdâf*, *âgûş*, *rey'ân*, *berk-ı tecellî*, *efsurde*, *üserâ-yi nefis* yerine *tehyie*, *asdâf*, *âguuş*, *rî'ân*, *bark-ı tecellî*, *efserde*, *üserây-i nefis* gibi yanlış okunan kelime ve terkipler mevcutsa da, ²³ fazla yekûn tutmuyor. Beysanoğlu, Gökalp'in, eski ve nâdir gazete koleksiyonlarındaki yazılarını toplayıp neşretmekle, fikrî inkişafını tetkik edecekler için kıymetli malzeme vermiş bulunmaktadır.

VIII. ALİ NÜZHET GÖKSEL, *Ziya Gökalp'in Neşredilmemiş Yedi Eseri ve Aile Mektupları*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, Nu. 4; Gökalp Külliyyatı, Nu. 3, İstanbul, İşıl Matbaası, 1956, 60 Sayfa, 250 Kuruş.

Ali Nüzhet Göksel'in bu kitabı *Ziya Gökalp'in Şimdiye Kadar Basılamayan Eserlerinin Hikâyesi* serlevhali yazısıyla başlıyor; müellif bu hususta girişilen muhtelif

²⁰ S. 70 v. d. not-6, 15, 20, 26, 41, 42, 44, 49, 51, 60; krş., C. Orhan Tütengil neşri, s. 20 v. d., not-2, 9, 15, 18, 25, 26, 28, 29-30, 31, 36.

²¹ S. 71, 159.

²² Bu iki telgraf metni daha önce C. Orhan Tütengil tarafından neşredilmiştir (*Ziya Gökalp, Şakî İbrahim Destanı*, İstanbul Matbaası, 1953, s. 22 v. d.).

²³ Sırasıyla bk., s. 43, str. 1, 3; 45, str. 27; 50, str. 28, 32; 87, str. 7; 102, str. 16.

teşebbüsler ve neticeleri üzerinde durduktan sonra (S. 3-7), *Ziya Gökalp'in Şimdiye Kadar Neşredilmemiş Yeni Eserleri* hakkında bilgi vererek (S. 8-10), bunların metinlerini neşretmiştir.

(1) *Aşiretler Nizam-nâmesi Hakkında Lâyiha Müsveddesi*'nin Gökalp'in el yazısıyla nüshası akrabası Şeref Uluğ Bey'den alınarak Ziya Gökalp Müzesi'ne konulmuştur; neşrolunan bu metnin sonunda Diyarıbekir-Haziran, 1909 tarihine rastlıyoruz. Osmanlı vilâyetlerinin çoğunda inzibatı ihlâl eden enmüzeçler bulunduğu, faaliyetlerinin kanunlarla sınırlanmadığı gözönüne alınarak hazırlanan lâyihada Gökalp, aşiretler, hizibler, kafileler diye sınıflandırdığı bu ictimai enmüzeçlerin hayatlarından bahisle, bunlar için hazırlanacak nizam-nâmede nelerin dikkate alınması gerektiği üzerinde durmaktadır. (2) *Gökalp'in Neşredilmemiş Aile Mektupları*, müellifin ifadesine göre Malta'dan gönderilen ve Türk Tarih Kurumu'na verilmemiş olanlardır. Bu kısımda yirmibir mektup, sekiz posta kartı metni yeni harflere çevrilerek neşrolunmuştur; bunlardan beş mektupla iki kartın asılları hâlen Ziya Gökalp Müzesi'nde bulunmaktadır. Malta'ya nefyini müteâkip Gökalp'in birini vapurda, diğerlerini Mondros'ta, Polverista'da yazıp 1919-21 yıllarında ailesine gönderdiği yirmidokuz mektup kronolojik sıraya tabi tutulmakla beraber, nu. 20-23'deki kartların ilâvesiyle zaman sırası biraz karışmıştır. Hürriyet Gökalp'e yazılan 8 Eylül, 1919 tarihli mektupta, Türk Tarih Kurumu tarafından neşrolunan Ziya Gökalp Külliyyatı'nın I. cildine alnamayan *Rüzgâr'a*, *Bulut'a* adlı iki güzel şiirine rastlıyoruz. Seniha Hanım'a gönderilen 2 Eylül, 1920 tarihli mektubun klişesi kısmen basılmakla beraber, yeni harflere çevrilmiş metni eserde mevcut değildir. Ali Nüzhet Göksel'in bize göndermek lütunda buldukları mektupların asılları, neşrolunan metinlerle karşılaştırıldığı zaman birçok kelime, hattâ cümlelerin eksik, veya farklı olduğu görülmektedir. (3) *Felsefe Dersleri*, Diyarıbekir Muallim Mektebi'nde okuttuğu felsefenin ilk dersine aittir; Müellif, Gökalp'in *Küçük Mecmua* ile meşgul olduğundan bu kitabını tamamlamağa vakit bulamadığını kaydediyor. (4) *Muallim ve Talebe Arasında* başlığıyla neşredilen diyalogda ev, aile ve menşei hakkında bilgi verilmek istenildiği anlaşılıyor; başı ve sonu kaybolan bu yazının basılan kısmı iki sayfadan ibarettir. (5) *Diyarıbekir Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler* adlı ve altmışbeş sayfa tutan eserin niçin ve ne zaman yazıldığını izah eden Göksel, tamamını ileride bastıracağını söyleyerek, yalnız El-Cezire aşiretlerine dair ikinci kısmı neşretmiştir. (6) *Muhtasar İctimaiyat*, liseler için hazırlanmış, fakat bitirilememiş bir ders kitabıdır; neşrolunan kısım ikibuçuk sayfadır. (7) *Türk Kamûsu*, yine tamamlanamayan bir eser olup, neşredilen yedi sayfa baş kısmına aittir ve *acmak* kelimesinde kalmıştır.

Eserin sonunda, Gökalp'in Selânik'te İttihad ve Terakki İ'dadîsi sosyoloji hocalığına tâyini münasebetiyle Maarif Müdürlüğü'ne verdiği resmî haltercemesi, Diyarıbekir Mülkiye İ'dadîsi dördüncü sınıfından aldığı tasdik-nâme sureti, İttihad ve Terakki Cemiyeti Müfettişi iken merkezden aldığı 10 Şubat, 1909 tarihli teşekkür mektubu, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Merkez-i umumi Murahhaslığına seçilmesi dolayısıyla Diyarıbekir vilâyeti Maarif Müfettişliği'nden istifası üzerine zimmet ve ilişiği bulunmadığına dair berat neşredilmiştir. Bu dört vesikanın asılları müelliftedir.

Ali Nüzhet Göksel, seksen sayfalık, fakat muhteviyatca zengin kitabı ile Gökalp'in bilinmeyen eserlerinden yedisini tanıtarak, mevcut kısımlarını, aile mektuplarını, tahsil ve resmî hayatıyla alâkalı vesikaları neşretmekle mühim bir boşluğu doldurmuş bulunuyor.

IX. *Doğumunun 80. Yıldönümü Dolayısıyla Ziya Gökalp ve Açılan Ziya Gökalp Müzesi*, Diyarıbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, Nu. 3, Gökalp Külliyyatı, Nu. 4, İstanbul, Işıl Matbaası, 1956, 240 Sayfa, Sekiz Lira.

Gökalp'in doğup büyüdüğü ev 60,000, kaimpederine ait selâmlık dairesi 27,000 liraya Diyarıbekir Valiliği ve Belediyesi tarafından satın alınarak 1953'de Maarif Vekâleti'ne Ziya Gökalp Müzesi te'sis olunmak üzere devredilmiştir. Eserin birinci bölümü bu hususta girişilen teşebbüslere ayrılmıştır (S. 6-47). Bu kısımda Ziya Gökalp Müzesi'ni açma komitesini teşkil eden ondört kişinin adı, adresi, açılış merasimine davet edilen ellibir zatın adı, adresi, gönderilen davetiye metni, müzenin açılabilmesi için yapılması gereken şeyler hakkında komite başkanlığına verilen rapor, rapor üzerinde çalışmalar ve alınan neticeler, açılış programı, Gökalp'in doğumunun 80. yıldönümüne rastlayan müzenin açılış merasiminde Fahreddin Kırcıoğlu'nun, Dr. Refik Erer'in, Tekirdağı Millet Vekili Ferid Alp İskender'in açış nutuklarının metni, Diyarıbekir Orduevi'nde tertip olunan Gökalp gecesi, merasime iştirak edemeyen kimselerin ma'zeret, tebrik ve teşekkür mektuplarının, bunlara verilen cevapların metni, müzeye armağan olunan şeyler, bunları gönderenlere yazılan teşekkür mektupları yer alıyor.

Eserin ikinci bölümü, 80. yıldönümü münasebetiyle verilen konferanslara ve neşriyata ayrılmıştır (S. 48-103). Mehmed Emin Erişirgil'in, Hukuk Fakültesi'nde, A. Nüzhet Göksel'in, Dr. Cahid Tanyol'un, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Türkiye Muallimler Birliği'nde verdikleri konferans metinleri ile, Ankara, İstanbul, Diyarıbekir ve Kars gazetelerinden nakledilen neşriyatı bu kısımda buluyoruz.

En Yakınlarının Kalemîyle Ziya Gökalp başlıklı üçüncü bölüm (S. 104-147)'de Mehmed Ali Aynî, Nihad Gökalp, Fuad Köprülü, Seniha Göksel, Hürriyet Gökalp, Ali Nüzhet Göksel'e ait sekiz yazı vardır. Bunlardan, Seniha Göksel'in annesi Vecihe Hanım'a ait hâtıraları, Hürriyet Gökalp'in *Bütün Türk Çocuklarının Babası Ziya Gökalp*, A. Nüzhet Göksel'in *Ziya Gökalp'in Malta Dönüşü Çeşitli Faaliyetlerinden Gece Dersleri, Gençlik Derneği ve Küçük Mecmua* başlıklı yazıları dışında kalanlar esere, evvelce neşrolundukları mecmua ve gazetelerden nakledilmiştir. Seniha Göksel, annesine ait kıymetli hâtıratında, "Babamın anneme yazdığı mektupların içinde bulunan bu şiiri hâfızamda kalan şekliyle veriyorum" diyor ve *Erenlerin Aşk* başlıklı,

Sevdiğim, ben seni bir yıldız gibi
Temâşa ederim hayran uzaktan.
Ne ben bir erkeğim, ne sen kız gibi,
Aşkınla yükseldim Arş'a topraktan.

mısralarıyla başlayan altı kıt'adan ibaret bu şiirin tam metnini de neşrediyor. Aynı şiiri, yanyana üç yıldız imzasıyla *Büyük Mecmua*'da görmüş, Gökalp'e ait olduğunda

tereddüt ettiğimiz için Türk Tarih Kurumu'nun neşrettiği külliyyatın *Şiirler ve Halk Masalları*'na ayrılan birinci cildine almamıştık ²⁴; *Büyük Mecmua*'da bu seriye dahil *Erenler Nasihati*, *Erenler Aşk-III*. başlıklı iki şiir daha mevcuttur ²⁵; Seniha Göksel'in neşrettiği şiir gibi, bunların da Gökalp'in olması muhtemeldir. Mütefekkirimizin şimdiye kadar bilinmeyen şiirlerine, Ali Nüzhet Göksel'in," Gökalp'in Diyarıbekir'de bulunduğu sırada küçük kızı Türkân'a yazıp ezberlettiği"ni kayt ve neşrettiği bir kıt'ayı da ilâve edebiliriz (S. 146).

Eserin IV. bölümü M. Fahreddin Kırzioğlu tarafından yazılmıştır (S. 148-240). *Ziya Gökalp Müzesi Kılavuzu*, *Gökalp Ailesi Kütüğü*, *Ziya Gökalp'in Kronolojisi ve Gökalp Albümü* umumî başlığı, IV. bölümde bu esaslar üzerinde durulacağını anlatmakla beraber, muhteviyatın, (1) Ziya Gökalp Müzesi Olan Konağın Tarihçesi, (2) Ziya Gökalp'in Atalarına Ait Vesikalar, (3) Gökalp'in Aile Kütüğü,(4) Müzedeki Ziya Gökalp'e Ait Vesikalar ve Eşya, (5) Ziya Gökalp'in Kronolojisi, (6) Gökalp Albümü kısımlarına ayrıldığını görüyoruz. Tertip bakımından bu karışıklık, önce *Kara-Âmid* dergisinde tefrika edilen yazının vesikalar ele geçtikçe fâsılalı zamanlarda kaleme alındığından, neşri hususunda aceleden, üzerinde durduğumuz esere nakledilirken gözden geçirilmemişinden ileri gelmiş olabilir. Müellif bilhassa Gökalp ailesinin müzeye hediye ettiği vesikalardan faydalanmıştır. Asılları Ali Nüzhet Göksel'de bulunan ve henüz müzeye tevdi olunmayan vesikalardan, Nihad Gökalp'in hâturalarından da istifade eden müellif, bunlardan bazılarının daha önce neşredildiğine işaret etmemektedir; msl., Gökalp'in idadî tasdiknamesi, A. Nüzhet Göksel'in, 3 Eylül, 131 tarihli kararname metni ile, Diyarıbekir'den ayrılıp Selânik'de gidişini aydınlatan vesika ise Şevket Beysanoğlu'nun eserinde mevcuttur ²⁶. Şiirlerde,

Mi'yâr-i me'ânî-i Fûrs'e mecma

*

Manzume-i sâmiyye-i celiçe

*

Yapdı bir âsâr-nev her gez rûhu handan ola

gibi okunuşca yanlış, vezince hatalı mısra'lar bulunmakla beraber, ²⁷ M. Fahreddin Kırzioğlu'nun yazısı, Gökalp'in ailesi ve hayatı hakkında bugüne kadar neşrolunan eserlere göre malzeme bakımından en zenginidir.

Ziya Gökalp ve Yeni Açılan Ziya Gökalp Müzesi adlı eserin I. ve II. bölümlerinde, kanaatimize göre lüzumsuz birçok yazılar yer almaktadır; bilhassa, açılış merasimine

²⁴ Nu. 13, 16 Teşrinievvel, 1919. *Büyük Mecmua* ile Seniha Göksel neşri arasındaki fark ilkinde vezni bozuk olan *Ben her zaman âşk, sen her zaman dilber* mısraındaki *zaman* kelimesi yerine *dem* kelimesinin mevcudiyeti, böylece vezin hatasını ihtiva etmemesidir.

²⁵ Nu. 14, 3 Teşrinievvel, 1919. Aynı nüshada, bu iki şiirin altında ve yanyana üç yıldız imzalı *Hani* başlıklı bir şiir daha vardır.

²⁶ S. 194, 231, 197, 200; krş., *Ziya Gökalp ve Basılmamış Yedi Eseri*, s. 75; *Ziya Gökalp'in İlk Yazı Hayatı*, s. 154 v. d., s. 16.

²⁷ S. 164, 174.

dâvet edilen elliden fazla kimsenin isim ve adreslerinin, dâvetiyelerle, bunlara cevaben yazılan bütün mâzeret, tebrik, teşekkür mektuplarının, Gökâlîp'in sekseninci yıl dönümü münasebetiyle mecmua ve gazetelerden naklen bazıları hiçbir kıymet ifade etmeyen yazılarını neşrinde bir fayda göremiyoruz; *En Yakınlarımızın Kalemiyle Ziya Gökâlîp* adlı III. Bölüm'de olduğu gibi bir kıymet ifade eden yazılar seçilip, diğerlerine dair bibliyografik malûmat verilse daha yerinde olacağını düşündüğümüz bu kitapla, Gökâlîp'in hayatına ve eserlerine dair vesikalar da kazanmış oluyoruz.

X. M. FAHREDDİN KIRZIOĞLU, *Yazılı Vesikalara Göre Ziya Gökâlîp Müzesi ve Ziya Gökâlîp*, Diyarıbekir'i Tanıtma Derneği Neşriyatı, Nu. 5, Gökâlîp Külliyyatı, Nu. 4, İstanbul, Işıl Matbaası, 1956, 96 Sayfa, 300 Kuruş.

Önce *Kara-Âmid* dergisinde basılan bu eser, daha sonra *Doğumunun 80. Yıldönümü Dolayısıyla Ziya Gökâlîp ve Yeni Açılan Ziya Gökâlîp Müzesi* adlı esere alınmıştır (S. 148-240). Bu kitap, mukaddime de dahil diğer neşirlerin aynıdır.

XI. HİKMET TANYU, *Ziya Gökâlîp, Yeni Türkiye'nin Hedefleri*, Hür Basım ve Yayımevi, Ankara, 1956, 58 Sayfa, 100 Kuruş.

Yeni Türkiye'nin Hedefleri, Ziya Gökâlîp'in 1923'de *Yeni Türkiye* gazetesinde çıkan seri makalelerinin umumi başlığıdır. İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi asistanlarından Hikmet Tanyu'nun bu eseri hazırlamaktaki gayesini, adı geçen gazetede makalelerin neşri teşkil ettiğiinden, kitaba *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* ismi verilmiştir.

Eser başlıca iki bölüme ayrılabilir; birinci bölüm, Hikmet Tanyu'nun bir tetkikini (S. 3-25), ikinci bölüm ise *Yeni Türkiye*'deki makalelerin metinlerini içine almaktadır (S. 26-54). Eserde, önsöz mahiyetinde bir *Başlangıç* ile, her makalede geçen lûgatlere göre tasnif edilmiş bir *Kısa Sözlük* de mevcuttur.

Hikmet Tanyu'ya *Yeni Türkiye*'de çıkan makalelerden yedisinin kopyasını, Pınarbaşı Kaymakamı ve *Ziya Gökâlîp ve İktisadî Fikirleri* adlı eserin müellifi Osman Tolga vermiştir. Bu makaleleri önce *Kudret* gazetesinde (7-13 Nisan, 1950, nu. 795-801) neşreden müellif, asılları ile karşılaştırmayı düşündüğünden Gökâlîp'in damadı Ali Nüzhet Göksel'e müracaat etmiş, bu suretle kolleksiyonlarını elde etmek hemen hemen imkânsız bulunan *Yeni Türkiye* gazetesinde Gökâlîp'e ait yazıların "on makale olduğunu, diğer birçok yazılarıyla birlikte ileride yayınlanmak üzere Diyarıbekir'deki Dernek'e" gönderildiğini haber almıştır. İşte, eserin *Başlangıç* kısmında bu mes'eleye temas ve dolayısıyla makalelerin asıllarıyla karşılaştırılma imkânı bulunamadığı izah olunmaktadır.

Başlangıç'tan sonra gelen I. Bölüm ayrı ayrı altı bahis intubayı bırakmakla beraber, dikkatle gözden geçirilince aynı bahsin altı kısma ayrıldığı anlaşılıyor. Bölüm'e, "Bilhassa *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* makalelerine, onun yazılış günlerine ve dolayısıyla bu makalelerin yayımlandığı yılda diğer gazetelerde çıkan yazılarına uzak yakın bir temasın olup olmadığını tesbit etmek üzere, Ziya Gökâlîp hakkındaki kitapların bir kısmını, yazarların sırasına göre incelediğimiz zaman şöyle bir durumla karşılaşıyoruz" cümleleri ile başlayan müellif, bu kısımda, (1) Ali Nüzhet Göksel, (2) Enver Behnan Şapolyo, C. Orhan Tütengil, (3) Âbidin Nesimî, Mehmed Emin Erişirgil, Hilmi Ziya Ülken ve Gökâlîp Hakkında İncelemeleri Olan Aydın ve Bilginlerden

Bâzıları ile, (4) Osman Tolga'nın Bir İncelemesi, (5) Ziya Gökalp ve Ona Karşı Hareketler, (6) Ziya Gökalp *Yeni Türkiye*'nin Hedefleri Makalelerini Hangi Şartlar Altında ve Hangi Sebeplerle yazdığı üzerinde durmuştur.

Hikmet Tanyu, Gökalp'in *Yeni Türkiye*'de makalelerini yazdığı yıllardaki diğer eserlerine, hakkındaki neşriyatın "uzak yakın bir temas"ı olup olmadığını tesbit ederken, böyle bir noktadan hareket ettiği için yer yer mevzudan ayrılmıştır; bilhassa V. bahsin bu mevzu ile hemen hemen alakası yoktur. Diğer taraftan, bu husustaki neşriyatın bir kısmı incelendiği kaydedilmiştir; acaba bu neşriyatın bir kısmı, muayyen bir nokta-i nazara göre mi tercih edilmiştir? *Yeni Türkiye*'deki makalelerin tam neşredildiği sırada basılan ve Gökalp'in memleketimizde milliyet fikirlerinin inkişafındaki teşirinden, "milliyetimizi teşrih ve tebşir" ettirğinden bahseden Saffet Urfi'nin *Ziya Gökalp ve Mefkûre* adlı eserine niçin temas olunmamıştır²⁸? Müellif, Gökalp "hakkındaki kitapların bir kısmını, yazarların sırasına göre" incelediğini kaydediyor. Acaba bu sıra hangi esasa göredir? Bu kısım mütalâa olduğu zaman, eserlerin neşir tarihine göre kronolojik, veya bir başka tasnif görülmemektedir.

Eserin II. Bölüm'ünde Gökalp'in *Yeni Türkiye*'de çıkan makalelerinden yedisinin metinlerini buluyoruz; *Irklar Arasında Müsavilik, Milletlerin Müsaviliği, Kadınla Erkeğin Müsaviliği, Kastların ve Sınıfların Müsaviliği, Milletlerin Sevişmesi, Sun'î Müsavatsızlıkların Kaldırılması ve Tabii Müsavatsızlıkların Onların Yerine İkamesi, İnsanlar Hürdürler* başlıklı bu makalelerin, *Yeni Türkiye* gazetesinde sırasıyla 1-6 ve 9 Temmuz, 1923'de, baştan ikisi hariç diğerlerinin Nu. 45-49'da neşredildiği de not hâlinde kaydedilmiştir. Altıncı ve yedinci makale arasında tarih bakımından iki gün fark bulunduğu hâlde, gazete nüsha numaralarının birbirini takibi, bu tarih veya numaralarda bir yanlışlık bulunduğu fikrini veriyor. Hikmet Tanyu, kitabının başında makaleleri, kendisine Osman Tolga tarafından tevdi olunan yazma kopyalarına dayanarak neşrettiğini, asıllarıyla karşılaştırma imkânı bulamadığını esasen kaydetmiştir; ancak, bu makalelerden üçüncüsü, *Kadınla Erkeğin Müsaviliği* daha evvel de neşredildiği kendisince malûm olduğuna göre²⁹, bunu evvelki neşirle karşılaştırsa idi, aradaki farklar, diğer makalelerin de aslına ne dereceye kadar uygun olduğu hakkında kısmen de olsa bir kanaat hasıl edebilirdi.

Hikmet Tanyu'nun *Yeni Türkiye'nin Hedefleri* adlı ve yukarıdanberi muhteviyatını tanıtmaya çalıştığımız eserinin inceleme kısmı, tasnif ve ifadece bazan vuzuhsuzluğu, bazan lüzumsuz malzemeni ihtiva etmekle beraber, Gökalp'in inkılâp

²⁸ Nâşiri İkbâl Kütüphanesi, Dersaadet-Tanin Matbaası, 1923-1342.

²⁹ S. 6, not 5. Hikmet Tanyu bu münasebetle, Ali Nüzhet Göksel'in *Ziya Gökalp, Hayatı, San'atı, Eseri* adlı kitabında, *Kadınla Erkeğin Müsaviliği* makalesinin *Yeni Türkiye*'de neşir tarihinin 18 Zilkı'de 1341-24 Temmuz, 1922 gösterildiğine işaret ediyor. Aynı eserin 1955'de neşredilen ikinci tab'ında da bu tarih kaydedilmiştir (S. 99). Hikmet Tanyu'nun eserinde bu tarih 3 Temmuz, 1923, gazete numarası 45'dir. Elimizdeki bir not, sonuncu kaydı teyid etmektedir (*Yeni Türkiye'nin Hedefleri-3, Kadınla Erkeğin Müsaviliği, Yeni Türkiye*, yıl 5, nu. 1162-45,3 Temmuz, 1339). Bu vesile ile *Yeni Türkiye*'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi'nde 1339/1923 yılına ait bir cildi bulunduğu ilâve edelim (U. R., nu. 40).

ve milliyet fikirlerini aydınlatan ciddi bir tetkiktir; nüshaları hemen hiç bulunmayan *Yeni Türkiye*'deki makalelerden yedisini içine alan II. Bölüm ise mühim bir boşluğu doldurduğundan eseri büsbütün kıymetlendirmiş oluyor.

*

Gökalp hakkında, vefatından bu yana bazı yıllarda bir durgunluk görülmekle beraber, pek çok neşriyatta bulunulmuştur; fakat bu, hiçbir zaman şu son dört-beş yıl zarfındaki kadar mebzul değildir. Yazımızın başındanberi muhteviyatını tanıtmaya çalıştığımız onbir eserin intişarı, Gökalp'e verilen ehemmiyetin, onun gittikçe artan şöhretinin bâriz delilini teşkil eder. Yalnız eserlerden bazılarının müspet zihniyete, ilmi metodlara aykırı hususiyetler taşıdığı da görülüyor. Her nevi'de olduğu gibi, bu cins yazılarda da teferruatla, o şahsın hayatı, eserleri ve fikirleri bakımından mâna ifade etmeyen tafsilâtı ayırdetmek icabeder; Gökalp'in Fransız Hastahanesi'ndeki telefon numarası, hastabakıcısı ve onun oğlu, kardeşlerinin hal-tercemeleri hakkında mufassal izahat vermek, yahut Gökalp Müzesi'nin açılış merasimine dâvet olunan elliden fazla kimsenin adres ve cevabı nezaket mektuplarının, yine müzenin açılışı dolayısıyla gazetelerdeki neşriyatın tefrik olunmaksızın aynen nakli lüzumsuz, Gökalp için mâna ifade etmeyen malzemenen ibarettir. Plânsızlık, diğer tâbirle malzemenin tertipsizliği, eserlerin önsözlerinde izah olunan bölümlerle muhteviyatın birbirini tutmamasından da anlaşılıyor; bu, biraz da ele geçen her vesikayı derhal neşretmek düşüncesinden ileri gelmektedir. Bu sebeple, aynı vesikanın birçok defa neşrine de rastlıyoruz; yalnız vesikalar değil, verilen malûmat da me'haz gösterilmiyerek birinden diğerine naklolunuyor. Bir başka aksak taraf, eserlerinin aynı veya muhtelif kimseler tarafından tenkidsiz, mukayesesiz, mükerrer neşridir. Bu gibi hususiyetler gösteren bir kısım eserler, Gökalp'i tanımak isteyenler ve bilhassa tetkik edenler için çok yorucudur; fakat bu yeni onbir eserden bir kısmı sayesinde onun hayatına, eserlerine, fikirlerine dair yeni bilgiler edinmiş, bu güne kadar meçhul vesikalar da kazanmış oluyoruz.

F. ABDULLAH TANSEL

Tebliğler :

HAKKÂRÎ - SAT DAĞLARINDA, GEVARUK VADİSİ İÇİNDE BULUNAN KAYA RESİMLERİ HAKKINDA TEBLİĞ

DR. WILHELM FREH, LINZ/DONAN — MUVAFFAK UYANIK, ANKARA

1956 yaz ayları içinde Avusturya Tabiatseverler Cemiyetinden (Touristenveren der die Naturfreunde - Landesgruppe Oberösterreich) 6 dağcı ile (Ankara - Elmadağ dağcılık kulübünden) 3 Türk dağcısından mürekkep bir kabile Hakkârî'nin Sat dağları içerisindeki bir aylık seyahatleri sırasında Gevaruk Vâdisi içinde, dar bir boğazda, kayalar üzerinde çizilmiş yüz kadar resim bulmuştur.

31 Ağustos 1956 günü Gevaruk vâdisinde dar bir boğaz üzerinde kümelenmiş olan kayalarda rastlanan bu resimler bu havalide çokça görülen bir cins dağ keçilerini (Bezoarziege) temsil etmekte idi. İptidai ve hemen hemen sembolik bir şekilde ifade edilen bu hayvanlardan başka, bazı geometrik şekiller, av için hazırlanmış tuzaklar ve hayvanlara sopalarla hücum eden insan figürleri dikkati çekmektedir.

Evvelce 1938 yılında Prof. E. Pittard, H. Koşay, Prof. Dr. Ş. A. Kansu tarafından Adıyaman'da Palanlı mevkiinde bulunmuş olan kaya resimlerinden sonra bu buluşun ehemmiyeti aşikârdır. Buradaki resimlerin sayı bakımından zenginliği ve insan figürlerinin ilk olarak görünüşü de zikredilmelidir.

Gevaruk kaya resimleri ayrıca Avrupa'nın batısında, İspanya'da ve kuzey Afrika'da keşfedilen kaya resimleri ile büyük bir benzerlik göstermektedirler.

Kaya resimlerinden bir kısmının yakın zamanlarda yapılmış oldukları şüphe götürmemekte ise de bir kısmının çok eski zamanlara ait oldukları anlaşılmaktadır. (Prof. Dr. Ş. A. Kansu Ankara ve Prof. Dr. H. Kühn Mainz bu resimlerin prehistorik çağlara ait olduklarını ifade etmişlerdir). Realist bir görüşle denebilir ki: bu vâdiden av sahasına çıkan bütün avcı nesiller kayalara birer resim çizmeği bir uğur ve gelenek halinde devam ettirmişlerdir.

Seyahatin son günlerine rastlaması dolayısıyla bu kaya resimlerine maalesef kâfi zaman ayrılamamıştır. Resimler hakkında vâdi altındaki (Varagöz) köyü ve zomasında (Yayla yeri) soruşturma yapılması, bazı mağaraların araştırılması icabederdi. Kayalar üzerindeki resimlerin eksiksiz, tam bir kopyasının çıkarılması, eski ve yeni resimlerin ayrılarak değerlendirilmeleri şüphesiz mütehassısların işidir.

Sat dağları içinde Oramar nahiyesinde de kaya resimleri bulunduğunu öğrendiğimizi buraya kaydetmek isteriz.

Resimlerin bulunduğu kayalar 2600 m. kadar yükseklikte bir boğazda bir sırt teşkil etmektedir. Kayalar zamanla koyu kırmızı bir tabaka ile örtülmüş ve bu sırtta sert taşlarla çizilerek resimler yapılmıştır. Resimlerin çizildiği kayalar, evvelce buralara kadar sarkmış olan buzullar tarafından aşındırılmış, yuvarlak bir hale

getirilmiştir. Kayalar üzerinde buzul çizikleri açıkça bellidir. (Cilo ve Sat dağlarında halen 20 kadar buzul bulunmaktadır.)

Kayalara resimleri çizilmiş olan bu cins dağ keçilerinin midelerinde teşekkül eden yuvarlak sert bir maddenin yakın zamana kadar doğuda ve batı illerinde sar'aya, bulaşıcı hastalıklara ve zehirlenmelere karşı kullanıldığı bilinmektedir. Bu hayvanların avlanmaları sebeplerinden biri de şüphesiz budur.

Hakkâri'nin Cilo ve Sat dağları bölgesi Asya'nın büyük göç yolları ortasında 4000 metreyi aşan sarp dağları ile âdeta bir iltica alanı vaziyetinde kalmış, rağbet edilecek bir zenginlik te saklamaması dolayısıyla büyük istilâlardan kurtulmuştur. Tarih bakımından bu bölgenin henüz el değmemiş eserler sakladığına şüphe yoktur.

FELSZEICHNUNGEN IN SUDOSTANATOLIEN

VON WILHELM FREH, LINZ/DONAN — MUVAFFAK UYANIK, ANKARA

Die Verfasser nahmen an der im Sommer 1956 von dem Touristenverein "Die Naturfreunde" (Landesgruppe Oberösterreich) durchgeführten alpin-wissenschaftlichen Expedition in die Bergwelt Südostanatoliens teil. Sie hatten das Glück, in einem entlegenen und schwer zugänglichen Gebiet der Sat dağları auf Felszeichnungen zu stossen, die in ihrer Art für den vorderasiatischen Raum neu sind.

Im äussersten Südosten der Türkei liegen die gewaltigen Gebirgsgruppen der Cilo und Sat dağları die mit mehreren Viertausendern zu dem höchsten Erhebungen der vielfach verzweigten Taurusketten zählen. Mächtige Gletscher und Firnfelder decken ihre Hänge und Karmulden; gewaltige Gipfel, mauergleiche Wände und wildzerrissene Gratkämme verleihen dieser Landschaft ein Gepräge, das sich an Grossartigkeit und alpiner Pracht mit den schönsten Gebirgslandschaften der Alpen messen kann.¹

Zufolge ihrer Abgeschlossenheit waren die Cilo und Sat dağları kulturell seit jeher ein Rückzugsgebiet. Abseits der grossen Verkehrswege liegend und barg irgend welcher Reichtümer, die fremde Eroberer hätten anlocken können, blieb diese Gebirgslandschaft durch Jahrtausende hindurch eine Insel, die von den Völkerstürmen und Grossen Umwälzungen Vorderasiens nur wenig verspürte. Hier konnte auch bis in die jüngste Zeit eine uralte christliche Sekte ein Eigendasein führen, die Glaubensgemeinschaft der "Nestorianer im Gebirge".

Aus dem Innersten der Sat dağları, aus dem Gevaruk-Kessel, ziehen die Gletscherbächen in tief eingeschnittenen Schluchten durch das Schroffe unwirtliche Hochgebirge in das vorgelagerte niedrige und sanfter geformte Bergland hinaus. Durch diese Täler quollen in der Eiszeit gewaltige Ströme von Gletschereis aus dem Innern des Hochgebirges ins Vorland ab, auf ihrem Weg alles Gestein glättend und einebnend.

Am Ausgang einer solchen unwegsamen Schlucht - ihre Ungangbarkeit wäre der Expedition fast zum Verhängnis geworden - ragen aus dem Hangschutt mehrere einst vom Gletschereis gerundete Felsbuckel hervor, vielfach Gletscherschliffe und Schrammen tragen und mit der für diese Gebiete charakteristischen verwitter-

¹ Einen umfassenden Überblick über das Gebiet der Cilo und Sat dağları bietet Univ. Prof. Dr. Hans Bobek in seinen "Forschungen im Zentralkurdischen Hochgebirge zwischen Van-und Urmia-See (Südostanatolien und Westazerbaciaan). Petermanns Geographische Mitteilungen. Band 84 (1938) S. 152-162 und 215-228.

Berichte über die Ergebnisse der Naturfreundeexpedition 1956 werden im Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereins Band 102 (1957) und in den Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft Wien Band 99 (1957) veröffentlicht.

terungsschicht, dem "Wüstenlack" überzogen, der das sonst helle Urgestein mit einer dichten rostfarbenen Hülle von Brauneisenstein überdeckt. Auf diesen Felsen fanden sich stellenweise eigenartige Zeichen und Zeichnungen, die durch die rotbraune Deckschicht hindurch mehrere millimeter tief in das frische Gestein eingekerbt waren.

Diese Felszeichnungen stellen die jener Gegend heimische Wildziege (Bezoarziege) dar- das mächtig ausladende Gehörn dieses Tieres ercheint stets besonders hervorgehoben - und Menschen, die zu diesen Tieren offensichtlich in irgend einer Beziehung stehen.

Die Darstellung sind weitgehend stilisiert, nahezu fast schon abstrakt anmutend; einige völlig geometrische Zeichen wie schlangenartige Lienien, rechteckige Winkel, Kreise und Hohlformen, entziehen sich vorerst einer Deutung.

Auffallend ist, dass diese Zeichnungen zum Teil sichtlich aus jüngster Zeit stammen, nach der Frische der Gravierung zu schliessen vielleicht aus den letzten Jahren oder Jahrzehnten; zum Teil sind sie aber bestimmt Sehr alt. (Die Zeichnungen sind von namhaften Fachleuten als neolithisch erklärt: (Prof. Ş. A. Kansu Univ. Ankara, Prof. Dr. Herbert Kühn Üniv. Mainz) Wesentliche stillistische Unterschiede zwischen den Zeichnungen jüngeren und älteren datums sich nicht feststellen; einige der älteren Darstellungen scheinen einst sorgfältiger ausgeführt worden zu sein. Es sind auch auf den durch das Gletschereis gerundeten Felsen keineswegs alle Flächen mit Zeichnungen versehen; die meisten von ihnen zeitigten sich unberührt und leer; an einigen wenigen Flächen wurde aber eine grosse Anzahl, inzgesamt vielleicht gegen 100 solcher Felszeichnungen festgestellt.

Ausserungen von nomadisierenden Hirten, die in jener Gegend hausten, war zu entnehmen, dass dort einzelne jäger vor der Jagt solche eigenartige Zeichnungen anzubringen pflegten - näheres hierüber war nicht in erfahrung zu bringen. Das Tal, in dem diese Darstellungen gefunden wurden, führt zu breiten Querfurche des Rubar-e Şin, die die Cilo von den Sat dağları trennt; es liegt am Rande der einst von den Nestorianern bewohnten Gebiete des Gebirges, zu mindest sind die Namen der nächst gelegenen Dauer siedlungen (Varagöz u. a.) noch nestorianischen Ursprungs. Heute werden die Cilo - u Sat dağları von Kurden bewohnt, die unverkennbar arabisches Blut in sich aufgenommen haben.

Zweifelsohne handelt es sich bei diesen Bildern um Vorgänge, die als "jagdzauber" anzusprechen sind; der Jäger bringt das Tier, inder er es zeichnet, unter seinen Bann und erlegt es im Rahmen einer kultischen Handlung vorerst symbolisch um sich dadurch magische Weise das Jagdglück zu sichern. Es nun nicht anzunehmen, dass die sicher schwierige Jagd auf die überaus scheue Bezoarziege unternommen wurde, um das Fleisch dieses Tieres zu gewinnen; der Viehreichtum jener Gegend, in der im Sommer grosse schaf und Ziegenherden geweidet werden, vermochte bestimmt ebenso wie jetzt so auch früher mit leichtigkeit den Fleischbedarf der dortigen Einwohner zu decken. Was aber die Jäger angelockt haben mochte, waren die grossen Wahrscheinlichkeit das Gehörn der wildziegen und jene eigenartigen Verhärtungen im Magen dieser Tiere, die Bezoarkugeln, die beide im Orient in der Medizin eine bedeutsame Rolle spielten und vom Volk noch

in jüngster Zeit als Heilmittel benützt werden. Orientalischer Bezoarstein wurde seinerzeit auch in Europa, viel verwendet, so gegen epidemisch auftretende infektionskrankheiten, gegen Epilepsie und gegen Vergiftungen².

Auffallend ist die Ähnlichkeit der neuentdeckten Felszeichnungen mit solchem aus Westeuropa und Nordafrika³, insbesondere mit imaginativen Felsbildern der frühen Bronzezeit Spaniens und Frankreichs: Da und dort ähnlich stilisierte Darstellungen von Mensch und Tier, stellenweise bereits ins Abstrakte übergehend; manche der Felszeichnungen aus den Sat dağları sind von denen der frühbronzezeitlichen kulturen Spaniens und Frankreichs kaum zu unterscheiden.

Auch einige der geometrischen Zeichen, z. B. die Wellenlinie, der Winkel, der Kreis finden sich hier wie dort. Wir haben es mit einem Vorgang zu tun, der bereits seit längeren von der Buschmannkunst Südafrikas berichtet wurde⁴⁻⁵. Die Kultur, Kunst und geistige Einstellung, die Jahrtausende vor Christus in den Mittelmeerländern, in Nordafrika und, die wie vorliegenden Funde bewisen, auch in Vorderasien verbreitet wahr, vermochte sich in einzelnen Rückzugsgebieten bis in unsere Zeit herein zu erhalten.

Sehr knapp war die Zeit, die zur Verfügung stand, die Felszeichnungen zu untersuchen. Die eingangs erwähnte Expedition nächtigte auf ihrem March vom Gevaruk-Kessel zum Bay- See nach mühevollster Bezwingung der unwegsamen Reka Kapiri-Schlucht in der Nähe des Fundpunktes: die Abend und Morgensstunden mussten genügen, die Aufnahme der Zeichnungen durchzuführen. Den Expeditionsteilnehmern Gottfried Baurecker und Willibald Deutschmann sei an dieser Stelle für tätige Mithilfe gedankt. Weitere Untersuchungen sind in Aussicht genommen und werden nähere Aufschlüsse über dieses wissenschaftlich so bedeutsame Problem in den Sat dağları bringen.

² O. v. Hovorka und A. Kronfeld: Vergleichende Volksmedizin. 1908-9.

³ Herbert Kühn: Die Felsbilder Europas. 1952..

Herbert Kühn: Die Kunst Alteuropas. 1954.

Paolo Graziosi: Die Kunst der Altsteinzeit. 1956.

Leo Frobenius/Hugo Obermeier: Hadschra Maktuba. Urzeitliche Felsbilder Kleinafrika. 1930.

⁴ Hugo Obermeier und Herbert Kühn: Buschmannkunst. Felsmalereien aus Südafrikas, 1930.

⁵ Eine Übersicht hierüber bietet: Herta Blaha: Afrikanische Felsbilder. Mitteilungen der Urgeschichtlichen Arbeitsgemeinschaft in der Anthropologischen Gesellschaft in Wien. Bd. VI heft 5/6 (1955) Wien. Hans Alexander Winkler: Völker und Völkerbewegungen im vorgeschichtlichen Oberägypten im Lichte neuer Felsbilderfunde. (1937).

E. PITTARD: Gravures rupestres en Anatolie (Archives Suisses d'Anthropologie) 1939.

L'ABBÉ HENRI BREUIL: Les Peintures Rupestres Schématiques de la Péninsule Iberique. 1933.

DR. Ş. A. KANSU: İnsanlığın Kaynakları ve ilk medeniyetler. 1946.

MAX PFANNENSTIEL: Die Altsteinzeitlichen Kulturen Anatolien. 1941. İstanbul.

KURT BITTEL: Prehistorische Forschung in Kleinasien, 1934, İstanbul.

Foto Bachinger

Hakkâri-Sat dağlarında Bay gölü. Göl seviyesi 2700 m. Kaya resimleri, bu göle yakın Gevaruk vadisi içinde (Varagöz zoması = yaylası) üzerinde görülmüştür. Göle üç buzul sarmaktadır. Bu buzullardan birinin dili göl suları içine girmiştir.

Res. 1 — Gevaruk vadisinde resimlerin bulunduğu Kayalar.

Res. 2 — Mücadele halinde iki dağ keçisi ve bunlara doğru gelen bir insan.

Res. 3 — Bir dağ keçisi sürüsü.

Res. 4 — Sopa ile ava çıkmış bir insan resmi.

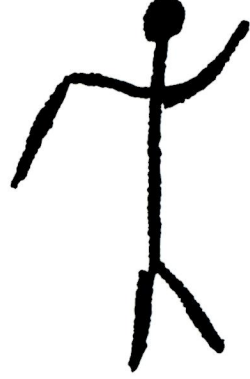
Res. 5 — Sembolik dağ keçisi figürleri.

Res. 6 — Buynuzları özel surette çizilmiş Yaşlı bir dağ keçisi resmi.

Res. 7 — Kollarını kaldırmış bir insan figürü, sihirli bir daire içine zappedilmiş diğer bir insan resmi.

Res. 8 — Rakseden bir çift.

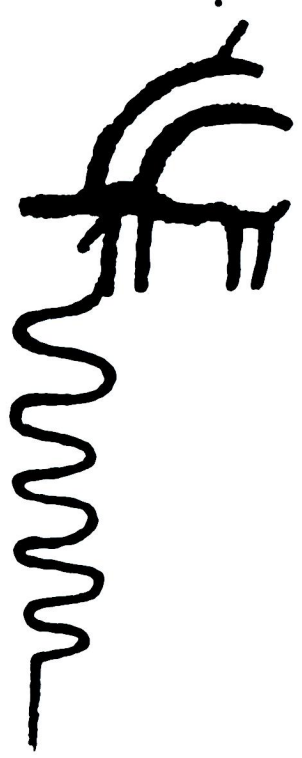
Res. 9 — Sopa ile dağ keçisi avı.

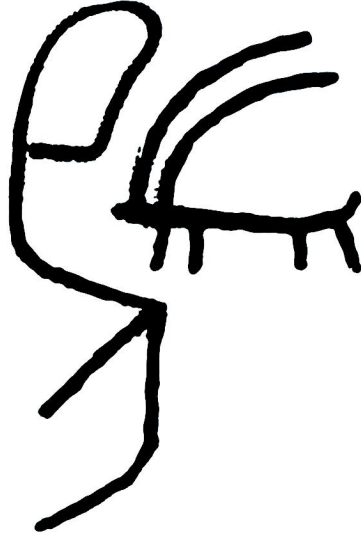
Res. 10 — Sürü. (Ön plânda bir yavru).

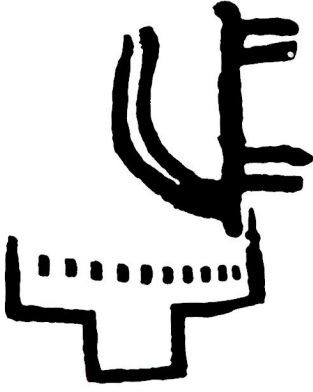
Res. 11 — Mücadele halinde iki dağ keçisi ve bunlara doğru gelen bir insan. (No. 2).

Res. 12 — Atılmış bir kemendi sürüyen bir dağ keçisi.

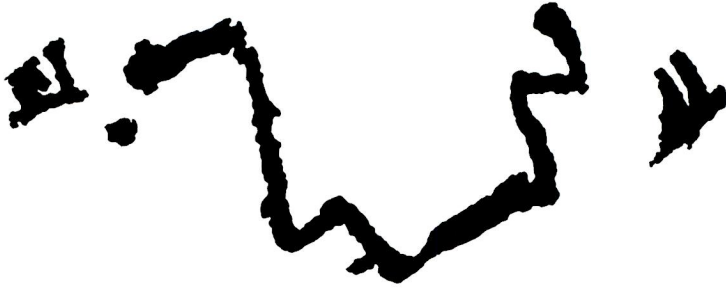
Res. 13 — Buradaki insan figürü diğerlerinden çok farklıdır.

Res. 14 — Tuzak ve tuzaga girmesi istenen hayvan. Yanda başlanmış bir tuzak köşesi.

Res. 15 — Yaşlanmış büyük bir dağ keçisi ve ona hücum eden bir insan.

Res. 16 — Hayvanları yakalamak için açılan hendekler.

1957 YILININ İLK YARISINDA T. T. K.
KÜTÜPHANESİNE GELEN KİTAPLAR
VE PERİYODİK ESERLER

- ABU'L-HASAN AD -DAILANI : *Sirati Abu'Abdullah İbn al-Hafif aş-Şirazî. Farsça tercemesi İbn Cunayd aş-Şirazî. Neşreden Annemarie Schimmel Tari.* Ankara: 1955, T. T. K. Basımevi. 103, 323 s.8° = A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınlarından XII. 8° (AII-2).
- ACHDJIAN, ALBERT: *Un fondamental, le tapis. A fundamental art, the rug. Introduced with ethnographical notes by Arnold van Gennep.* Paris: 1949. 287 s., 10 s. 4° (B-3645).
- AFETİNAN: *Eski Mısır tarihi ve medeniyeti.* Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. XV, 394 s., 4 hr. = T. T. K. Yayınları XIII. Seri - No. 6 Dünya Tarihi. 8° (A. I-9912).
- AKBAR, MOHAMMED: *Our leaders.* Karaşi: 1949, Maktaba Chiraghe Rah. 275 s. 8° (A. II-86).
- AKURGAL, EKREM - LUDWING BUDE: *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope.* Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. 41 s., XXIII pl. 4° (B-3548).
- ALBRIGHT, WILLIAM FOXWELL: *From the Stone Age to Christianity. Monotheism and the Historical Press.* Baltimore: 1946, John Hopkins. 367 s. 8° (A. II-36).
- ARIK, REMZİ OĞUZ: *Ankara-Konya, Eskişehir-Yazılıkaya gezileri. Baskıyı hazırlayan Tahsin Özgüç.* Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. IV, 33 s., I hr., 55 rs., 15 kroki. = T. T. K. Yayınları V. Seri, No. 13. 4° (B-3634).
- ARIK, REMZİ OĞUZ: *Türkiyede 1956 yılındaki arkeoloji işleri.* İstanbul: 1938, Kenan Matbaası. 40 s., XIII pl., 6 plan. = Ankara Halkevi neşriyatı, Büyük Boy No. 20. 8° (A. II-90).
- ARIK REMZİ OĞUZ: *Türkiyede 1935 yılındaki arkeoloji işleri.* İstanbul: 1936, Devlet Basımevi. 35 s., 38 pl., I hr. = Ankara Halkevi Neşriyatı. Büyük Boy No. 7. 8° (A. II-89).
- ARSLANLI DR. HALİL: *Kollektif ve komandit şirketler. 2. kısım.* İstanbul: 1957, Sulhi Garan. XI, 464 s. = İ. Ü. yayınları No. 701, Hukuk Fak. No. 146. 8° (A. I-9988).
- ARU, KEMAL AHMET: *Türk hamanları etüdü.* İstanbul: 1949, İstanbul Matbaacılık. 142 s. 4° (B-3642).
- ASCHNER, DR. BERNARD: *Paracelsus. Sämtliche Werke nach der 10 bändigen huserschen Gesamtausgabe (1589 - 1591) zum erstenmal in neuzeitliches Deutsch übersetzt. Mit Einleitung, Biographie, Literaturangaben und erklärenden Anmerkungen versehen.* Jena: 1926/1932, Gustav Fischer. 4 cilt. 8° (A. I-9947).
- ATABINEN, RECHID SAFFET : *Esquisse d'une histoire rationnelle d'Attila dans les Gaules.* İstanbul: Çituri Biraderler. 31 s. 8° (A. II-73).

- AUBIN, JEAN: *Deux sayyids de Bam au XVe siècle. Contribution a l'histoire de l'Iran Timouride.* (Wiesbaden: 1956), s. 375-501. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse Nr. 7, Jahrg. 1956. 8° (A. I-9952).
- AUTRAN, C.: *Phéniciens. Essai de contribution a l'histoire antique de la Méditerranée.* Paris. 1920, Geuthner. XV, 146 s. 8° (B-3617).
- AYASBEYOĞLU, NEVZAD: *Ibn Rüşd'ün felsefesi. Ibn Rüşd 1. -Fasl-ül-mekaal* فصل المقال 2-*Kitab-ül-keşf..* كتاب الكشف tercümesi. Ankara: 1955, T. T. K. Pasımevi. XX, 158 s. = A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınlarından X. 8° (A.II-I)
- BAKSH, İLAHİ: *With the Quaid-i-Azam. During his last days.* Lahore. Maktaba-Tul-Maarif. XII, 118 s., 8 pl. 8° (A. II-85).
- BEHN, FRIEDRICH: *Ausgrabungen und Ausgräber.* Stuttgart: 1955, Kohlhammer. 147 s., 44 pl. 8° (A. II-22)
- BEKEN, GAZANFER: *Garbî Anadolu mintakası (İzmir, Balıkesir, Kütahya) kerpiç binaları.* İstanbul: 1949, İstanbul Matbaacılık. 91 s. 4° (B-3644).
- BELCK, WALDEMAR: *Beiträge zur alten Geographie und Geschichte Vorderasiens.* Leipzig: 1901. E. Pfeiffer. 112 s. 8° (A. II-109).
- BELTRAN DE HEREDIA, VICENTE: *La autenticidad de le Bula "In Apostolatus Culmine", Base de la Universidad de Santa Domingo, puesta fuera de discusion.* C. Trujillo: 1955. 56. s. = Publicaciones de la Universidad de Santo Domingo, Serie IX, vol. XCIX, No. 3. 8° (A. I-9973).
- BERGENGRUEN, WERNER: *Privilegien des Dichters.* (Wiesbaden: 1956). 17 s. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, Nr. I, Jahrg. 1956. 8° (A.I-9950).
- BERKİ, OSMAN FAZİL: *Devletler hususî hukuku.* 2. bs. İstanbul: 1956, Fakülteler Matbaası. XXX, 549 s. = A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınlarından 98. 8° (A. II-75).
- BERKİ, ŞAKİR - HAYRULLAH HÂMİDİ: *İslâm hususî hukukunun ana prensipleri. "Kur'anda Hukuk".* Ankara: 1956, Güzel Sanatlar. 140 s. = A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları 99. 8° (A. II-82).
- BEUL, OSCAR: *Die Entwicklung der japanischen Poetik bis zum 16. Jahrhundert.* Hamburg: 1951, De Gruyter. XIII, 133 s. = Universität Hamburg, Abh. aus dem Gebiet der Auslandskunde LVI, B-31. 4° (B-3580).
- BIEHL, MAX: *Die Wirtschaft des Fernen Westens. Ihre natürlichen Grundlagen und der heutige Stand der Erschliessung.* Hamburg: 1929, Friedrichsen. IX, 171 s. = Hamburgische Universität, Abh. aus dem Gebiet der Auslandskunde XXXII, A-4. 4° (B-3570).
- BİNAN, MUHİTTİN: *Kapılar. Türk yapılarından ondört rölöve, teknik ve mimarî özellikler.* İstanbul: 1950, İstanbul Matbaacılık. T. A. O. 96 s. 4° (B-3641).
1915'de Çanakkale'de Türk. Ankara: 1957, Deniz Basımevi. 52 s., 46 Pl., 3 kroki. 8° (A. II-91).
- BİRAND, KÂMURAN: *Aydınlanma devri devlet felsefesinin Tanzimatta tesirleri.* Ankara: 1955, Son Havadis Matbaası. 58 s. = A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları IX. 8° (A. II-3).

- BITTEL, KURT - HALET ÇAMBEL : *Boğazköy*. İstanbul: 1951, Ateş Basımevi. 20 s. 8° (A. II-72).
- BJÖRKMAN, WALTER : *Ofen zur Türkenzeit vornehmlich nach türkischen Quellen*. Hamburg. 1920, Friederichsen. IX, 78 s.=Hamburger Universität, Abh. aus dem Gebiet der Auslandskunde III, B-2. 4° (B-3565).
- BLACKER, L. V. S. : *Onsecret patrol in High Asia by L. V. S. Blacker with an introduction by Major General Sir George Younghusband*. London: 1922, John Murray. XIV, 302 s., 3 hr., 15 pl. 8° (A.I-9908).
- BLASCHKE, WILHELM - DR. GÜNTHER SCHOPPE : *Regiomontanus: Commensurator*. (Wiesbaden: 1956), s. 449-528.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, 1956 Nr. 7 (A. I-9951).
- BLASKOVICS, JOSEF : *Ein Schreiben des Ofener Defterdar Mustafa an den Hatvaner Maut-einnehmer Derwis Basa*. *Charisteria Orientalia io anni Rypka* (1956), s. 60-71'den ayribasım. (A. I-9971).
- BODMER, FREDERICK : *The loom of language. A guide to foreign languages for the home student by Frederick Bodmer, edited and arranged by Lancelot Hoben*. London: 1945, George Allen. 669 s., 3 pl. 8° (A. II-34).
- BOTHMER, BERNARD V. : *Ptolemaic reliefs. A granite block of Philip Arhidaeus*. *Bulletin of the Museum of Fine Arts*. June 1952, p. 19-27'den ayribasım. (B-3630).
- BRUNS, GERDA : *Antike Terrakotten*. Berlin: 1956, Mann. 51 s., I pl., I hr. 8° (A.II-57).
- BUDGE, ERNEST A. WALLIS : *The Nile. Notes for travellers in Egypt*. London: 1898, Cook & Son. XV, 443 s. 8° (A. II-32).
- BUDGE, ERNEST A. WALLIS : *Tutankhamen. Amenism, Atenism and Egyptian Monotheism. With hieroglyphic texts of Hymns to Amen and Aten. Translations and illustrations by Sir Ernest A. Wallis Budge*. London: 1923, Hopkinson. XXII, 160 s. 8° (A. II-31).
- BUSCHAN, GEORG : *Über Medizinzauber und Heilkunst im Leben der Völker. Geschichte der Urheilkunde, ihrer Entwicklung und Austrahlung bis in die Gegenwart*. Berlin: 1941, Oswald Arnold. 816 s., 137 rs. 8° (A. I-9946).
- CALDERINI, ARISTIDE : *Dizionario dei nomi geografici e topografici dell' egitto Greco-Romano*. Cairo: 1935, Societa Reale di Geografia d'Egitto. XII, 216 s. 4° (B-3598).
- CANAAN, T. : *Aberglaube und Volksmedizin im Lande der Bibel*. Hamburg: 1914, Friederichsen. XII, 153 s., VI pl.=Abh. des Hamburgischen Kolonialinstituts XX, B-12. 4° (B-3555).
- CARLETON, PATRICK, *Buried empires. The earliest civilizations of the Middle East*. London: 1939. 290 s., 13 pl., 2 hr. 8° (A. II-37).
- CARR, E. H. : *International relations between the two world wars (1919-1939)*. London: 1955, Macmillan. VIII, 303 s. 8° (A. II-14).
- CHARDON, CARLOS : *Les naturalistas en la America Latina. Tom 1. Ciudad Trujillo*: 1949, Caribe. VII, 386 s., 27 pl. 8° (A. II-73).
- CLARK HARTLEY : *Bokhara, Turkoman and Afghan rugs*. London: 1922, John Lare. XXVI, 130 s., 22 pl. 8° (B-3646).

- CONANT, PROF. DR. JAMES B. : *Denkweisen. Ein Beitrag zur Deutsch-Amerikanischen Verständigung. Rede anlässlich der feierlichen Ehrenpromotion durch die Mathematisch-Naturwissenschaftliche Fakultät (20. Nov. 1956)*. Hamburg: 1957, Universitätsverlag. S. 5-17=Hamburger Universitätsreden 21. (A. I-9991).
- CONTENAU, GEORGES : *Fouilles du Tépé-Gıyan près de Néhavend 1931 et 1932 par G. Contenau et R. Ghirshman*. Paris: 1935, Geuthner. VI, 144 s., 85 pl., 24 pl. =Serie Archéologique Tome III. 4° (B-3606).
- CONTENAU, GEORGES : *Les tablettes de Kerkouk et les origines de la civilisation Assyrienne*. Paris: 1926, Geuthner. 140 s., XIV pl. 8° (A. II-61).
- CONZE, EDWARD : *Der Buddhismus. Wesen und Entwicklung*. Stuttgart: 1956, Kohlhammer. 215 s. 8° (A. II-19).
- Corolla Archaeologica principi hereditario regui sueciae Gustavo Adolpho dedicata*. Lund: 1932, Berlingsgka. 276 s., XXX pl. 4° (B-3620).
- Corolla Linguistica. Festschrift Ferdinand Sommer zum 80. Geburtstag am 4. Mai 1955 dargestellt von Freunden, Schülern und Kollegen*. Wiesbaden: 1955, Harrassowitz. VIII, 254 s. 8° (A. I-9980).
- CUCURULLO, OSCAR : *Rasgos sobre la orogénesis y la topografía de Santa Domingo*. Ciudad Trujillo: 1952, Caribe. 26 s. =Publicaciones de la Universidad de Santo Domingo, Serie IV, Vol. LXXXIV, No. 2. 8° (A. I-9972).
- Çanakkale. 18 Mart 1915 - 1950*. Ankara: 1950, T. T. K. Basimevi. 32 s., 2 pl. 4° (B-3594).
- DAHAN, SAMİ : *La description de Damas d'Ibn Sıddad. Historien et Géographe mort a Alep en 684/1285. Edition critique d'AL-A'lag Al-hatıra*. Damas: 1956, Institut Français de Damas. 56 s., 484 s., 8 pl. 4° (B-3592).
- DAMMANN, ERNST : *Dichtungen in der Lamu-Mundart des Suaheli, gesammelt, hrsg. und übersetzt von Ernst Dammann*. Hamburg: 1940, Friedrichsen. 346 s. =Hansische Univ. Abh. aus dem Gebiet d. Auslandskunde LI, B-28 4° (B-3577).
- DANIŞMAN, NAFİZ : *Kelâm ilmine giriş ve Mutezile Mutekellunlerinden Amr bin Bahril Cahiz'in kitaplarından parçalar. Yazan Nafiz Danişman*. Ankara 1955, Son Havadis Matbaası. II, 191 s.=A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınlarından VIII. 8° (A. I-9999).
- DAVIS DR. N. : *Karthago und seine Überreste. Ein Bericht über die Ausgrabungen und Forschungen auf der Stätte der phöniciischen Metropole in Afrika und anderer benachbarter Ortschaften*. Leipzig: 1863, Dyk'sche. IV, 372 s., 27 pl. 8° (A. II-49).
- DAVIS, DR. N. : *Ruined cities within Numidian and Carthaginian territories*. London: 1862 John Murray. XVI, 391 s., 9 pl. 8° (A. II-55).
- DE RIDDER, A. : *Collection de Clerq. Catalogue tome 3-Le Bronzes*. Paris: 1905, Leroux. XXXIV, 426 s., 64 pl. 4° (B-3628).
- DEIMEL, P. ANTON : *Sumerisches Lexikon*. Roma: 1928/37, Sumptibus Pontificii Instituti Bibliici. 3 Teile (7 cilt) 4° (B-3596).

- DENKER, ARIF CEMİL - BÜLENT DAVRAN : *Almanca-Türkçe büyük lugat. Grosses Deutsch-Türkisches Wörterbuch.* İstanbul: 1947, Kanaat Kitabevi. 3 cilt. 8° (A. II-94).
- DERBİL, SÜHEYP : *Idare hukuku. Cilt 1-İdarî kaza-ıdarî teşkilat. 4. bs.* Ankara: 1955, Güzel Sanatlar Matbaası. XVIII, 473 s. =A. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınlarından 85. 8° (A. II-74).
- DIEZ, ERNST : *Churasanische Baudenkmäler Band I. Mit einem Beitrag von Max van Berchem.* Berlin: 1943, Reiner. 116 s., I hr., 41 pl. 2° (C-374).
- DISTEL, L. : *Ergebnisse einer Studienreise in den zentralen Kaukasus.* Hamburg: 1914, Friederichsen. 95 s., 17 pl., 2 hr. =Abh. d. Hamburgischen Kolonialinstituts XXII, C-2. 4° (B-3556).
- Documents on British Foreign Policy 1919-1939. 2. Serie Vol. VI.* London: 1957, Her Stationary Office. 8° (A. I-8802).
- DOLBHOFFER, ERNST : *Byzantinsiche Diplomaten und östliche Barbaren. Aus den Excerpta de legationibus des Konstantinos Porphyrogennetos ausgewählte Abschnitte des Priskos und Menander Protektor, übersetzt, eingeleitet und erklärt von Ernst Doblhofer.* Graz: 1955, Styria. 223 s. =Byzantinische Geschichtsschreiber, Band IV. 8° (A. II-43).
- DOMANOVSKY, GYÖRGY : *Ungarische Volkskunst. Bauernmöbel.* Budapest: Museum für Völkerkunde. 30 s., 32 pl. (A. II-44). 8°.
- DÖLGER, FRANZ : *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten.* München: 1948, Bruckmann. 2 cilt. 4° (B-3593).
- DÖRRIE, DR. HEINRICH : *Leid und Erfahrung. Die Wort-und Sinn-Verbindung παθεῖν-μαθεῖν im griechischen Denken.* (Wiesbaden: 1950), s. 307-343. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 5. 8° (A. I-9952.)
- DUNHAM, DOWS : *Royal shawabti figures from Napata.* Bulletin of the Museum of Fine Arts. June 1951, 8s.'den ayırbasım. (B-3629).
- DURM, JOSEF : *Baukunst der Griechen.* Darmstadt: 1881. Diehl. VII, 368 s. =Handbuch der Architektur 2. Theil-Die Baustile. Historische und technische Entwicklung I. Band - Die Baukunst der Griechen. 8° (B-3601).
- Ein Jahrhundert Orientalistik. Lebensbilder aus der Feder von Enno Littmann und Verzeichnis seiner Schriften, Wiesbaden 1950 Harrassowitz. IX, 195 s. 8° (AI-9981).*
- EMGE, CARL AUGUST : *Über das Verhältnis von "normativen Rechtsdenken" zur "Lebenswirklichkeit".* (Wiesbaden: 1956), s. 85-143. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 3. 8° (A. I-9952.)
- EMGE, RICHARD MARTINUS : *Der Einzelne und die organisierte Gruppe.* (Wiesbaden: 1956), s. 507-622. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 8. 8° (A. I-9952.)
- ERDMANN, KURT : *Der orientalische Knüpfteppich. Versuch einer Darstellung seiner Geschichte.* Tübingen: 1955, Wasmuth. 71 s., 179 rs. 4° (B-3652).

- ERGİNAY, AKİF : *Mukayeseli bütçe*. Ankara: 1957, Ajans-Türk Matbaası. 136 s. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. No. 70-52. 8° (A. II-69).
- ERICHSEN, W. : *Eine neue demotische Erzählung*. (Wiesbaden: 1956), s. 49-81, 3 pl. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 2. 8° (A. I-9952).
- ERMANN, ADOLF - HERMANN GRAPOW : *Wörterbuch der aegyptischen Sprache. Im Auftrag der Deutschen Akademien herausgegeben von Adolf Erman und Hermann Grapow*. Leipzig: 1926/31, Hinrich. 5 cilt. 4° (B-3599).
- ESPAÏLLAT, MARÍA TERESA NANITA DE : *Instrucciones para el funcionamiento de los archivos de las Oficinas Oficiales*. Ciudad Trujillo: 1954, Montalvo. 22 s. 8° (A. II-70).
- EVERSLEY, LORD - SIR VALENTINE CHIROL : *The Turkish Empire 1288 to 1914 by Lord Eversley and from 1914 to 1924 by Sir Valentine Chirol*. London: 1924, Fisher Unwin. 478 s. 8° (A. I-9900).
- Excavations at Phylakopi in Melos conducted by the British School at Athens*. London: 1904, Macmillan, XV, 280 s., 41 pl. 4° (B-3627).
- FARINA, J. : *Grammaire de l'ancien Egyptien (Hieroglyphes)*. Paris: 1927, Payot. 280 s. 8° (A. II-33).
- FERKE, ALFRED: *Geschichte der alten chinesischen Philosophie*. Hamburg: 1927, Friedrichsen. XVI, 594 s. = Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde XXV, B-14. 40 (B-3568).
- FERRARAS, JOHAN VON: *Allgemeine Historie von Spanien mit den Zusätzen der französischen Übersetzung nebst der Fortsetzung bis auf gegenwärtige Zeit*. Halle: 1754/1772, Gebauern. 13 cilt. 8° (A. II-113).
- FINEGAN, JACK : *Light from the ancient Past. The archeological background of the Hebrew-Christian Religion*. New Jersey: 1946, Princeton Universty Press. XXXIV, 500 s., 116 pl. 8° (A. II-35).
- FINSCH, O. : *Südseearbeiten. Gewerbe- und Kunstfleiss, Tauschmittel und "Geld" der Eingeborenen auf Grundlage der Rohstoffe und der geographischen Verbreitung*. Hamburg: 1914, Friedrichsen. XII, 605 s., 30 pl. = Abhandlungen des Hbg. Kolonialinstituts XIV, B-9. 4° (B-3553).
- FLURY, S. : *Islamische Schriftbänder Amida-Diyarbekir XI. Jahrhundert. Anhang Kairuan, Mayyâfâriqîn, Turmidh*. Paris: 1920, Geuthner. 52 s., XX pl. 4° (B-3653).
- FORRER, EMIL : *Die Provinzeinteilung des assyrischen Reiches*. Leipzig: 1920, Hinrichs'. 149 s., 3 Pl. 8° (A. II-62).
- FRANKE, O. : *Studien zur Geschichte des konfuzianischen Dogmas und der chinesischen Staatsreligion*. Hamburg: 1920, Friedrichsen. 329 s., XI pl. = Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde I, B-I. 8° (B-3563).
- FRANKFORT, HENRI : *The birth of civilization in the Near East*. New York: 1956, Doubleday. XV, 142 s., 32 pl. 8° (A. II-23).
- FRANKFORT, HENRI : *Frühlicht des Geistes. Wandlungen des Weltbildes im Alten Orient von Henri und H. A. Frankfort, John A. Wilson und Thorkild Jacobson*. Stuttgart: 1954, Kohlhammer. 288 s. 8° (A. II-21).

- FREYER, DR. HANS: *Sosyolojiye giriş*. Ankara: 1957, Ajanstürk. VIII, 200 s. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 71-53. 8° (A. II-68).
- FURTWÄNGLER, ADOLF: *Das Tropain von Adamklissi und provinziälrömische Kunst*. München: 1903, K. Akademie. 61 s., 12 pl.=Abhandlungen d. k. Bayer.-Ak. d. Wis. I. Cl. XXII Bd., III Abt. 4° (B-3624).
- FURTWÄNGLER, ADOLF: *Über Statuenkopieen im Alterthum*. München: 1896, K. Akademie. 64 s., 12 pl. = Abh. d. K. Bayer. Ak. d. Wiss. I. Cl. XX. Band. III. Abth. 4° (B-3623).
- FUZULİ BAĞDADI: *Hadikatüs'Sueda*. Bulak: 1261. 364 s. 8° (A. II-92).
- GABRIEL, MILLET - TALBOT RICE: *Byzantine painting at Trebizond*. London: 1936, George Allen. 182 s., CVII pl. = Courtauld Institute Publications on Near East Art. 4° (B-3651).
- GALINSKY, HANS: *Deutschland in der Sicht von D. H. Lawrence und T. S. Eliot. Eine Studie zum anglo-amerikanischen Deutschlandbild des 20. Jahrhunderts* (Wiesbaden: 1956), 46 s.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. I. 8° (A. I-9952).
- GAUTHIER, HENRI: *Dictionnaire des noms géographiques contenus dans les textes hiéroglyphiques*. Caire: 1925/31, Société Royale de Géographie d'Egypte. 7 cilt. 4° (B-3597).
- GIBBONS, HERBERT ADAMS: *The foundation of the Ottoman Empire. A history of the Osmanlis up to the death of Bayezid I (1300-1403)*. Oxford: 1916, Clarendon. 379 s., I hr. 8° (A. II-46).
- GMELIN, HANS: *Die Verfassungsentwicklung von Algerien mit einem Anhang: Gesetzestexte und Entwürfe*. Hamburg: 1911, Friedrichsen. XXXVIII, 453 s.+115 s.=Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts V". 4° (B-3550).
- The Gods of the Egyptians*. 6 cilt. 96 rs. 8° (A. II-30).
- GOLDMANN, WILHELM: *Goldmanns grosser Weltatlas. Herausgegeben von L. Visintin, Herbert Bayer und Wilhelm Goldmann*. München: 1955, Goldmann Verlag. 323 s. 2° (B-380).
- GÖKÇE, NURİ: *Ankara Traianus portresi. A portrait of Trajan recently discovered in Ankara*. Ankara: 1957, Tarhan Kitabevi. 49 s. 8° (A.I- 9995).
- GÖKTÜRK, HÜSEYİN AVNİ: *Türk medeni hukuku*. 1. Kitap - Şahsın Hukuku. 2. kitap - Aile Hukuku. 3. bs. Ankara: 1954, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T. A. O.=A.Ü Hukuk Fakültesi Yayınlarından 87. 8° (A. II-76).
- GOETZ, LEOP. KARL: *Deutsch-Russische Handelsverträge des Mittelalters*. Hamburg: 1916, Friederichsen. XV, 394 s., I hr. = Abh. d. Hamburgischen Kolonialinstituts XXXVII, A-6. 4° (B-3561).
- GRÄF ERVIN: *Die Geschichte eines Chan's in Smyrna. Eine wirtschafts-geschichtliche Studie*. Wiesbaden: 1955, Harrassowitz. 33 s., I pl. 8° (A. I-9982).
- GRAVES, SIR ROBERT: *Storm centres of the Near East. Personal memories 1879-1929*. London: 1933, Hutchinson. 375 s., 17 rs. 8° (A. I-9906).

- GRIPP, KARL : *Beiträge zur Geologie von Mazedonien*. Hamburg: 1922, Friederichsen. 61 s., II pl. =Hamburgische Universität, Abh. aus dem Gebiet der Auslandskunde VII, C-3. 4° (B-3566).
- Der Grosse Brockhaus. Zehnte völlig neubearbeitete Auflage in zwölf Bänden*. Wiesbaden: 1953/56. Brockhaus. 10 cilt. 8° (A. I-9948).
- GURNEY, O. R.-J. J. FINKELSTEIN : *The Sultantepe tablets*. 1. London: 1957, Percy Lund. VI, 13 s., CXLII pl.=Occasional publications of the British Institute of Archaeology at Ankara No. 3. 4° (B-3637).
- GÜLŞEHİRİ : *Mantku't-Tayr. Tıpkıbasım. Önsözü yazan Ağâh Sırrı Levend*. Ankara: 1957, T. T. K. Basımevi. 32 s., 298 s. 8° (A. II-108).
- GÜMPEL, KARL - WERNER : *Die Musiktraktate Conrads von Zabern* (Wiesbaden: 1956), s. 149-302.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 4. 8° (A. I-9952).
- GÜTERBOCK, HANS GUSTAV : *The deeds of Suppiluliuma as told by his son, Mursili II*. Journal of Cuneiform Studies x, 2 (1956), s. 41-130'dan ayırışım. 4° (B-3636).
- GÜTERBOCK, HANS GUSTAV : *Notes on some Hittite monuments*. Anatolian Studies VI (1956), s. 53-56, pl. III, IV'den ayırışım. (B-3635).
- HAFEMAN, DIETRICH : *Beiträge zur Siedlungsgeographie des römischen Britannien. I-Die militärischen Siedlungen*. (Wiesbaden: 1956), s. 45-197.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse (1956), Nr. 3. (A. I-9951).
- HASAN, HAMİDULLAH : *Muhacir Baht*. Helsinki: 1953, 64 s. 8° (A. I-9953).
- HEINZ, WILHELM : *Phonographische Sprachaufnahmen aus dem ägyptischen Sudan*. Hamburg: 1917, Friedrichsen. 103 s.=Abhandlungen d. Hamburgischen Kolonialinstituts XXXVIII, B-21. 4° (B-3562).
- HEIZER, ROBERT F. : *The archaeology of Humboldt cave Churchill county, Nevada. By Robert F. Heizer and Alex D. Krieger*. Berkeley: 1956, University of California Press. 189, s., 3 hr.=UCP in American Archaeology and Ethnology vol. 47. 8° (A. II-11).
- HEMELRIJKE, JACOP MARCUS : *De caeretaanse hydriae*. Rotterdam: 1956, Wegeling. 127 s. 8° (A. I-9990).
- HENZEY, LEON : *Catalogue des figurines antiques de terre cuite du Musée du Louvre*. Paris: 1891, Libraires-Imprimeries réunies. 248 s. 8° (A. II-56).
- HERZ-PASCHA, MAX : *Die Baugruppe des Sultans Qualaun in Kairo*. Hamburg: 1919, Friedrichsen. 54 s., 35 pl. =Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts XXXXII, B-22. 4° (B-3560).
- HILPRECHT, DR. H. U. : *Assyriaca. Eine Nachlese auf dem Gebiete der Assyriologie. I. Teil*. Pennsylvania: 1894, Hilprecht. VI, 136 s., 3 pl. =Publ. of the Univ. of Pennsylvania, series in Philology, Literature and Archaeology vol. III, No. I. 8° (A. II-63).
- HIRSCHBERG, HANS : *Studien zur Geschichte Esarhaddons, König von Assyrien (681-669)*. Ohlau: 1932, Eschenhagen. 73 s., 6 pl. 8° (A. II-64).

- HJELMSLEV, LOUIS : *Sur l'indépendance de l'épithète*. Kobenhavn: 1956, Ejnar Munksgaard. 16 s.=Hist. Filol. Medd. Vid. Sesk. XXXVI, 5 (1956). 8° (A. I-9954).
- HOLBORN, HAJO : *Der Zusammenbruch des Europäischen Staatensystems*. Stuttgart: 1955, Kohlhammer. 192 s. 8° (A. II-20).
- HONDMİR, GIYASÜDDİN BİN HUMAMÜDDİN: *Habibisiyer*. Tahran: 1271, Akamir Matbaası. 660 s. (3 cilt birarada). 2° (C-377).
- HUNGER, HERBERT : *Die Normannen in Thessalonike. Die Eroberung von Thessalonike durch die Normannen (1185 n. Chr.) in der Augenzeugenschilderung des Bischofs Eustathies, übersetzt, eingeleitet und erklärt von Herbert Hunger*. Graz: 1955, Styria. 164 s.=Byzantinische Geschichtsschreiber, Band III. 8° (A. II-42).
- İBN-İ BIBİ : *El-evamirü'l-ala'iyye fi'l-umuri'l-umuri'l-ala'iyye. Önsüz ve fihristi hazırlayan Adnan Sadık Erzi. I. Tıpkıbasım*. Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. XX-VIII, 844 s.=T.T. K. Yayınlarından I. Seri, No. 4a. 8° (A.I-9975).
- IVANKA, ENDRE VON : *Europa im XV. Jahrhundert von Byzantinern gesehen*. Graz: 1954, Styria. 191 s. =Byzantinische Geschichtsschreiber Band II. 8° (A.II-41)
- IVANKA, ENDRE VON : *Die letzten Tage von Konstantinopel. Der auf den Fall Konstantinopels 1453 bezügliche Teil des dem Georgios Sphrantzes zugeschriebenen "Chronicon Maius", übersetzt, eingeleitet und erklärt von Endre von Ivanka*. Graz: 1954, Styria. 101 s.=Byzantinische Geschichtsschreiber. Band I. 8° (A. II-40).
- JACQUOT, COLONEL PAUL : *Antionche. Centre de Tourisme*. Beyrouth: 1931, Imprimerie Catholique. 3 cilt. 8° (A. II-39).
- JİNNAH, MUHAMMED ALİ : *Some recent speeches and writings of Mr. Jinnah. Vol. II*. Lahore: 1947, Muhammed Ashraf. XVI, 508 s. 8° (A. II-84).
- JORDAN, PASCUAL : *Beiträge zur Theorie der Schrägverbände*. (Wiesbaden: 1956), s. 29-42. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse (1956), Nr. 2. 8° (A. I-9951).
- JUDEİCH, WALTHER : *Kleinasiatische Studien. Untersuchungen zur griechisch-persischen Geschichte des IV. Jahrhunderts v. Chr.* Marburg: 1892, Elwert'sche. XII, 370 s. 8° (A. II-50).
- JUSTİ, EDUARD-KURT BISCHOFF-HERBERT SPENGLER : *Stand und Aussichten der reversiblen Erzeugung elektrischer Energie aus festen Brennstoffen in Brennstoffelementen mit festen Elektrolyten*. (Wiesbaden: 1956), 25 s.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, 1956 Nr. I. 8° (A. I-9951).
- KAFESCİOĞLU, RUHİ : *Orta Anadolu köy evlerinin yapısı*. İstanbul: 1949, İstanbul Matbaacılık. 64 s., VI pl. 4° (B-3643).
- KANSU, ŞEVKET AZİZ : *Introduction a l'Anthropologie de la Periode Byzantine. Bericht der DGA in Freiburg i. Br.* 5.-7. April 1956, s. 61-67'den ayrıbasım. (B-3631)
- KAPANI, MÜNÇİ : *İcra organı karşısında hakimlerin istiklâli*. Ankara: 1956, Güzel Sanatlar, VII, 153 s., 8 s. 8° (A. II-79).

- KARAL, ENVER ZİYA : *Osmanlı Tarihi. VII. cilt İslahat fermanı devri 1861-1876*. Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. XIII, 389 s., 9 rs. 3 Tablo. = T. T. K. Yayınlarından XIII. Seri-No. 169. 8° (A. I-9975).
- KARO, GEORG : *Vase der Sammlung Chigi*. Antike Denkmäler 1899-1901, s. 7-8, pl. 44, 45'den ayıbasım. (C-379).
- KELLY, SIR DAVID : *The ruling few, or the human background to Diplomacy*. London: 1953, Hallis. VII, 449 s. 8° (A. II-15).
- KEMALÜDDİN ABDURREZAK BIN İŞHAK SEMERKANDİ: *Matta-u sadeyin ve Mecma-i Bahreyn. 2. Kısım. Muhammed Şefi'i tarafından tashih ve neşredilmiştir. 2. bs.* Lahore: 1360, Geylanî Matbaası. XXII, 655 s. (A. I-9980).
- KING, L. W. : *Babylonian boundary-stones and memorial-tablets in the British Museum with an atlas of plates*. London: 1912, Oxford University Press. XVII, 136 s., CVII, 26 pl. 4° (B-3608).
- KIRSTEN, ERNST: *Die griechische Polis als historisch-geographisches problem des Mittelmeerraumes von Ernst Kirsten. Vorangestellt: Alfred Philippsons Lebenswerk von Herbert Lehmann und Bibliographie A. Philippson*. Bonn: 1956, Dümmler. 154, s., 10 rs. = Colloquium Geographicum, Vorträge des Bonner Geographischen Kolloquiums zum Gedächtnis an Ferdinand von Richthofen herausgegeben vom Geogr. Inst. der Univ. Bonn durch Carl Troll, Schriftleitung Helmuth Hahn Band 5. 8° (A. I-9982).
- KLEIWEIG, DE ZWAAN, J. P. : *Völkercundliches und Geschichtliches über die Heilkunde der Chinesen und Japaner mit besonderer Berücksichtigung Holländischer Einflüssen*. Haarlem: 1917, De Evren Loosjes. XI, 656 s., I pl.: Naturkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschapij der Wetenschappen te Haarlem. Derde Verzameling, Deel VII. 4° (B-3584).
- KLINGBERG, FRANK : *The Carolina Chronicle of Dr. Francis Le Jan 1706-1717*. Berkeley: 1956, University of California Press. VII, 220 s. = UCP in History vol. 53. 8° (A. II-12).
- KNACKFUSS, H. : *Raffael*. Leipzig: 1898, Velhagen. 124 s. 4° (B-3604).
- KOECHLY, ARMİNİUS : *Kointoy ta meo omhpon. Quinti Smyrnaei posthomeritorum libri XIV*. Lipsiae: 1850, Weidmann. 114, 604 s., I pl. 8° (A. II-52).
- KOHN, HANS : *Nationalismus und Imperialismus im Vordenen Orient*. Frankfurt a. M.: 1931, Societäts-Verlag. 455 s. 8° (A. I-9942).
- KORNERUP, BJÖRN : *Lector theologiae Jens Poulsen windings vita. With an English summary*. Kobenhavn: 1957, Ejnar Munksgaard. 74 s. = Hist. Filos. Medd. Dan. Vid. Selsk. 37, No. 2 (1957). 8° (A. II-3).
- KÖMÜRCÜOĞLU, EYUP: *Ankara evleri*. İstanbul: 1950, İstanbul Matbaacılık T. A. O. 3 s., I pl. 4° (B-3640).
- KÖRTE, G. : *Wandgemälde in Gräbern von Corneto-Tarquiniä*. Antike Denkmäler 1899-1901, s. 3-7, pl. 41-43'den ayıbasım. (C-379).
- KREUTEL, RICHARD F. : *Ein zeitgenössischer türkischer Plan zur zweiten Belagerung Wiens*. WZKM LII, I-2 (1953), s. 212-228, I plan 'den ayıbasım. (A. I-9915).
- KROEBER, A. L. : *Toward definition of the Nazca style*. Berkeley: 1956, Universty of California Press. IV, 105 s. = UCP in American Archaeology and Ethnology vol. 43. 8° (A. II-10).

- KRÜGER, FRITZ : *Die Hochpyrenäen. A. Landschaften, Haus und Hof. Band 2.* Hamburg : 1939, Friederichsen. XVI, 400 s., XVIII, 400 s., XVII pl., I hr. = Hansische Univ. Abh. aus dem Gebiet der Russlandskunde XLVII, B-26- 4° (B-3576).
- KUNZE, EMIL: *Kretische Bronzereliefs.* Stuttgart: 1931, Kohlhammer. 2 cilt. 4° (B-3602).
- KURAN, AHMED BEDEVİ : *Osmanlı İmparatorluğunda inkılâp hareketleri ve Millî Mücadele.* İstanbul: 1956, Baha Matbaası. 720 s. 8° (A. I-9936).
- KURNOW, ERNEST : *The Turkish budgetary process.* Ankara: 1956, Yeni Matbaa. 66 s., 2 pl. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 63-45. 8° (A. II-67).
- KYOTO UNIVERSITY : *Sei-Uygyur Kokushi no Keukyū. Recherches sur l'histoire nationale des Ouighours de l'ouest.* Kyoto: 1957. Kyoto University. 573, 18, 2 s. 8° (A. II-103).
- KYOTO UNIVERSITY : *Silver Jubilee volume of the Zinbun-Kagaku-Keukyus yo Kyoto University.* Kyoto: 1954, Nissha. 2 vol. 40 (B-3589).
- LANDSBERGER, B.: *Die Fauna des alten Mesopotamien nach der 14. Tafel der Serie HARA=HUBULLU von B. Landsberger unter Mitwirkung von 1. Krumbiegel.* Leipzig: 1934, Hirzel. XIII, 144 s. 4° (B-3609).
- LANGDON, S.-L. CH. WATELIN : *Excavations at Kish.* Paris: 1924/34. Geuthner. Cild I, III, IV. 4° (B-3610).
- LANGSAM, WALTER CONSUELO : *The world since 1919.* New York: 1954, Macmillan. XVIII, 797 s. = 7th edition of the World since 1914. 8° (A. II-16).
- LEVEND, AGÂH SIRRI : *Gazavatnameler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavat-Namesi.* Ankara: 1956. T. T. K. Basımevi. VII. 392 s., 117 s. = T. T. K. Yayınları XI. Seri No. 8. 8° (A. I-9923).
- LEVI, ALDA - : *Le Terrecotte figurate del Museo Nazionale di Napoli.* Firenze: 1926, Vallecchi. XXXIII, 216 s., 14 pl. = Collezione Meridionale diretta da U. Zanotti-Bianco, Serie III: II Mezzogiorno Artistico. 4° (B-3625).
- LİNCKE, ARTHUR ALEX : *Assyrien und Ninive in Geschichte und Sage der Mittelmeervölker (nach 607/6).* Berlin: 1894, Felber. VI, 56 s. 8° (A. II-65).
- LİE, TRYGVE : *In the cause of peace. Seven years with the United Nations.* New York: 1954, Macmillan. XIII, 473 s., I pl. 8° (A. II-13).
- LİTSCHAUER, FRANZ : *Spanische Kulturgeschichte. Urzeit bis Kolumbus.* Wien: 1939, Bernina. 587 s., 55 rs. 8° (A. II-115).
- LOUD, GORDON: *Khorsabad part 1-Excavations in the Palace and at a city gate by Gordo Loud with chapters by Henri Frankfort and Thorkild Jacobson.* Chicago: 1936, University of Chicago Press. XV, 139 s. (B-3612).
- LUKE, SIR HARRY : *Cities and men. An autobiography. Vol. 1-The first thirty years 1884-1914. Vol. 2-Aegean, Cyprus, Turkey, Transcaucasia and Palestine (1914-1924). Vol. 3-Work and travel in all continents (1924-1954).* London: 1953/56, Geoffrey Bles. 3 vol. 8° (A. I-9949).
- LUKE, SIR HARRY : *The old Turkey and the new. From Byzantium to Ankara.* London: 1955, Geoffrey Bles. XI, 243 s., 8 pl. 8° (A. I-9903).

- LÜTEM, İLHAN : *Amerika Birleşik Devletlerinde fikir hürriyeti bakımından kanunların anayasaya uygunluğunun murakabesi*. Ankara: 1956, Son Havadis, 53 s. 8° (A. II-81).
- MACKAY, ERNEST : *Report on the excavation of the "A" cemetery at Kish, Mesopotamia. Part I. By Ernest Mackay with preface by Stephen Langdon*. Chicago: 1925, Field Museum of Natural History. 63 s., 20 pl., 2 lev. = Field Museum of Natural History, Anthropology, Memoirs vol. I, No. I. 4° (B-3611).
- MACNAUGHTAN, DUNCAN : *A scheme of Egyptian chronology with notes thereon including notes on Cretan and other chronologies*. London: 1932, Luzac. XII, 405 s., 19 pl. 8° (A. II-29).
- MANSEL, ARIF MÜFİD : *İlk çağda Antalya bölgesi*. İstanbul: 1956, İsmail Akgün. 30 s. = İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Antalya Arkeoloji Araştırmaları İstasyonu yayınları No. I. 8° (A. II-47).
- MANSEL, ARIF MÜFİD : *Side Agorası ve civarındaki binalar 1948 yılı kazularına dair rapor. Die Agora von Side und die benachbarten Bauten. Bericht über die Ausgrabungen im Jahre 1948. Arif Müfid Mansel, Georg E. Bean, Jale Inan*. Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. 98 s., 54 lev., 1 pl. = T. T. K. Yayınları V. Seri No. 15. 4° (B-3595).
- MARTIN, WILLIAM : *Tribut und Tributleistungen bei den Assyryern*. Helsinki: 1936, Finnische Literaturgesellschaft. 52 s. 8° (A. II-66).
- MAYER, L. A. : *Bibliography of Moslem numismatics. 2. ed.* London: 1951, Royal Asiatic Society. XI. 283 s. = Oriental Translation Fund vol. XXV. 8° (A. II-100).
- MAYER, MAXIMILIAN : *Apulien. Vor und während der Hellenisierung mit besonderer Berücksichtigung der Keramik*. Leipzig: 1914, Teubner. IX, 411 s., 42 pl., 1 hr. 4° (B-3626).
- MEINHOF, CARL : *Sprachen der Hamiten*. Hamburg: 1912, Friederichsen. XVI, 256 s., II pl. I hr. = Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts IX, B-6. 4° (B-3551).
- MEISSNER, BRUNO : *Studien zum Bit Hilâni im Nordpalast Assurbanaplis zu Ninive von Bruno Meissner und Dietrich Opitz*. Berlin: 1940, Gruyter. 102 s., 18 pl. = Abh. d. Preus. Ak. d. Wis. Jahrg. 1939. Phil.-hist. Kl. Nr. 18. 4° (B-3613).
- Mélanges Louis Massignon*. Damas: 1956/57. Institut Français de Damas. 2 cilt. 4° (B-3546).
- Mélanges Perrot. Recueil de mémoires concernant l'archéologie classique la littérature et l'histoire anciennes dédiée a Georges Perrot*. Paris: 1903, Fontemoing. IV, 343 s 6 pl. 4° (B-3621).
- MELLINK, MACHTFELD J.: *A hittite cemetery at Gordion*. Philadelphia : 1956, University of Pennsylvania. XII, 60 s., 30 pl. = Museum Monographs. 4° (B-3585).
- The Middle East 1957. 5th ed.* London: 1957, Europa Publications Limited. XIV, 444 s. 8° (A. II-88).

- MİKUSCH, DAGOBERT VON : *Mustafa Kemal between Europe and Asia. A biography by Dagobert von Mikusch, translated by John Linton.* London: 1931, William Heinemann. X, 380 s. 8° (A.I-9901).
- MILLS, CHARLES : *Historie des Mahométisme, contenant la vie et les traits du caractère du prophete Arabe.* Paris: 1825, Boulland. IV, 544 s., I pl. 8° (A. II-116).
- MİNHAÇ, SİRAC İ CÜZCANI : *Tabakat-ı Nasrî. Tashih ve neşreden Muhammed Abdullah Çagatayî.* Lahore: 1952, Kitabhane-i Nevrez. X, 230 s. 8° (A. I-9979).
- MİZRA KHAN : *Les refugiés Arabes, etude critique* Jerusalem: 1956, Jerusalem Post Press. 28 s. 8° (A. I-9956).
- MOORE, MABEL : *Carthage of the Phoenicians in the light of modern excavation.* London: 1905, Heinemann. VI, 184 s., 26 pl. 8° (A. II - 54).
- MORDTMAN, J. H. -EUGEN MITTWOCH : *Rathjens-v. Wissmannsche Südarabien-Reise Band I-Sabaische Inschriften bearbeitet von J. H. Mordtmann und Eugen Mittwoch.* Hamburg: 1931, Friederichsen XVI, 269 s., 3 hr.=Hamburgische Universität, Abh. aus dem Gebiet d. Auslanskunde 36, B-17. 4° (B-3571).
- MOSCATI, SABATION : *Geschichte und Kultur der semitischen Völker. Eine Einführung.* Stuttgart: 1955, Kohlhammer. 218 s., 4 hr. XXXII, pl. 8° (A. II-11).
- MUSCHG, WALTER : *Die Zerstörung der deutschen Literatur.* (Wiesbaden: 1956), s. 21-49. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Klasse der Literatur, 1956, Nr. 2. 8° (A. I-9950).
- MÜHLMANN, CARL : *Das deutsch-türkische Waffenbündnis im Weltkrieg.* Leipzig: 1940, Koehler. 356 s., I pl. 8° (A. I-9943).
- OKANDAN, RECAİ G. : *Amme hukukumuzun ana hatları. I. Kitap: Osmanlı Devletinin kuruluşundan inkirazına kadar.* İstanbul: 1957, Fakülteler Matbaası. 500 s.=İ. Ü. Yayınları No. 369, Hukuk Fak. No. 83. 8° (A. I-9987).
- OLBRIGHT, PETER : *Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert.* Wiesbaden: 1954, Harrassowitz. 111 s. =Göttinger Asia-tische Forschungen I. 8° (A. I-9985).
- OLESCH, REINHOLD : *Zur Mundart von Chwalim in der früheren Grenzmark Posenwest-preusen.* (Wiesbaden: 1956), s. 347-372. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 6. 8° (A. I-9952).
- OPPENHEIM, MAX FREIHERR VON : *Beduinen Band 3-Die Beduinenstämme in Nord-und Mittelarabien und in Irak. Bearbeitet und herausgegeben von Werner Caskel.* wiesbaden: 1952, Harrassowitz. XV, 495 s., I lev., 2 hr. 4° (B-3586).
- OTTEN, HEINRICH : *Keilschrifttexte aus Boghazköi. 8. Heft (Texte der Grabungen 1953 und 1954).* Berlin: 1955, Mann. VI, 33 s., I pl. =69. Wiessenschaftliche Veröffentlichung der Deutschen Orientgesellschaft. 2° (C-363).
- OTTO, EBERHARD : *Aggpten. Der Weg des Pharaonenreiches.* Stuttgart: 1955, Kohlhammer. 291 s., 35 pl. 8° (A. II-18).
- ÖMER, KÂZİM : *Angora et Berlin. Le complot germano=kemaliste contre le Traite de Versailles.* Paris: 1922, l'edition Universelle. 174 s. 8° (A. I-9902).
- ÖNDER, MEHMET : *Mevlâna ve Mevlevilerin kıyafeti.* Anıt Dergisi No. 20-21, s. 1-15'den ayıribasım. 4° (B-3632).

- ÖNDER, MEHMET : *Tarihi - turistik Konya rehberi*. Konya: 1956, Yeni Kitabevi. 172 s. 8° (A. I-9986).
- ÖZYÖRÜK, MUKBİL : *Devlet memurlarının hürriyetleri. - Mukayeseli etüd. - Ankara* : 1956. Güzel Şanatlar 212 s. A. Ü. Hukuk Fak. Yayınları : 100. 8° (A II-80)
- PEKİN, FUAT : *Ankara Doğumevi. La Maternite d'Ankara. The Ankara Maternity Hospital*. Ankara: 1957, T. T. K. Basımevi. 32 s., 3 pl. 4° (B-3588).
- PENNINGTON, G. G. *An essay on the pronunciation of the Greek language*. London: 1844, John Murray. IV, 309 s. 8° (A. I-9914).
- PERCHERON, MAURICE : *Sur les pas de Gengis Khan*. Paris: 1956, Duca. 316 s. 8° (A. II-104).
- PEREZ, DE HITA, GINEZ : *Die Geschichte der Bürgerkriege von Granada von Ginez Perez de Hita aus dem Alt-spanischen übertragen von Paul Weiland*. München: 1913, Georg Müller. 2 cilt. 8° (A. II-114).
- PERNICE, ERICH - FRANZ WINTER : *Der Hildesheimer Silberfund herausgegeben und erläutert von Erich Pernice und Franz Winter*. Berlin: 1901, Speman, 74 s., XLVI pl. 2° (C-378).
- PÉZARD, MAURICE : *Qadesh. Mission archeologique a Tell Mend 1921-22*. Paris: 1931, Geuthner, VII, 87 s., XLV pl., 3 plan. 4° (B-3607).
- PFANNENSTIEL, MAX : *Das Quartär der Levante Teil 3. Rezente Froststrukturböden und Karst des Uludagh (Westtürkei)*. (Wiesbaden: 1956), s. 331-340, 7 pl. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 5. 8° (A. I-9951).
- PHELAN, JOHN LEDDY: *The Millennial Kingdom of the Franciscans in the New World. A study of the writings of Geronimo de Mendieta (1525-1604)*. Bekeley: 1956, University of California Press. 159 s. = UCP in History vol. 52. 8° (A. II-9).
- POTTIER, E. : *Catalogue des vases antiques de terre cuite. Etudes sur l'histoire de la peinture et du dessin dans l'antiquité*. Paris: 1896, May et Motteroz. 258 s. 8° (A. II-59).
- POTTIER, E. : *Les statuettes de terre cuite dans l'antiquité*. Paris: 1890, Hachette. VI, 314 s. 8° (A. II-58).
- PÖHLMANN, ROBERT : *Die Übervölkerung der antiken Grosstädte im Zusammenhange mit der Gesamtentwicklung städtischer civilisation*. Leipzig: 1884, Hirzel. 169 s. 4° (B-3622).
- PRICE, WILLARD : *Japan and the Son of Heaven*. New York: 1945, Duell. VIII, 231 s., 8° (A. I-9918).
- RATHJENS, CARL - HERMANN, v. WISSMANN : *Rathjens-v. Wissmannsche Südarabien-Reise; Band 2-Vorislamische Altertümer; Band 3-Landeskundliche Ergebnisse*. Hamburg: 1932/44. Friederichsen. 2 cild = Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde 38, B-19 und XL, B-20. 4° (B-3573).

- RAUH, WERNER: *Morphologische, entwicklungsgeschichtliche, histogenetische und anatomische Untersuchungen an den Sprossen der Didiereaceen.* (Wiesbaden: 1956), s. 345-444.=Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch Naturwissenschaftlichen Klasse, 1956, Nr. 6. 8° (A. I-9951).
- RECHE, OTTO: *Zur Ethnographie des abflusslosen Gebietes Deutsch-Ostafrikas auf Grund der Sammlung der Ostafrika-Expedition (Dr. E. Obst). der Geographischen Gesellschaft in Hamburg.* Hamburg: 1914, Friederichsen. XII, 130 s., 21 pl., I hr.=Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts XVII, B-11. 4° (B-3554).
- ROBERT, CARL: *Archaeologische Märchen aus alter und neuer Zeit.* Berlin: 1886, Weidmann. 258 s.=Philologische Untersuchungen 10. Heft. 8° (A. II-53).
- ROBERTSON, HOWARD: *Mimarî kopmpozisyonun prensipleri. Yazan Howard Robertson çeviren Sermet Gürel.* İstanbul: 1949, Teknik Üniversite Basımevi. XIX, 127 s.=İstanbul Teknik Üniversite Kütüphanesi No. 85. 8° (A. II-98).
- RONALDHAY, EARL OF: *The life of Lord Curzon being the authorized biography of George Nathaniel Marquess Curzon of Kedleston.* London: 1928, Ernest Benn. 3 cild. 8° (A. I-9899).
- ROSTOW, WALT WHITMAN: *The dynamics of Soviet society by W. W. Rostow, in collaboration with Alfred Levin, and with the assistance of others at the Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology.* New York. 1953. Norton. XVI, 282 s. 8° (A. I-9917).
- ROTHSCHUH, K. E.: *Geschichte der Physiologie.* Berlin: 1953, Springer. XII, 250 s. =Lehrbuch der Physiologie in zusammenhängenden Einzeldarstellungen. 8° (A. I-9944).
- RUBOW, PAUL V.: *Trold kan taetumes (the taming of a shrew).* Kobenhavn.: 1957, Ejnar Munksgaard. 38 s., 3 pl.=Hist. Filos. medd. Dan. Vid. Selsk. 37, No. I (1937). 8° (A. II-110).
- SAUVAGET, JEAN: *Historiens Arabes. Pages choisies, traduites et présentées.* Paris: 1946, Adrien-Maisonneuve. 192 s.=Initiation a l'Islam, Coll. publiée sous le patronage de l'Institut d'Etudes Islamiques de l'Université de Paris V". 8° (A. I-9978).
- SAUVAGET, JEAN: *İslam dünyası "kısa kronoloji". Türkçeye çevirenler: Prof. Suut Kemal Yetkin, Faik Reşit Unat.* Ankara: 1952, Yeni Matbaa. 47 s., 2 lev.=A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınlarından I. 8° (A. I-9997).
- SCHACK, FRIEDERICH: *Das deutsche Kolonialrecht in seiner Entwicklung bis zum Weltkrieg.* Hamburg: 1923, Friederichsen. XVIII, 434 s.=Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde XII. 4° (B-3567).
- SCHILLER, KARL: *Universitäten heute. Rede anlässlich der Feier des Rektorwechsels (20. Nov. 1956).* Hamburg: 1957, Universitätsverlag. S. 18-26.=Hamburger Universitätsreden 21. 8°
- SCHIMMEL, ANNEMARIE: *Dinler tarihine giriş.* Ankara: 1955, Güven Matbaası. 263 s.=A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları XI. 8° (A. II-4).

- SCHLAGINTWEIT, EMILE DE: *Le Bouddhisme au Tibet*. Lyon: 1881, Pitrat Ainé. XXXVIII, 292 s. = Annales du Musée Guimet, Tome troisième. 4° (B-3619).
- SCHMİDT, ERİCH F.: *Excavation at Tepe Hissar. Damghan by Erich F. Schmidt. With an additional chapter on the Sasanian building at Tepe Hissar by Fiske Kimball*. Philadelphia: 1937, Univ. of Pennsylvania Press. XXI, 478 s., 79 pl., 13 hr. 4° (B-3618).
- SCHMÖKEL, HARTMUT: *Heilige Hochzeit und Hoheslied*. Wiesbaden: 1956, Steiner. 130 s. = Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes XXXII, I. 8° (A. II-112).
- SCHMUTZLER, EMİL: *Altorientalische Teppiche in Siebenbürgen*. Leipzig: 1933, Hiersmann. 24 s., I hr., 55 pl. 2° (C-375).
- SCHULER, EİNAR VON: *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte. Ein Beitrag zum antiken Recht Kleinasiens*. Graz: 1957, Weidner Verlag. II, 66 s. = AfO Beiheft 10. 4° (B-3633).
- SCHULTEN, ADOLF: *Tartessos. Ein Beitrag zur ältesten Gesshichte des Westens. Hamburg. 1950 De Gruyter. 182 s., 3 hr. = Univ. Hamburg, Abh. aus den Gebiet der Auslandskunde LIV, B- 30- 4° (B-3579)*.
- SCHULTZ, ARVED: *Landskundliche Forschungen im Pamir*. Hamburg. 1916, Friederichsen. X, 231 s., 37 pl., 4 hr. = Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts XXXIII, C. 4° (B-3559).
- SCHULTZ, ARVED: *Die natürlichen Landschaften von Russisch-Turkestan*. Hamburg: 1920, Friederichsen. IX, 66 s., 15 hr. = Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde II, C-I. 4° (B-3564).
- SCHWEER, DR. WALTER: *Die türkisch-persischen Erdölorkommen*. Hamburg: 1919, Friederichsen. X, 247 s., 4 hr., I pl. = Abhandlungen d. Hamburgischen Kolonialinstituts XXXX, A-7. 4° (B-3558).
- SCUDDER, EVARTS SEELYE: *Prince of the blood. Beeing an account of the illustrious birth, the strange life and the horrible death of Louis-Phillippe Joseph Fifth Duke of Orléans better remembered as Philippe Égalité here set down for the first time in english by Evarts Seelye Scudder*. Leipzig: 1938, Albatross. 253 s. 8° (A II-6)
- SEEBOHM, HENRY: *The birds of Siberia. A record of a naturalist's visits to the valleys of the Petchora and Yenesei*. London: 1901, John Murray. XIX, 512 s. 8° (A. II-105).
- SEMYONOV, YURİ: *The conquest of Siberia. An epic of human passions. Translated from German by E. W. Dickes*. London: 1944, Routledge. XI, 336 s., I hr. 8° (A. II-106).
- SEVİG, VASFİ RAŞİD: *Askerî adalet. 1. kısım - Giriş ve tarihçe*. Ankara: 1955, Güzel Sanatlar. 429 s. 8° (A. II-83).
- SEZGİN FUAD: *Buhari'nin kaynakları hakkında araştırmalar*. İstanbul: 1956, İbrahim Horoz Basımevi. XXIX, 406 s. = A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınlarındın XIII. 8° (A. I-9998).

- Siebenbürgen. Herausgegeben von der Ungarischen Historischen Gesellschaft.* Budapest: 1940. 311 s., 135 pl., 25 hr. 4° (B-3603).
- SIGERIST, HENRY : *Grosse Aerzte. Eine Geschichte der Heilkunde in Lebensbildern.* München: 1954, Lehmanns. 440 s., 74 pl. 8° (A. I-9945).
- SÖYLEMEZOĞLU, H. K. : *Altıncı yüzyıl mimarisi hakkında bir deneme.* İstanbul: 1950, İstanbul Matbaacılık. 32 s. 4° (B-3639).
- SPERCO, WILLY : *L'ecroulement d'une dictature. Choses vues eu Italie durant la guerre 1940-1945.* Paris: 1946, Librairie Hachette. 292 s. 8° (A. II-5).
- STARR, RICHARD F. S. : *Nuzi. Report on the excavations at Yorgan Tepe near Kirkuk, Iraq conducted by Harvard University in conjunction with the ASOR and the University Museum of Philadelphia 1927-1931. Vol. 1-Text, Vol. 2-Plates and plans.* Cambridge: 1939, Harvard University Press. 2 vols. 4° (B-3614).
- STEINDORFF, G. : *Die Blütezeit des Pharaonenreiches.* Leipzig: 1926, Velhagen. 221 s., 14 pl., 1 hr. 4° (B-3600).
- STODDARD, JOHN L. : *Lectures. Vol. 2-Constantinople, Jerusalem, Egypt. Vol. 3-Japan, China. Vol. 5-Paris, La Belle France,. Spain. Vol. 6-Berlin, Vienna, St. Petersburg, Moscow. Vol. 7-The Rhine, Belgium, Holland, Mexico. Vol. 10-Southern California, Grand Canon of the Colorado River, Yellowstone National Park. Suppl. vol. 1-Ireland, Denmark, Sweden, Suppl. vol. 2-Canada, Malta, Gibraltar, Suppl. Vol. 4-Sisily, Genova, a drive through the Eugadine.* Chicago: 1910. Shuman. 8° (A. I-9920).
- STODDARD, LOTHROP : *The new world of Islam.* London: 1932, Chapman and Hall. VII, 306 s. 8° (A. I-9905).
- STOREY, C. A. : *Persian Literature. A bio-bibliographical survey vol. 1, part 2.* London: 1953, Luzac. X, 662 s. 8° (A. I-8441).
- STRADONITZ, REIHARD KEKULE : *Die griechische Skulptur.* Berlin: 1907, Reimer. 394 s. 8° (A. II-38).
- STUHLMANN, FRANZ : *Ein kulturgeschichtlicher Ausflug in den Aures (Atlas von Süd-Algerien)* Hamburg: 1912, Friederichsen XI, 205 s., 2 hr., 17 pl. = Abhandlungen d. Hamburgischen Kolonialinstituts X, B-7. 4° (B-3552).
- STUHLMANN, FRANZ : *Handwerk und Industrie in Ostafrika. Kulturgeschichtliche Betrachtungen von Franz Stuhlmann nebst einem Anhang: Die Gewinnung des Eisens bei den Nyamuezi von R. Stern.* Hamburg: 1910, Friederichsen. XIV, 163 s., 2 pl. = Abhandlungen d. Hamburgischen Kolonialinstituts I. 4° (B-3549).
- STUHLMAN, F. : *Die Mazigh-Völker. Ethnographische Notizen aus Süd-Tunesien.* Hamburg 1914, Friederichsen. 59 s., X pl. = Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts XXVII, B-16. 4° (B-3557).
- Symposium. Narration in ancient art: A symposium.* AJA 61, I (1957), s. 44-91, pl. II-36^r dan ayribasım. 4° (B-3590).
- ŞENSOY, NACI : *Basit hırsızlıklar (491, 492 ve 493 üncü maddeleri).* İstanbul: 1956, Nazir Akbasan. XVI, 263 s. = İ. Ü. Yayınları No. 700, Hukuk Fak. No. 145. 8° (A. I-9989).

- ŞENYÜREK, MUZAFFER : *A new species of epimachirodus from Kükükyozgat*. Belleten XXI, 81 (1957). s. I-60. 22 fig. (A. II-102).
- TAHA-EL-RÂBİ : *Tarihi Ulumi-el- Lugati-el-Arabiye*. Bağdad: 1949, Matbaa-el Reşit. 239 s. (A. I-9968).
- TAUER, FELIX: *Solimans Wiener Feldzug. Der persische Anonymus Selim Aga 769 und Aja Sofja 3392 herausgegeben und gekürzt übersetzt von Felix Tauer. Der Text: Archiv Orientalni VII (1935), und VIII (1936), Suppl. 126 s. Die Übersetzung: Archiv Orientalni XXIV (1956), s. 507-563'den ayrıbasım. 8° (A. I-9994).*
- THARAUD, JEAN : *La fin des Habsbourg. Jerome et Jean Tharaud*. Paris: 1933, Flammarion. 126 s., 4 pl. 8° (A. II-8).
- THUREAU-DANGIN, FRANÇOIS : *Une relation de la huitième campagne de Sargon (714 av. J.-C.). Texte Assyrien inédit. Publié et traduit par F. Thureau-Dangin*. Paris: 1942, Geuthner. XX, 87 s., 30 pl., I hr. 4° (B-3615).
- TİLKE, MAX : *The costumes of Eastern Europe*. London: 1926, Benn. 32 s., 96 pl. 4° (B-3647).
- TİLKE, MAX : *Orientalische Kostüme in Schnitt und Farbe*. Berlin: 1923, Wasmuth. 32 s., 128 pl. 4° (B-3648).
- TİLKE, MAX : *Studien zu der Entwicklungsgeschichte des orientalischen Kostüms*. Berlin 1923, Wasmuth. 71 s. 4° (B-3649).
- TOMSU, LEMAN : *Bursa evleri*. İstanbul: 1950, İstanbul Matbaacılık. 153 s. 4° (B-3638).
- TOYNBEE, ARNOLD : *The western question in Greece and Turkey*. London: 1922, Constable and Co. XIV, 420 s., 2 hr. 8° (A. I-9904).
- TOYNBEE, ARNOLD-KENNETH P. KIRKWOOD : *Turkey*. London: 1926, Ernest Benn XIV, 329 s.=The Modern world, a Survey of Historical Forces vol. VI. 8° (A. II-93).
- TRABULSİ, AMJAD : *La critique poétique des Arabes. Jusqu'au Ve siècle de l'Hégire (XIe siècle de J. C.)*. Damas: 1956, Institut Français de Damas. XVIII, 301 s. 4° (B-3592).
- TSCHICHOLD, JAN : *Schatzkammer der Schreibkunst. Meisterwerke der Kalligraphie aus vier Jahrhunderten auf zweihundert Tafeln. Ausgewählt und eingeleitet von Jan Tschichold*. Basel: 1945, Birkhäuser. 199 s. 8° (A. II-45).
- TURAN, ŞERAFETTİN : *İbn Kemal. Tevarih-i Ali Osman VII. defter. (Tenkidli transkripsiyon)*. Ankara: 1957, T. T. K. Basımevi. CX, 598 s.= T. T. K. Yayınları III. Seri, No. 5. 8° (A. II-101).
- TÜRKMEN, PROF. A. : *Ahşap Yapılar*. İstanbul Teknik Üniversite Matbaası. XIV, 696 s. = İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi No. 112. 8° (A. II-99).
- TYAGAY, G. D. : *Kresyanskoe vosstaniye v Koree 1893-1895 g. g.* Moskova: 1953, Akademii Nauk. 204 s., I hr. = Akademiya Nauk SSSR, Institut Vostokovedeniya. 8° (A. I-9902).
- United States relations with China with special reference to the period 1944-1949, based on the files of the Department of State*. XLI, 1054 s. = Department of State Publication 3573, Far Eastern Series 30. 8° (A. I-9919).

- URAS, ESAT : *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. Ankara: 1950, Yeni Matbaa. V, 785 s. 8° (A. I-9974).
- UZUNÇARŞILI, İSMAİL HAKKI : *Osmanlı Tarihi IV. cilt, 1. Kısım- Karlofça anlaşmasından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar*. Ankara: 1956, T. T. K. Basımevi. XXIII, 687 s., 19 rs., 8 hr. =T. T. K. Yayınları XIII. Seri-No. 16 d. 8° (A. I-9976).
- ÜLKEN, HİLMİ ZİYA : *Felsefeye giriş*. Ankara: 1957, Ajan-Türk. 183 s. =A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları XVIII. 8° (A. II-24).
- VASSAF, HACI ABDULLAH BİN FADLULLAH : *Tarihi Vassaf. Tezcie't-ül emsal ve tezcie't-ül asar*. Lahore: 1927, Taşbasması. I. cilt. IV, 296 s. 8° (A. I-9981).
- VÉGH, J. DE -CH. LAYER : *Tapis Turcs. Provenant des églises et collections de Transylvanie. Introduction et notices*. Paris: Albert Levy. 8 s., XXXpl. 4° (B-3650).
- VERSCHNER, OTMAR FREIHERR VON -ERNST KOBER : *Die Frage der erblichen Disposition zum Krebs. Ergebnis einer Forschung durch 20 Jahre an einer auslesefreien Zwillingsserie*. (Wiesbaden: 1956), s. 245-328. =Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Mathematisch-Naturwissenschaftliche Klasse, 1956, Nr. 4. 8° (A. I-9951).
- VLADİMİROV, V. : *Eski Mısır mimarisindeki nisbeller. Yazan V. Vladimirov, çevirenler Hamit Dilgan ve Selim Palavan*. İstanbul: 1947, Teknik Üniversite Basımevi. 76 s. =İ. Teknik Üniversite Kütüphanesi No. 134. 8° (A. II-96).
- VOLPE, GIOACHINO : *Histoire du mouvement Fasciste*. Roma: Soc. An. Poligrafica Italiana. 100 s. 8° (A. II-7).
- WAGNER, FRITZ : *Geschichtswissenschaft*. München: 1951, Karl Alber. VIII, 468 s. =Orbis Academicus, Problemgeschichten der Wissenschaft in Dokumenten und Darstellungen. 8° (A. I-9940).
- WEGNER, MAX : *Altertumskunde*. München: 1951, Karl Alber. 335 s., 18 rs. =Orbis Academicus, Problemgeschichten der Wissenschaft in Dokumenten und Darstellungen. 8° (A. I-9941).
- Westöstliche Abhandlungen. Rudolf Tschudi zum 70. Geburtstag überreicht von Freunden und Schülern, herausgegeben von Fritz Meier*. Wiesbaden: 1954, Otto Harrassowitz. IV, 365 s. 8° (A. I-9983).
- WHISHAW, BERNHARD - ELLEN WHISHAW : *Illustrated descriptive account of the Museum of Andalusian pottery and Lace antique and modern together with notes on pre-roman Seville and the lost city of Tharsis*. London: 1913, Smith Elder. 43 s., 37 pl. 8° (A. II-60).
- WIGRAM, W. A. : *The Assyrians and their neighbours*. London: 1929, Bell. XVI, 247 s., 8 pl., 1 hr. 8° (A. II-48).
- WILAMOWİTZ-MOELLENDORFT, ULRICH VON : *Der Glaube der Hellenen*. Berlin: 1931, Weidmannsche. 2 cilt. 8° (A. II-51).
- WOOLLEY, SIR LEONARD : *Ur excavations vol. V. The Ziggurat and its surroundings*. Oxford: 1939, University Press. XIV, 150 s., 88 pl. 4° (B-3616).
- YÖRÜKAN, YUSUZ ZİYA : *Müslümanlık*. Ankara: 1957, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası. 208 s. =A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları XV. 8° (A. I-9997).

- ZAMCARANO, C. Z. : *The Mongol chronicles of the seventeenth century by C. Z. Zamcarano translated by Rudolf Loewenthal*. Wiesbaden: 1955, Harrassowitz. X, 93 s.=Göttinger Asiatische Forschungen III. 8° (A. I- 9984).
- ZİA BAY, MUFTİZADE : *Speaking of the Turks*. London: 1922, Stanley. 271 s. 8° (A. I-9907).
- ZIEBARTH, ERİCH: *Beiträge zur Geschichte des Seeraubs und Seehandels im alten Griechendland*. Hamburg: 1929, Friederichsen. 148 s.=Hamburgische Universität Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde XXX, A-2. 4° (B-3569).

PERİYODİK ESERLER

- Aikakauskirja Tidskift 57 (1956).
- Akis 139-163 (1957).
- American Journal of Archaeology 60, 4 (1956); 61, 1, 2 (1957).
- American School of Prehistoric Research 19 (1956).
- Anatolia I (1956).
- Anatolien Studies VI (1956).
- Anales de la Universidad de Santo Domingo XIX, 71-72 (1954), XX, 73-76 (1955).
- A. Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi XI, 1-4 (1954).
- Les Annales Archéologiques de Syrie VI (1956).
- Annales Universitatis Marie-Curie Sklodowska VII (1956).
- Antiquaries Journal XXXVI, 3-4 (1956).
- Archäologische Bibliographie 1955.
- Archeologia VI (1954).
- Archiv Orientalni XXI, 4 (1953).
- Archivum Orientale Pragense XIV, 1-4 (1943).
- Arsberättelse 1955-1956.
- Arsbok (1956).
- Arts et Traditional Populaires IV, 4 (1956).
- Asia Major V, 2 (1956).
- Athenaeum XXXIV, 3-4 (1956).
- Atiqot I (1955).
- Aylık İstatistik Bülteni 31 (1956)-36 (1957).
- Azerbaycan V, 6-9 (1956)-VI, 10-11 (1957)
- Badische Fundberichte 20 (1956).
- Bayerische Vorgeschichts-Blätter 21, 2 (1956).
- Biblica 38, I (1957).
- Bibliotheca Orientalis XII, 5-6 (1955); XIII, 1-6 (1956).
- Bilten, Dopunsko-Izdonia 1957.
- Bulletin de Correspondance Hellenique LXXXI, I (1957).
- Bulletin of the Institute of Historical Research XXX-81 (1957),
35. annual report (1957); theses supplement No. 18 (1957).
- Bulletin, The Metropolitan Museum of Art XV, 6 (1957).
- Bulletin of the School of Oriental and African Studies XIX, (1957).

- Büyük Felsefe Lugatı Fas. 15, 16.
 Byzantinische Zeitschrift 49, 2 (1956).
 Les Cahiers de Tunisie 12, 14 (1955/56).
 Calendario 1956-1957.
 The Cambridge Historical Journal XIII, I (1957).
 Central Asiatic Journal II, 3.
 Contributions of the Florida State Museum 1, 2 (1956/57).
 Current Research on the Middle East 1956.
 Dania Polyglotta X (1955).
 Danish Foreign Office Journal 21 (1956)-24 (1957).
 Dergi II, 7 (1956), III, 8 (1957).
 Dış Ticaret, Aylık İstatistik, Özel Ticaret Nisan-Eylül (1956).
 Dış Ticaret, Yıllık İstatistik 1955, Kısım 3, Özel Ticaret.
 The Durham University Journal XVIII, 1-2 (1956/57).
 Epigrafika Vostoka III (1949).
 Fikir Dünyası 15 (1957).
 Finskt Museum LXIII (1956).
 Fornvännen 51 (1956).
 Forum VI/VII, 67-78 (1957).
 Geneva IV (1956).
 Germania 34, 3-4 (1956).
 Glasnik, Vrhovnog İslamskog Starjesinstva VIII, 1-6 (1957).
 Harp Tarihi Vesikalari Dergisi V, 17, 18 (1956); VI, 19 (1957).
 Hesperia XXV, 4 (1956); XXVI, 1 (1957).
 History XL, 140 (1955).
 İdare Dergisi 27, 243 (1956); 28, 244 (1957).
 İdil-Ural 1, 1(1955).
 İlahiyat Fakültesi Dergisi 1-2 (1954); 1-2 (1955).
 Der İslam 32, 3 (1957).
 Israel Exploration Journal 6, 4 (1956).
 İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi XIII, 3, 4 (1955).
 İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası 16, 1-4 (1955).
 İstanbuler Mitteilungen Heft 6 (1955)
 İstoriçeskiye Zapiski 22, 24 (1947); 25, 27 (1948); 34 (1950); 37 (1951).
 Jaarbericht, Ex Oriente Lux 14 (1955/56).
 Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 71 (1956).
 Jahresbericht des Schweizerischen Landesmuseums in Zürich 1954/55.
 Journal of the American Oriental Society 76, 4 (1956); 77, 1 (1957).
 Journal Asiatic CCXLIII, 4 (1955); CCXLIV, 1, 2 (1956).
 Journal of Hellenic Studies XLXXVI (1956); LXXVII, 1 (1957).
 Journal of the Pakistan Historical Society V, I (1957).
 Libyca III, 1-2 (1955).
 Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 49 (1957).
 Man LVII, I-35, 58-116 (1957).
 Melanges de l'Université Saint Joseph XXXII (1955).

- Mémoires de l'Academie de Stanislas XXXXIX (1953-1955).
 Mémoires et Documents VII (1956).
 The Metropolitan Museum of Art Bulletin XV, 1-8 (1956/57).
 Milli Kütüphane Haberleri 1, 5 (1957).
 Mitteilungen der Deutsch-Türkischen Gesellschaft 13 (1956).
 Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung,
 69/70 (1954/55).
 Monthly list of periodical articles on the Far East and South East Asia SOAS 33
 (1957); 35 (1957).
 Newsweek's history of our times 1949, 1950, 1951.
 Oriens 9, 2 (1956).
 Orientalia 26, 1-2 (1957).
 Oriente Moderno XXXVI (1956); XXXVII, 1-5 (1957).
 Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III, 24 (1956).
 Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XI (60), 1-2 (1957).
 Pakistan Postası V, 101-102 (1957).
 Paleologia V, 2 (1956).
 Papers of the British School at Rome XXIV (N. S. XI) (1956).
 The Political Quarterly 28, 2 (1957).
 Praktika 1953.
 Przegląd Orientalistyczny IV (20) (1956).
 Reference and Information Service, Carnegie Endowment for International Peace
 No. 5 (1957).
 Revue Danoise II (1957).
 Rivista degli Studi Orientali XXXI, 4 (1956).
 Runa VII, I (1956).
 Saeculum VII, 1-4 (1956).
 Siyasi İlimlerde Fikir Dünyası I, 6-12 (1956); II, 13, 14, 16, 17 (1957).
 Sprawozdania PMA VI (1956) (indeks I-V, 1945-1953).
 Studia Orientalia IV, 2; VI, I; IX, I.
 Suomen Museo LXIII (1956).
 Syria XXXIII (1956).
 Şarkiyat Mecmuası I (1956).
 Türk Ansiklopedisi VIII, 64; XI, 65-67.
 Türk Arkeoloji Dergisi VI, I; VI, 2 (1956).
 Türk Dili VI, 64, 65, 69.
 Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1956.
 Türk Etnografya Dergisi I (1956).
 Türk Kütüphaneciler Dergisi Aylık Haberler Bülteni V, 43 (1957).
 Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni VI, 1-2 (1957).
 Türkistan Sesi I, 6, 8-9 (1956/57).
 Türkiye Bibliyografyası 4 (1953); 4 (1956).
 Türkiye Makaleler Bibliyografyası 7-9 (1954); 4 (1956).
 Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 179 (1956); 180-183 b(1957).
 La Turquie Moderne 120 (1956).

- University of Birmingham Historical Journal V, I (1955); V, 2 (1956).
University Museum Bulletin XX, 2-4 (1956).
Vakıflar Dergisi III (1956).
The Voice of Türkestan 3 (1957).
Yabancı Dil Eserler Bülteni II, 1-4 (1955); IV, I (1957).
The Yale Review XLVI, 2, 3.
Yeni Yayınlar II, 2 (1957).
Yeşilay 289-290 (19557).
Die Welt des Islams IV, 4 (1956).
Wiadomości Archeologiczne XXI (1955/56); XXIII, 4 (1956).
Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte 16, 1-4 (1956).
-

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1957 YILI GENEL KURUL TOPLANTISI

Türk Tarih Kurumu'nun 1957 yılı Genel Kurul toplantısı 21 Nisan 1957 pazar günü saat 9,30'da Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasındaki Kurum merkezinde yapılmıştır.

Toplantıyı Kurum Başkanı Ord. Prof. Şemsettin Günaltay açmış, yoklama sonunda çoğunluğun bulunduğu anlaşıldığından genel kurul Başkanlık divanının seçimine geçilmiştir. Başkanlığa Prof. Muzaffer Göker, İkinci Başkanlıklara Bay Tefvik Bıyıklıoğlu ve Bay Reşit Saffet Atabinen, sekreterliklere Prof. Dr. Tahsin Özgüç ve Doçent Dr. Bahadır Alkım seçilmişlerdir.

Birinci oturum Prof. Muzaffer Göker'in başkanlığında açılmış ve Kurum üyelerinden ebediyete göçmüş olan Aziz Ogan ve Prof. Sadri Maksudi Arsal'ın hâtıraları anılarak 3 dakika ayakta tâzim duruşu yapılmıştır.

Bundan sonra Kurum ve Basımevi Yönetim Kurullarıyla Denetleme Kurulu raporları okunmuştur. Prof. Dr. Halil Demircioğlu'nun 35 bin liralık münakalenin sebepleri, Bay Tefvik Bıyıklıoğlu'nun bütçe tahmininden noksan olan gelir bölümleri ve bunların sebepleri hakkında sordukları suallere karşı Başsekreter Uluğ İğdemir gerekli açıklamayı yapmış, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, Floransa kongresine döviz müsaadesinin geç gelmiş olmasından dolayı katılamadığını açıklamış, Bay Faik Reşit Unat, Basımevi Yönetim Kurulu raporunun altına Kurul üyelerinin adlarının yazılmasını istemiş ve isteği kabul edilmiştir. Raporlar üzerinde başkaca söz isteyen olmadığından oya konmuş ve her üç rapor oybirliğiyle kabul edilerek Yönetim Kurulları teşekkürle alkışlanmışlardır.

Gündemin dördüncü maddesine geçilerek Yönetim Kurulunca hazırlanmış olan 1957 yılı bütçe tasarısını incelemek üzere Bayan Fakihe Öymen, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal ve Prof. Dr. Halil Demircioğlu'ndan mürekkep üç kişilik bir komisyon seçilmiştir.

Daha sonro Yönetim, Haysiyet, Denetleme, Basımevi Yönetim Kurullarıyla Kütüphane komisyonu üyelerinin seçimine geçilmiş, tasnif sonunda bu kurullara oy sırasıyla aşağıdaki üyelerin seçildiği anlaşılmıştır :

YÖNETİM KURULU ÜYELERİ

Ord. Prof. Şemsettin Günaltay, Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Tahsin Özgüç, Prof. Dr. Sedat Alp, Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Prof. Dr. Cemal Tukin, Prof. Tayyip Gökbilgin.

YÖNETİM KURULU YEDEK ÜYELERİ

Prof. Dr. Şinasi Altundağ, Bay Tefvik Bıyıklıoğlu.

HAYSİYET KURULU ÜYELERİ

Prof. Hikmet Bayur, Bay Tefvik Bıyıklıoğlu, Ord. Prof. Şevket Aziz Kansu, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Ord. Prof. Dr. Sühayl Ünver (Oy birliği ile).

HAYSİYET KURULU YEDEK ÜYELERİ

Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat, Bay Tahsin Öz (Oy birliği ile).

DENETLEME KURULU ÜYELERİ

Bayan Fakihe Öymen, Bay Hasan Âli Yücel, Prof. Enver Ziya Karal (Oy birliği ile).

BASİMEVİ YÖNETİM KURULU ÜYELERİ

Bay Tefvik Bıyıklıoğlu, Ord. Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek (Oy birliği ile).

KÜTÜPHANE KOMİSYONU ÜYELERİ

Dr. Hâmit Koşay (Eski Çağ), Prof. Dr. Aydın Sayılı (Orta Çağ), Prof. Dr Hâmit Sadi Selen (Yeni-Çağ), (Oy birliği ile).

KÜTÜPHANE KOMİSYONU YEDEK ÜYELERİ

Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek (Eski Çağ), Bay Abdülkadir İnan (Orta Çağ), Prof. Dr. Şinasi Altundağ (Yeni Çağ) (Oy birliği ile).

Genel Kurulun ikinci oturumu öğleden sonra saat 15 de Başkan Muzaffer Göker'in başkanlığında açıldı.

Bütçe komisyonu tarafından incelenip kabul edilen 1957 bütçe tasarısı ile bütçe yönetmeliği okundu ve oy birliği ile kabul edildi.

Bundan sonra Yönetim Kurulu ile Kolların ve Üyelerin tekliflerine geçilerek Őunlara karar verildi:

1— Rahatsız olduklarından dolayı Genel Kurul toplantısına gelemiyen Üyelerimizden Bay Osman Ferit Sağlam ve Bay Efdalettin Tekiner'in iki-üç kişilik bir heyet halinde ziyaret edilerek Genel Kurulun sağlık ve esenlik dileklerinin iletilmesine,

2— Bundan önceki Genel Kurulda bir yıl süre ile kabul edilen Basımevi Yönetmeliğinin nihaî olarak kabulüne,

3— Belleten hakkında bir yıl önce Yeni Çağ Kolunca hazırlanmış olan Yönetmelik tasarısının diğer Kollarca da görüŐüldükten sonra Genel Kurula getirilmesine,

4— Milletlerarası Tarih İlimler Komitesi Türkiye Millî Komisyonu'nun Kurulması için Yönetim Kurulunun teşebbüse geçmesine,

5— Lozan'da toplanacak olan Milletlerarası Tarih İlimler Komitesi Genel Kurulunda Kurumumuzu Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'la Prof. Enver Ziya Karal'ın temsil etmesine,

6— UNESCO Türkiye Milli Komisyonunda Kurumumuzu temsil edecek delegeliğe Prof. Dr. Âfet İnan'ın seçilmesine,

7— Türk Tarih Kurumu'na alınacak yeni üyeler hakkında mümasil Avrupa İlim Kurumlarının tüzükleri incelenmek suretiyle Yönetim Kurulunca bir tasarı hazırlanarak gelecek Genel Kurula getirilmesine,

8— 1957 yılında Avrupa'da toplanacak olan Kongreler için Kollar emrine aşağıdaki miktarda ödenek ayrılmasına

Eski Çağ Koluna	3000	Lira
Orta Çağ Koluna	3600	"
Yeni Çağ Koluna	5400	"
Lozan Toplantısına	3000	"

Gündemde görüşülecek başka bir şey kalmadığından Genel Kurul toplantısına saat 18,20 de son verilmiştir.

YÖNETİM KURULU ÜYELERİ ARASINDA İŞ BÖLÜMÜ

Genel Kurulca Türk Tarih Kurumu Yönetim Kuruluna seçilmiş olan Üyeler Kurul toplantısının sona ermesinden hemen sonra toplanarak gizli oyla aralarında şu şekilde iş bölümü yapmışlardır:

Başkanlığa Ord. Prof. Şemseddin Günaltay, Asbaşkanlıklara Prof. Dr. Âfet İnan ve Prof. Dr. Cemal Tukin, Genel Sekreterliğe Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Saymanlığa Prof. Dr. Tahsin Özgüç seçilmişlerdir.

TÜRK TARİH KURUMU YÖNETİM KURULU'NUN 1956 YILI ÇALIŞMA RAPORU

Genel Kurulun Sayın Üyeleri,
Yönetim Kurulu'nuzun 1956 yılı çalışmalarına ait raporumuzu yüksek katınıza sunuyoruz :

MALİ DURUM

Kurumumuzun 1956 yılı gelir ve giderleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

a) GELİRLER

Bölüm	Gelirin cinsi	Bütçeye konan		Tahsil olunan	
		Lira	K.	Lira	K.
I	Kurum artırımından	90.800	—	90.800	—
II	Hükümet yardımı	90.000	—	90.000	—
III	Atatürk tesisi geliri	281.000	—	281.793	25
IV	Üye aidatı	100	—	138	—
V	Yayın gelirleri	15.000	—	39.229	02
VI	Türlü gelirler	54.900	—	3.394	45
	Toplam	531.800	—	505.354	72

b) GİDERLER

Bölüm	Giderin cinsi	Bütçeye konan		Harcanan	
		Lira	K.	Lira	K.
I	Görevli giderleri	124.300	—	115.339	33
II	İdarî giderler	12.500	—	12.774	66
III	Bilimsel giderler	263.000	—	244.772	06
IV	Yatırımlar ve yatırımla ilgili giderler	84.000	—	13.002	19
V	Yayın zararları	48.000	—	58.800	77
	Toplam	531.800	—	444.689	01

Böylece gelirlerimiz giderlerimizden 60.665 lira 71 kuruş fazla olmuş ve bu fazlalık Kurum artırımına alınmıştır.

YAYIN İŞLERİ

Bu yıl içinde şu eserlerin basımı bitmiş ve yayınlanmıştır :

- 1— İBN-İ BİBİ : *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye*, I. cilt tıpkı basım.
- 2— REMZİ OĞUZ ARIK : *Ankara-Konya ve Eskişehir-Yazılıkaya gezileri raporu*.
- 3— PROF. DR. EKREM AKURGAL ve DR. L. BUDDE : *Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Sinope*.
- 4— PROF. DR. A. M. MANSEL, G. E. BEAN, DOÇ. DR. J. İNAN : *Side Agorası ve civarındaki binalar (1948 yılı kazılarında dair rapor)*.
- 5— AĞÂH SIRRI LEVEND : *Gazavat-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in gazavat-nâmesi*.
- 6— PROF. DR. ÂFET İNAN : *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*.
- 7— ORD. PROF. İ. H. UZUNÇARŞILI : *Osmanlı Tarihi IV. cilt 1. kısım*.
- 8— PROF. E. Z. KARAL : *Osmanlı Tarihi VII. cilt*.
- 9— *Bulleten*, sayı: 78-80.

Bu yıl içinde şu eserlerin basımına başlanmıştır:

- 1— ADNAN ERZİ : *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umuri'l-Alâ'iyye II. cilt (Tahlilî indeks ve eser hakkında bir araştırma)*.
- 2— İBN-İ KEMAL (hazırlayan: Şerafettin Turan) : *Tevarih-i Âl-i Osman VII. defter (Türk harfleriyle tenkitli baskı)*.
- 3— HÂMİT KOŞAY : *Büyük Güllücek kazısı raporu*.
- 4— E. BOSCH : *Pamfilya Tarihine dair araştırmalar*.
- 5— KEMAL BALKAN : *Mama Kıralı Anım-Hirbi'nin Kıral Warşama'ya gönderdiği mektup*.
- 6— PROF. OSMAN TURAN : *Selçuklular Türkiyesi'ne ait resmî vesikalar*.

Şu eserlerin basımı bitmek üzeredir:

- 1— ALİ FUAT TÜRKGELDİ (hazırlayan : Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal) : *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye. II. cilt*.
- 2— DR. RİFAT OSMAN (Hazırlayan: Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver) : *Edirne Sarayı*.
- 3— KÂŞİFİ (hazırlayan: Prof. Dr. Ahmet Ateş ve Doçent Dr. Adnan Erzi) : *Gazanâme-i Rum*.

- 4— PROF. DR. HALİL İNALCIK ve DR. ANHEGGER : *Kanunnâme-i Sultani ber Mucib-i Örf-i Osmani.*
 5— PROF. DR. EBERHARD : *Uzak Doğu Tarihi.*

Bu yıl içinde şu eserlerin Kurum yayınları arasında basılmasına karar verilmiştir :

- 1— ORD. PROF. ZEKİ VELİDİ TOGAN : *Tarih-al-bab va'l-ebvab.*
 2— MUAZZEZ ÇİĞ : *Eski Babil devrine ait iki okul kitabı.*
 3— ORD. PROF. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI : *Nizam-ı Cedit Erkânından Kadı Abdurrahman Paşa.*
 4— DOÇENT DR. ADNAN ERZİ : *Yazıcıoğlu'nun Selçuk Tarihi.*
 5— DOÇENT DR. ADNAN ERZİ : *Anonim Selçuknâmeler.*
 6— DOÇENT DR. ŞERAFETTİN TURAN : *Kanunî'nin oğlu Şehzâde Bayezid'in isyanı.*

Bunlardan başka merhum Mabeyin Başkâtibi Ali Cevat Bey'in Meşrutiyet devrine ait hâtıralarının yayınlanma hakkını, oğlu Büyük elçi Cevat Açıklalın, Kurumumuza terketmiş ve bu hâtıralar Üyelerimizden Bay Faik Reşit Unat tarafından baskıya hazırlanmaya başlanmıştır.

MİLLETLERARASI KONGRELER

3-9 Eylül 1956 da İtalya'nın Floransa şehrinde toplanan Milletlerarası VIII. İlimler Tarihi Kongresine Orta-Çağ Kolundan Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın, Yeni-Çağ Kolundan da Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'in katılması Genel Kurulca kararlaştırılmıştı. Lüzumlu dövizin geç tahsis edilmiş olmasından dolayı Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver kongreye katılmaktan vaz geçmiş, yalnız Prof. Dr. Aydın Sayılı iştirak ederek "Kuuhi'nin sınırlı zamanda sonsuz hareket hakkındaki yazısı" adlı bir tebliğini kongreye sunmuştur.

V. TÜRK TARİH KONGRESİ

1955 yılı çalışma raporumuzda 12 Nisan 1956 da toplanacağını bildirdiğimiz V. Türk Tarih Kongresi Genel Kurul'dan bir hafta önce toplanmış ve neticeleri geçen yılki Genel Kurulumuzda gözden geçirilmişti. Bu neticeleri Yönetim Kurulumuz'un raporunda da tesbit etmeyi lüzumlu buluyoruz :

Kongre 12 Nisan 1956 perşembe günü saat 10.30 da Maarif Vekili Prof. Ahmet Özel'in bir söyleviyle açılmış ve bunu Kurum Başkanı Ord. Prof. Şemseddin Günaltay'ın konuşması ve Üniversitelerle, ilim ve kültür kurullarının mesajları takip etmiştir. Bundan sonra Münster Üniversitesi Profesörlerinden Dr. G. Jäschke "Büyük İnkılâpçı ve Diplomat Atatürk" başlıklı tebliğini okumuştur.

Kongre 17 Nisan salı günü sona ermiştir.

Altı gün süren ve dört seksiyon halinde çalışan Kongremize yerli ve yabancı ilim adamları tarafından 96 tebliğ sunulmuştur. Bunun 15 tanesi yabancı ilim adamlarına aittir. Kongrenin dikkate şayan diğer bir hususiyeti, tebliğlerden yarıya yakın kısmının Üniversitelerimizin yetiştirdiği genç elemanlar tarafından yapılmış olmasıdır.

Kongremiz, gerek organizasyon ve gerekse tebliğlerin muhtevası bakımından yerli ve yabancı ilim adamlarının takdirini kazanmıştır. Bilhassa yabancı Profesörler bu hususu müteaddit defalar ifade etmişlerdir.

Kongrenin bütün masrafları 22.048 lira tutmuştur. Bunun da 19.781 lirası Kongreye bir tebliğle katılmış olan yerli ve yabancı ilim adamlarıyla Kurum Üyelerinin yolluklarına ait bulunmaktadır.

Kongreye ait tebliğler kitabı henüz tamamlanmadığı için baskıya verilememiştir. 1957 yılı içinde baskı işinin bitirilmesine gayret edilecektir.

İLMİ KONFERANSLAR

Bu yıl memleketimizi ziyaret etmiş olan iki yabancı ilim adamının bu ziyaretlerinden faydalanılarak kendilerinden Kurum adına birer konferans rica edilmiş ve bu ricamız kabul edildiğinden 24 Mayıs 1956 perşembe günü Efes hafiri Prof. Dr. Franz Miltner tarafından "Efes'te Yeni Kazılar", 29 Kasım 1956 perşembe günü Birleşik Amerika'nın Johns Hopkins Üniversitesi Profesörlerinden W. F. Albright tarafından da "Yakın Şark Arkeolojisinde Karanlık Çağ" konularında birer konferans verilmiştir.

UNESCO TÜRKİYE MİLLİ KOMİSYONU'NDA ÇALIŞMALAR

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nda Kurumumuzu temsil etmek üzere Genel Kurulca seçilmiş olan Üyelerimizden Prof. Dr. Âfet İnan, 1956 yılı çalışmalarını hakkında verdiği raporda, UNESCO'nun X. yılı münasebetiyle Fransa Millî Komisyonu'nun Aix-en-Provence'da tertip ettiği Avrupa Millî Komisyonları toplantısında Türkiye Millî Komisyonunu temsil eden delegeler arasında bulunduğunu, 1956 Kasımında UNESCO'nun X. kuruluş yıldönümü münasebetiyle UNESCO faaliyetlerini memleketimizde tanıtmak için hazırlanan programda vazife alarak Ankara, İstanbul ve İzmir'de birer konferans verdiğini bildirmiş ve bu çalışmalara ait raporlarla sair belgeleri dosyasında saklanmak üzere Kurumumuza vermiştir.

KÂTİP ÇELEBİ'NİN 300 ÜNCÜ YILDÖNÜMÜ

Büyük Türk âlimi Kâtip Çelebi'nin ölümünün 300 üncü yıldönümü münasebetiyle 1957 Sonbaharında bir tören yapılması ve bu münasebetle Kâtip Çelebi'nin hayat ve eserleri hakkında yazılmış etüdlerden mürekkep bir armağan kitap çıkarılması Üyelerimizden Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından Kurumumuza teklif edilmiş olduğundan, keyfiyet Yeni-Çağ Koluna havale edilmiş ve teklif Kolca da uygun görülerek gerekli hazırlıkları yapmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Komisyon armağan kitaptan başka Kâtip Çelebi'nin yayınlanmamış bir eserini de basmaya karar vermiş bulunmaktadır.

KOL ÇALIŞMALARI

Kollarımız Yönetim Kurulunca kendilerine havale edilen ilmi işleri görmüşler ve mutat toplantılarını yaparak çalışma programlarını hazırlamışlardır.

KÜTÜPHANE

Bu yıl içinde kütüphanemize 46 sı satın alınmak, 305 i mübadele ve hediye yoluyla 351 cilt kitap girmiş ve ayrıca bir yazma eserle Anadolu'ya ait 31 parça İslâmi kitabe estampaı satın alınmıştır. Bundan başka 91 i satın alınmak ve 422 si hediye ve mübadele yoluyla 513 periyodik eser gelmiştir. Bütün bu eserlerin alfabetik, sistematik ve kitap adlarına göre fişleri yazılarak kataloglara geçirilmiştir.

Bu yıl içinde, 625 i kitap, 75 i dergi, 65 i gazete koleksiyonu olmak üzere, 765 cilt yapılmış ve 8 eski cilt tamir edilmiştir.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klâsik Filoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Paul Moraux Kurumumuza müracaat ederek E. F. Syllogos Kütüphanesinden Kurumumuza devredilmiş olan kitaplar arasında bulunan 180 parça Rumca yazma eserin bir katalogunu hazırlamayı teklif etmiş ve bu teklif Yönetim Kurulumuzca kabul edildiğinden, Prof. Moraux çalışmaya başlamıştır. İçlerinde maddi kıymeti çok büyük ve parşömen üzerine yazılmış bir kaç kitap da bulunan ve muhtevaları bakımından çoğu dini olmakla beraber ihtiva ettikleri bazı kayıtlar dolayısıyla tarihî bir kıymet de taşıyan bu eserlerin basılacak olan katalogu dünya ilim âlemince büyük bir alâka tophyacaktır sanıyoruz.

Geçen yılki raporumuzda Ford vakfından temin edilen bir bursla Amerika'nın Michigan Üniversitesinde kütüphanecilik ihtisası yapmaya gittiğini haber verdiğimiz kütüphane müdürümüz Mihin Eren, 1956 yazının sonunda tahsilini bitirerek yurda dönmüş ve tekrar vazifesine başlamıştır. Bu tahsil sonunda Master derecesini almış ve ayrıca bir çok Amerikan kütüphanelerini gezerek meslekî görgüsünü de arttırmış olan Mihin Eren'in bilgi ve görgüsü sayesinde kütüphanemizin bir kat daha tekâmül edeceğine şüphe etmiyoruz. Nitekim kütüphanemizi ziyaret eden yerli ve yabancı bilginler her defasında gördüklerinden takdirle bahsetmişlerdir.

KAZILAR

Bu yıl da Eski ve Yeni-Çağ Kollarının kabul ettiği ödeneklerle eski kazılarımızdan Kültepe, Karahöyük, Side, Perge, Ergili kazıları ile Karatepe'deki restorasyon işleri ve yayın hazırlıklarına, tarih öncesi araştırmalarına devam edilmiş, Edirne Sarayı harabelerinde yeni bir kazı yapılmıştır. Bundan başka Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi hesabına Antalya civarındaki Karain mağaralarında araştırma yapan Doçent Dr. Kılıç Kökten'e 1782 liralık yardım yapıldığı gibi, Afyon Karahisar civarındaki Frik devrine ait Yıkık Arslantaş âbidesinin mulajı alınarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine hediye edilmiştir. Maarif Vekâleti bu yıl da kazılarımıza para ve eleman vermek suretiyle yardımlarına devam etmiştir. Bakanlığın bu yakın ilgisine huzurunuzda teşekkür etmeyi vazife biliriz.

Yapılan kazılar ve araştırmalar hakkında kazı Direktörlerinden aldığımız kısa raporları aynen sunuyoruz :

1— *Samandağ'ından Prehistorya ve Paleoantropoloji araştırmaları :*

Üyelerimizden Ankara Üniversitesi Paleoantropoloji Kürsü Profesörü Dr. Muzaffer Şenyürek ve Paleoantropoloji Asistanı Dr. Enver Bostancı, 1956 yılı

Eylül ayında Samandağ'ında Kurumumuz adına kazı yapmışlardır. Prof. Dr. Şenyürek ve Dr. Bostancı bize bu hususta aşağıdaki raporu vermişlerdir :

1956 yılı Haziran ayında Hatay'da Samandağ kazasının Mağracık köyü yakınında ve antik Seleucia (Selevkeia Piercia) şehrinin kenarında bulunan bir mağarada Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi adına yaptığımız kazıya Eylül ayında Türk Tarih Kurumu adına devam ettik.

Bu mağarada yaptığımız kazılarda beş kültür katı tespit ettik. En eski kültür katının altında deniz kumu tabakaları ile karşılaştık. Üst sathı bugünkü deniz seviyesinden 36.70 metre yüksek olan bu kum tabakalarının 285 cm.lik bir kısmını kazdık. Önümüzdeki kazı mevsiminde bu kum tabakalarının mağaranın tabanına kadar inip inmediğini tesbit etmeğe çalışacağız. Bu kum tabakaları bu mağaranın dördüncü zamanda deniz tarafından istilâ edilmiş olduğunu göstermektedir.

En altta bulunan beşinci ve bunun üzerindeki dördüncü kültür katı Yakın Doğu'nun Üst Lövaluvazo-Musteriyen kültürüne (Orta Paleolitik) aittir. Bu kültür yan kazıyıcıları ve tipik uçları ihtiva etmektedir. Bu mağarada yaptığımız kazılar Üst Lövaluvazo-Musteriyen insanların kemikten yapılmış aletler de kullanmış olduklarını göstermiştir. Üçüncü ve bunun üzerinde bulunan ikinci kültür katı Üst Paleolitik (Orinyasiyen) kültüre aittir.

En üstte bulunan birinci kültür katı Roma çağına ait çanak-çömlek kalıntılarını ihtiva etmektedir. Yaptığımız kazılarda bu mağara içinde taş kesmiş olan Roma çağı insanların mağaranın bazı kısımlarında Üst Paleolitik kültür katlarını tahrip etmiş olduklarını müşahede ettik. Karıştırılmamış olan kısımlarda keramik kalıntıları birinci kültür katından aşağıya inmemektedir.

Haziran ve Eylül aylarında yaptığımız kazılarda fosil memeli hayvanlara ait bir çok kalıntı bulduk. Bunlar arasında gergedana, yabani domuza, kirpiye (Hystrix), mağara aslanına, mağara ayısına ve başka memeli hayvan çeşitlerine ait kalıntılar bulunmaktadır. Haziran ayında yaptığımız kazıda olduğu gibi bu yeni kazıda da fosil insana ait kalıntılar bulduk¹. Ayrıca karada yaşayan Gastro-pod'lara ve denizde yaşayan omurgasız hayvanlara ait kavkılar topladık.

Mağaranın ön kısmının tavanında ve duvarlarında görülen ve karada yaşayan hayvanlara ait kemik ve kavkılar ihtiva eden sertleşmiş kum taşı kalıntıları bir vakitler bu mağaranın tatlı su istilâsına uğradığını ve doldurulduğunu ve daha sonra bu dolgunun aşınmış olduğunu göstermektedir. Bu sertleşmiş kum taşı kültür katlarının altındaki deniz kumundan daha eskidir.

2— *Kültepe kazıları :*

Eski Kaniş kazılarına Kurumumuz ve Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına üyelerimizden Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün başkanlığındaki aynı heyet tarafından devam edilmiştir. Karum'da her dört yapı katında yapılan araştırmalar, bu mıntakada Protohistorik devirden Tarih devrine geçişin kabul edildiği şekilde vuku bulmadığını, hâdiselerin başka türlü cereyan ettiğini göstermiştir. Yapı katlarının, birbirlerine nazaran arzettiği hususiyetleri ifadeye yeter miktarda

¹ Fosil memeli hayvan ve fosil insan kalıntıları M. Şenyürek tarafından incelenmektedir.

toprak, taş, tunç, gümüş ve altından yazılı, yazısız, resimli bir çok eser meydana çıkarılmış, bunlar Anadolu'da Tarih devrine girişi hazırlayan olayların tasvirine yeni bilgiler getirmiştir. Kaniş karumu uzun ömürlü bir şehirdir; ana toprak üstündeki IV. kat M. Ö. III. binin sonundaki yerli-Anadolu medeniyetinin orijinal eserlerini vermekte ve III kat vasıtasıyla, tarihi başlatan devre tabii bir tekâmül ile bağlanmaktadır.

Arşivlerinde 350 tabletin ve bir çok silindir mühür baskısının bulunduğu II. yapı katı eski zenginliğini muhafaza etmiş, mezarlar da benzerlerine hiçbir yerde raslanmayan ölü-hediyeleriyle temayüz etmiştir. 80-100 yıllık ömrü olan bu tabakanın arkeoloji ve filoloji bakımından mâna ve zenginliği aynı devre ait diğer şehirlerin kazı neticeleriyle mukayese edildiği zaman daha iyi anlaşılacaktır. Ib katıyla II arasında 30-40 yıllık bir zaman geçmiş olmasına rağmen, yazılı vesikalarında, silindir ve damga mühürlerinin üslubunda, evlerin, caddelerin istikametinde bir değişiklik meydana gelmiş ve bu arada şehrin bazı kısımları mezarlıklara tahsis edilmiştir. Koloni devrinin bu ikinci safhasındaki eserler II. şehirde bulunmamaktadır. Ayrıca Kaniş karumu bu safhada ilkinden daha fakir, daha basit bir medeniyeti temsil etmemektedir. Buradaki yerli, Hitit'li unsurların hususiyetini ikinci kattakilerden ayırmak ve yeni mayanın kudret derecesini anlamak imkân dahiline girmiştir. Bu katta kalıp olarak kullanılan taşlar üstündeki tanrı resimlerinin pişmiş toprak ve altın eşyanın üslup ve şekilleri eski tabakanınkinden farklıdır. Ib'yi takip eden Ia çok tahribe uğramış olmasına rağmen, bunun Eski Hitit Devletinin kuruluş çağına kadar yaşadığını tâyin edebiliyoruz.

Tabletleri tetkik etmiş bulunan kazı dilcilerinden Dr. Kemal Balkan'ın raporuna göre, çoğu Kaniş'in büyük tüccarlarından Enna-Suin'in ve kısmen tanıdığımız Uzua'nın arşivine aittir. Bu vesikalar: Enna-Suin ile ajanları ve ortakları arasında teati edilen ticarî mektuplardan, elbise ticaretine ait orijinal tabletlerden, Assur'lu ve yerlilere verilen borç gümüş hakkında senetlerden, be-ulâtu denilen pey akçesinden, limu'ların kronolojik sıralanmasında ehemmiyetleri büyük olan memorandum vesikalarından, sarfiyat ve bir çok ev eşyasının adlarını ihtiva eden ve leksikografi yönünden enteresan malûmat veren demirbaş eşya listelerinden ve bilhassa hukukî vesikalar bakımından çok mühimdir.

Ib katının enkazında bulunan bir tablet Kaniş karumuna yazılmış bir ruba'u (kıral) mektubudur. Bunda Kaniş karumu ile kıral arasında bir anlaşma dolayısıyla ortaya çıkan ihtilâf bahis konusu edilmektedir. Tablet Assur'lularla yerli kırallar arasındaki münasebetleri aydınlatan ve şimdiye kadar ancak bir kaç nümunesi bilinen kıymetli vesikalara bir yenisini daha ilâve etmiştir. Diğer bir tablet ise, Kültepe'de pek az tanınan neviden, yani kadınlar arasında teati edilmiş çok ilgi çekici bir mektuptur. Bunda bir kadın (gelin?) başka bir kadına (görümce?) Kaniş'te muhatabının annesinin (kayın valide?) ölmekte olduğunu yazmakta ve onu çağırmaktadır. Zengin Kaniş'te, mamurede yalnızlıktan ve sefaletten şikâyet eden bu satırlar, ifade bakımından çok alâka çekicidir.

Höyük kazılarını da şu şekilde hulâsa edebiliriz :

a) Höyükte, karum tabakalarının paralelleri ve oradaki IV kattan daha eski, Ia'dan daha muahhar medeniyetler tespit ve tahkik edilmiş, çok güzel müzelik eserler bulunmuştur.

b) Höyük'te Kaniş kralı Warşama'nın sarayında bulunan tarihi tabletlerle, kiral Anitta'nın hançerinden başka, bu sene çok iyi korunmuş monümental binalarda, yerliler arasında cereyan eden esir satışı vesikası, Assur'lular tarafından yazılmış ticari mevzuda tabletler keşfedilmiştir. Bunlar Höyükte de her nevi tabletin bulunabileceğini göstermekte ve Kaniş şehri, ilim âleminin 90 yıldanberi beklediği ve zaman-zaman sistemsiz bir şekilde aradığı vesikaları cömertçe ortaya koymakla, sırlarını yalnız sisteme ifşa etmiş olmaktadır. Protohistorik devrin sonuncu safhasını temsil eden katta Batı - Anadolu yapıları tipinde inşa edilmiş ve büyük salonu dört sütunlu, geniş teşkilâtli bina, plânına, mermerden tanrı heykelciklerine göre mâbetten başka bir şey olamaz. Suriye menşeli ve yerli malzeme mâbedin tarihlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Hitit'lerin baş şehri ve okunabilir 53 tabletin bulunduğu Alishar bir yana bırakılırsa, İç - Anadolu'da yıllardanberi harcanan emeklere rağmen, yazılı vesika bulunamamakta, Hitit şehirleri dahi Protohistorik birer merkez gibi tetkik edilmekte idi. Bundan başka, ortaya konan arkeoloji eserleri dil ve tarih problemlerini çözmeğe, esaslı şekilde yardım edemediği gibi, aşağı yukarı aynı tip malzemeye inhisar etmesi dilcilerden başka, arkeologları dahi sabırsızlandırıyordu. İşte Kültepe hafriyatı yazılı vesikalarının bolluğu, çeşitliliği, resim sanatına kitabenin iştirakini gösteren eserlerinin zenginliği ile M. ö. İkinci binin ilk çeyreğine ait bu boşluğu doldurmuş ve Anadolu tarihinin başlangıç devri için en mühim bir kaynak, verimi her yıl artan malzemesi değişen bir merkez olmuştur.

3— 1956 yılı Karatepe çalışmaları :

1956 dönemi Karatepe kazı, yayın ve restorasyon faaliyeti (12 nci mevsim) Eski Eserler ve Müzeler Umum Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinin de iştirakiyle üyelerimizden Doç. Dr. U. Bahadır Alkım ile Doç. Dr. Halet Çambel, Ark. Mimar Mahmut Akok, Dr. Eva-Maria Bossert, Roma'daki Merkezi Restorasyon Enstitüsü uzmanlarından Eliseo Zorretto, Sergio Lancioni, yapı teknisyeni Fehmi Zeybek ve stajiyer yardımcı Refik Duru'dan müteşekkil bir kurul tarafından 1 Ağustos - 26 Ekim tarihleri arasında geliştirildi. Hafriyat Direktörü Dr. U. Bahadır Alkım ve Restorasyon İşleri Başkanı Dr. Halet Çambel'den aldığımız rapor özeti aşağıdadır :

A) Kazı ve yayın çalışmaları :

- 1) Karatepe kalesinin doğu dış-sur kalıntıları takip sondajları ile tamamen tespit edilmiş;
- 2) Batı ve kuzey-batı yönlerindeki iç-sur boyunca 13 kule ile tahkimat duvarı seyri sondaj sonucunda açılıp topografik plâna işlenmiş;
- 3) Aşağı girişin 60 m. kadar güney-doğusunda raslayıp geçen sene başlanan sondaj geliştirilerek burada doğu iç-suruna 14 basamakla yükselen merdivenvari bir inşa bloku meydana çıkarılmış ve bunun, —henüz çalışmalar bitmemiş olmakla beraber— muhtemel bir giriş rampasına veya istinat blokuna aidiyeti tahmin edilmiştir.
- 4) Aşağı girişin 300 m. kadar kuzey-doğusunda, bugün Taşlıktarla adını alan ufak bir tümseğin üst düzlüğünde kesif orman temizlendikten sonra —geçen sene istikşafı yapılan— büyük bir yapı kalıntısı hafredildi. Münferit ve müstakil

bir tahkimatla ilgili olup M.ö. VIII. yüzyıla aidiyeti anlaşılan bu bina kale dışında meydana çıkarılan ilk yapı olması itibariyle ayrı bir önemi haizdir.

5) Karatepe'nin pek dik olarak Ceyhan nehrine inen kayalık doğu yamacındaki tabii mağarada bir sondaj yapılmış, buranın M.ö. VIII. yüzyıldan itibaren son zamanlara kadar vakit vakit muhtelif maksatlarla kullanıldığı fakat herhangi bir mezar veya daha eski iskânın mevcut olmadığı tesbit edilmiştir.

B) *Yayın için restorasyon çalışmaları :*

a) Aşağı giriş alanında :

1) Giriş geçidinde ve batı yan hücrelerinde bulunan bazalt ortostatların ve kaidelelerinin dörtte üçü temele kadar yerlerinden kaldırılmış, istinat zemini çimento ile takviye edildikten ve restorasyonları da tamamlandıktan sonra yeniden eski yerlerine oturtulmuş;

2) Bu girişin doğu yan hücreesindeki heykeltraşlık eserlerinin restorasyonları ve kaide taşlarının eski yerlerine oturtulması işi bitirilmiş;

3) Giriş-geçidinin ve doğu ve batı yan hücrelerinin arka istinat ve tecrit duvarları ile dolguları tamamlanmış;

4) Batı arka-kule ile batı ön-kulenin kesin sınıfları derin sondaj ameliyesi neticesinde tespit edilmiş, bu burçların duvarları kule zemini seviyesine kadar mimari rekonstrüksiyona tabi tutulmuş, o devir tekniğine uyar bir tarzda yükseltilmiş ve bu arada iç dolguları da yapılmış;

5) Bu girişe çıkan rampanın teras duvarı —gelecek mevsimde restore edilmek üzere -yine derin sondajlarla tamamen açılmış, rampa kıvrımının mukavves olmayıp yer yer kırık açılar teşkil eden kesik hatların birleşmesiyle teşekkül eden bir kapanış olduğu tesbit edilmiştir.

b) Yukarı giriş alanında :

1) Yazıtlı ve kabartmalı bazalt ortostatlar ile yazısız kaide taşlarının birleştirme ve yapıştırma işleri —pek azı müstesna— tamamlanmış;

2) Giriş-geçidinin doğu ön-kulesinin doğu duvarının mimari rekonstrüksiyonu yapılmış;

3) Tanrı heykeli ve çifte boğalı kaidenin restorasyonu, tanrı heykelinin başı hariç, ikmal edilmiş;

4) Geçidin ve doğu ve batı yan hücrelerin dolguları tamamlanarak zemin tesviyesi işi bitirilmiştir.

c) Parça arama faaliyeti :

Karatepe'nin hemen her yönünde yer yer sondajlarla parça arama işine devam edilmiş ve yeni bir çok yazıtlı ve kabartmalı parçalar bulunmuş, bunların büyük bir kısmı ait oldukları yerlere yapıştırılmıştır.

On ikinci mevsim Karatepe çalışmalarının kesin sonuçlara yaklaşan bir gelişme kaydettiğini belirtmeliyiz.

4— 1956 *Perge ve Side kazılarında dair kısa rapor :*

Pamphylia bölgesinin iki önemli şehri olan Perge ve Side'de 1956 Eylül ve Ekim aylarında Türk Tarih Kurumu, Edebiyat Fakültesi Antalya Arkeoloji İstasyonu ve Y. Mühendis Ragıp Devres'in sağladıkları tahsisat ile Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in idaresi altında kazılar ve araştırmalara devam edilmiştir.

Perge'de şehir kapısı avlusunun gerisindeki takın etrafında yapılan araştırmalar sona ermiş, bu önemli anıta ait bir hayli mimari parça elde edildiği gibi, takın kuzey tarafında durdukları anlaşılan ve Divus Nerva, Diva Matidia, Sabina Augusta ve Genius Civitatis'e takın bânisi Plancia Magna tarafından ithaf edilmiş heykellerin Grekçe ve Lâtince yazılı kaideleri bulunmuş, eldeki mimari parçalar üzerinde yapılan tetkikler neticesinde takın, Antalya'daki Hadrianus kapısı gibi, iki katlı olduğu ve en üst kısmında, ortasında ithaf kitabesini ihtiva eden bir kesik alınlık ihtiva ettiği tesbit edilmiştir.

Aynı zamanda takın gerisinde yer alan ve şehrin belkemiğini teşkil eden direkli ana cadde açılmağa başlanmış, ortasında 2 m. genişliğinde açık bir su kanalı ihtiva eden 20 m. genişliğindeki kaldırımlı orta kısmın sağında ve solunda 5 m. derinliğinde portikler bulunduğu, bunların gerisinde de dükkânlar yahut resmî dairelerin yer aldığı anlaşılmıştır. Bu kısımda 80 m. kadar ilerlemek mümkün olmuştur. Bu esnada bazı enteresan kitabe ve heykellere de raslamak mümkün olmuştur ki bunların arasında geç bir devirde cadde kaldırımının altına yerleştirilmiş olan, başı da dahil olmak üzere gayet iyi bir durumda kalmış tabii cesamette ve "Kapitol Afroditii" tipinde bir Afrodit heykeli bilhassa zikre değer.

Şehir kapısının doğusunda bulunan Agora'da da sondajlar yapılmış, dört tarafı portikler ve bunların gerisinde dükkânlarla çevrili kare bir meydan halinde olan Agora'nın plâni tesbit edilmiş, bu binanın dört tarafında dört methal ihtiva ettiği, ortasındaki yuvarlak binanın geç bir devirde bir çeşme olarak kullanıldığı ortaya konmuştur.

Side'de tiyatronun sahne binasının kazılmasına devam edilmiş, binanın cephesini örten taş yığınları ve bunların altında bulunan mermer mimari parçaların büyüklük ve ağırlığı karşısında ameliye yavaş ilerlemek mecburiyetinde kalmıştır. Bununla beraber logeion'un altında arkadaki Agora meydanına açılan bir kapı bulunarak buradan binanın bodrum katına girilmiş, üzerleri tonoz kemerlerle örtülü kompartimanlardan müteşekkil olan bu bodrumun toprakla dolu olduğu, arkaya, yani Agora'ya açılan diğer kapıların da, geç devirde buradan şehir suru geçirildikte örüldüğü anlaşılmıştır. Gerek bodrumun temizlenmesi, gerek kapıların açılması neticesinde enkazı dışarıya nakletmek, böylece kazı temposunu hızlandırmak ve "scaenae frons"un bir kapısı ile bir parçasını meydana çıkarmak mümkün olmuştur. Enteresan olan husus, cephede alt katta 1,5 m. yükseklikte kabartmalarla süslü bir, frizin mevcudiyetidir. Burada bulunan heykeller arasında bir Augustus büstü bilhassa zikre değer.

Side'nin iyi bir durumda bulunan ve muhtemelen hellenistik devre ait olan kara surları üzerinde bu sene de Y. Mimar Mübin Beken tetkiklerde bulunmuş, bu tetkikleri ve yaptığı röleve işlerini tamamlamıştır.

5— *Karahöyük kazısı:*

Kurumumuz ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Orta Anadolu Araştırma İstasyonu ve Müzeler Umum Müdürlüğü adına müştereken yapılmakta olan Konya Karahöyük hafriyatına 1956 yılında da devam edilmiş ve hafriyat 17.7.1956 tarihinde başlamış ve 3.10.1956 tarihinde sona ermiştir. Prof. Dr. Sedat Alp'ın başkanlığındaki kazı heyetine Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Asistanı Dr. Baki Ögün, Hititoloji Asistanı Hayri Ertem, Hititoloji

öğrencisi Yaşar Coşkun, Fakülte Desinatörü Hüseyin Demiralp, Müzeler Umum Müdürlüğünden Arkeolog Nihal Dönmez ile fotoğrafçı Selâhattin Öztartan ve Kurum Mimarı Mübin Beken ile Müstahzır Abdullah Gök katılmışlardır.

1956 kazı mevsiminde Karahöyük'te üç muhtelif sahada araştırmalar yapılmıştır. 1953 yılından beri çalışılmakta olan C çukurunda bu defa çukurun Kuzey-Batı kısmında 5. tabakaya kadar inilmiştir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalardan Karahöyük'te 4 eski Hitit tabakasının mevcut olduğu anlaşılmıştır. 5. tabakada mahdut ölçüde çarklı seramik yanında yüksek kaliteli bakır çağı seramiğine rastlanmaktadır.

1955 yılında bir eski Hitit sarayı ve bir cadde meydana çıkarılan L çukurunda sarayın etrafı araştırılmış ve plânda bulunan bazı noktalarda tashihat yapmak mümkün olmuştur. 1955 yılında bulunan zengin mühür baskısı koleksiyonununa ilâve olarak daha bir miktar bulla bulunmuştur. Bunu müteakip sarayın altındaki ikinci tabaka kazılmış ve Syro-Hitit tipte yüksek kaliteli bir mühürle birlikte daha bazı bulla'lar bulunmuştur. Buluntular şimdiye kadar pek az araştırılmış olan Konya bölgesinin Mezopotamya, Suriye, Batı ve Güney Anadolu-ile Akdeniz medeniyetleri arasında münasebetlerini ortaya koymaktadır.

Karahöyük'te 1956 yılındaki mesainin en mühim kısmı höyük dışında yapılan sondajlar neticesinde elde edilen bina kalıntılarına ait sahalardan birine tahsis edilmiştir. Höyüğün güneyinde 1955 yılında Kara Yolları Umum Müdürlüğünün tahsis ettiği bir ekskavatörden istifade edilerek 20 x 20 eb'adında bir sahada sellerin getirdiği dolma toprak ilk kültür tabakasına kadar kaldırılmıştı. 1956 yılındaki çalışmalar neticesinde burada Höyüğe takriben 100 metre mesafede ve tarla sahından 6,5 metre derinlikte 55 metrelik bir cephe üzerindeki eski Hitit devrine ait şimdiye kadar bilinen en büyük şehir suru meydana çıkarılmıştır. Bu sur Eski Anadolu'nun ikinci bine ait Boğazköy ve Truva VI gibi müdafaa tesisleri yanında önemli bir yer işgal edecektir. Sur birbirine bağlarla merbut iki dış duvar ile bunlara paralel ve irtibat halinde olan muhafız hücrelerinden tereküp etmektedir. Dış duvarda altışar metrelik aralıkla tekerrür eden ve cepheleri beşer buçuk metre eb'adında olan 50 cm.lik takviye çıkıntıları mevcuttur. Sur tesisinin kalınlığı 9,5 metreyi bulmaktadır. Şimdiye kadar iki takviye çıkıntısı meydana çıkarılmış ve güneyde bir adet takviye çıkıntısı daha tesbit edilmiştir. Ayrıca kuzeyde dış duvara nazaran 2,5 metrelik bir çıkıntı ihtiva eden ve cephesi 9 metreyi bulan bir kule tesisi meydana çıkarılmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde güneyde kuzeydeki kuleden tahminen 40 metre mesafede diğer bir kulenin tekerrür ettiği anlaşılmaktadır. Sur tesisine ait odaların altında yapılan araştırmalara nazaran sur, bakır çağı iskânı üzerine inşa edilmiştir. Muhafız odalarının zemin kısımlarının altında bakır çağı meydana çıkarılmıştır. Sur tesisinin Karahöyük'te en eski Hitit iskânı ile ilgili olduğu anlaşılmakta ve surun Karahöyük'te bütün eski Hitit iskânı boyunca kullanılmış olması muhtemel bulunmaktadır. Taş duvarlar üzerindeki kerpiç duvarların muazzam bir yangınla birlikte surun dış kısmı istikametinde çökmüş olması keyüyeti, Karahöyük surununun bir zelzele neticesinde tahrip edilmiş olması ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Höyükte birinci tabakada bazı kısımlarda duvarlarda görülen meyiller aynı zelzele neticesinde Karahöyük'teki iskânın sona erdiğini tahmin etmemize yol açmaktadır.

Eski Hitit surunun hemen önünde farklı karakterde ve seviyede iri taşlardan yapılmış bir duvara raslanmıştır. Eğer bu duvar Hitit suru için bir takviye duvarı olarak inşa edilmemişse bakır-çağı iskânına ait bir sur kalıntısı olacaktır.

Önümüzdeki mevsimde kazı sahasındaki sur tesisinin güney kulesini, sur civarında höyüğün eteğine ait sahayı ve höyük ile etekteki tabaka münasebetlerini araştırmak gerekecektir.

6— *Ergili kazısı* :

Ergili (Daskyleion) kazısı çalışmalarına 1956 yılı Ağustos ve Eylül aylarında Profesör Ekrem Akurgal'ın başkanlığında İstanbul Arkeoloji Müzesinde Nezhir Fıratlı ve İstanbul Üniversitesinden Dr. Aşkıl Akarca ile devam edilmiştir. Hafriyata Arkeoloji öğrencilerinden Cevdet Bayburtluoğlu ile A. Soylu da katılmışlardır.

1955 yılı çalışmaları sırasında Ahamenid mühür baskılarının bulunduğu mahalde bir büyük bina kalıntısına raslanmış, 1956 yılında da bu yapının geri kalan temelleri ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen eser bir Yunan mâbedi plânı arz etmektedir. Evvelce bu yapı kalıntılarının X e n o p h o n tarafından zikredilen Basileia'ya ait olduğu kanaatinde idik. Fakat İran sarayının bir megaron plânı göstermesi beklenemeyeceği için, mezkûr temellerin bir mâbede ait olması lâzım gelmiştir. Bununla beraber bu mahalde herhangi bir Votif hediyesine raslanmamış olması, söz konusu yapının mâbed olması hususunu şüpheye düşürmektedir. Yapının doğu kısmı henüz açılmamıştır. Gelecek yıl çalışmalarında yapılacak hafriyatla bu noktada bir sunak bulunup bulunmadığı tesbit edilecek ve mesele halledilecektir.

Geçen yılki raporumuzda iki yıl zarfında ortaya çıkan kalıntılar arasında Yunan ve Ahamenid kültürleri dışında hiç bir esere raslanmadığını, bununla beraber Daskyleion sözünün Lidya'lılarla olan münasebetlerini araştırmak gayesi ile yeni sondajlar yapılacağını kaydetmiştik. 1956 yılında bu amaçla Helenistik surun dışında cenup etekte "Daskylos Çukuru" adı altında açtığımız çukurda Lidya'lılara ait seramik ortaya çıkarılmıştır. Sardes civarındaki Bintepe mevkiinde Lidya kralı Alyattes'e ait büyük tümülüste elde edilmiş olan renkli çizgilerle süslü Skyphos'ların burada da ortaya çıkmış olması Daskyleion'un gerçek olarak Lydia'lılar tarafından kurulmuş olduğunu teyit etmektedir. H e r o d o t'un anlattığına göre, D a s k y l o s meşhur Lidya kralı G y g e s'in babasıdır. Böylece yazılı vesikalar Arkeoloji çalışmalarıyla teyit edilmiş bulunmaktadır.

Daskylos çukurunda zengin seramik buluntularla birlikte bir Lakonia tabağı ve Gorgo tasvirli bir Korinth vazosu elde edilmiştir.

Gelecek yıl çalışmalarında büyük yapının doğusunda ve Daskylos çukurunda çalışılacak, ayrıca civardaki tümülüslerden bir ikisi araştırılacaktır.

7— *1956 yılı Edirne kazısı* :

Sivil Türk Mimarisinin en mühim eserlerinden olan Edirne Sarayı bakiyeleri üzerinde Türk Tarih Kurumu'nun tasvibi ile heyetimiz (Y. Mimar Fikret Yücel, Arkeolog Adnan Pekman Müze Müdürü Muzaffer Batur) bu sahada araştırmalar yaptı.

I. Cihannüma Kasrı, Fatih devrine ait olup mimarî hüviyeti dolayısıyla en nadir eserlerden olan bu bina bir moloz yığını halinde iken ön cephesinde yapılan

araştırma ve temizlemede binanın merdivenleri, bodrum katı meydana çıkarıldı. Diğer üç cephesindeki araştırma ve tranşelerle de geçirdiği istihaleler ve duvar bakiyeleri bulunarak kasrın şimdiye kadar malûm olmayan bodrum katı plânı yapıldı. Tehlikeli olan iki methal kemeri de beton lentolarla takviye ettirildi.

II. Kum Kasrı, bu binanın yerinde yapılan araştırmada son zamanlardaki sedde ameliyesi dolayısıyla taraklar geçirildiğinden tesadûf edilen kalıntıların mimarî hüviyetini belirtecek mahiyette olmadığı anlaşıldı.

III. Kum Kasrı Hamamı, Fatih devri eseri olan ve mimarî hususiyeti bulunan bu binanın içi temizlettirilerek plân ve kesiti yaptırıldı.

IV. Su maksemi, şimdiye kadar hiçbir neşriyata intikal etmemiş olan ve cidden nadir bulunan bu binanın etrafında da araştırmalar ve etüdler yapılmakla beraber, müteaddit fotoğraflarla hüviyeti belirtildi.

V. Namazgâh, kezalik şimdiye kadar neşriyata girmemiş olan bu nefis binanın da fotoları yaptırılarak mahiyeti tesbit edildi.

VI. Bulunan çinilerle, selsebil taşı parçası Edirne Müzesine teslim edildi.

Bu husus için gönderilen 5.000 Türk lirasından 4.680 lira 35 kuruş sarfedilmiş, geri kalan 313 lira 65 kuruş iade olunmuştur.

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ'NİN 1956 YILI ÇALIŞMA RAPORU

Basimevimiz, bu yıl baskı kapasitesinde bir artış olmamasına rağmen, çalışma metodlarının ıslahı sayesinde geçen yıla nazaran daha yüksek bir verim elde etmiştir.

Basimevimiz 1956 yılı içinde 253 iş günü çalışarak 5-45 forma büyüklüğünde 85 kitabın baskısını tamamlamıştır. Böylece üç günde bir kitabın tertip, baskı ve cilt işini bitirerek teslim etmiş demektir.

Basimevimiz 1956 yılında işçi ücretlerine yüzde yüze yakın bir zam yaparak 1955'in 102.614,04 lirasına mukabil 212.228,02 lira işçi, müstahdem ve memur ücreti ödemesine, 29.301,47 lira amortisman ayırmasına, işçi ve memurlarına bir aylık tutarında 13.916,50 lira ikramiye vermesine rağmen, geçen yıldan devredilen 11.053,99 lira zararı kapatmış ve 14.024,04 lira safi kâr elde etmiştir. Eğer geçen seneki zarar olmasaydı, bu yılın kârı 25.078,03 lira olacaktı. Bu sonucu, günden güne tekâmül eden işletme metodlarının sağladığı verim yüksekliğine borçluyuz.

1956 yılı kâr ve zarar tablomuzun incelenmesinde en büyük masrafımızın personel masrafları olduğu görülür (İkramiye dahil 226.144,52 lira). Bu miktar gayrı safi gelirin (317.387,54) %71,25'idir. Bu yükseklik 50 kişilik personel kadrosundan 13 kişinin sabit idareci kadrosunda bulunmasındandır. Halbuki Basimevi idareci kadrosu şimdiki kapasitesinin dört misline göre kurulmuş olduğundan ileride tam kapasite ile çalışıldığı zaman işçi kadrosunda % 60 civarında bir artışa mukabil idareci kadrosunda büyük bir değişiklik olmayacağından, gayrı safi gelire nazaran personel ücretleri %40,a düşecek, böylece kâr haddi yükselerek maliyet fiyatları azalacaktır.

Basimevimiz, bir çok maddi imkânsızlıklara rağmen, baskı işinin daha yüksek bir kalitede yapılabilmesi için Almanya'nın en iyi bir baskı mütchassisını getirmeyi

düşünmüş ve Almanya'nın Oldenburg şehrinde Brockhaus Ansiklopedisini basan ve Almanya'nın en iyi matbaalarından biri olan Gerhard Stalling matbaasının baskı daireisi şefi Bay E. Mertens'le bir anlaşmaya varılmıştır. Bay Mertens Ocak ayının başında Ankara'ya gelerek Basımevini görmüş ve işe başlamak için ismarlanmış olan makinelerle beraber klişe atelyesinin de kurulması şartını ileri sürmüştür. Böyle bir mütehasşsın gelmesiyle baskı bakımından Basımevimizin, Avrupa'daki emsallerinin derecesine yükselmesi ve işçilerimizin de mükemmel bir mütehasşsın yanında yetiştirilmesi imkân dahiline girmiş olacaktır.

Raporumuza son verirken, Basımevimizin bu yılki verimli çalışmalarında ve işletme metodlarının tekâmülünde Basımevi Müdürü Gökmen İğdemir'in gösterdiği gayret ve muvaffakiyeti takdirle anmak isteriz.

Türk Tarih Kurumu Basımevi
Yönetim Kurulu

DENETLEME KURULU RAPORU

TÜRK TARİH KURUMU YÜKSEK GENEL KURULUNA

Türk Tarih Kurumu ile Basımevinin 1956 yılı hesapları, gelir, gider kayıtları 23-3-1957 tarihinde müspit evrak üzerinde tarafımızdan incelenmiş, varılan sonuçlar aşağıda gösterilmiştir :

Türk Tarih Kurumu işleri :

1— 1955 yılı defteri kayıtları ve bilânçosuna göre 1956 yılına devredilmesi icabeden kıymetlerin 1956 hesaplarına aynen devir ve nakledildiği görülmüştür.

2— Genel Kurulca kabul edilen 1956 yılı gelir bütçesi 531.800, lira olarak tahmin olunmuş, buna mukabil 505.354,72 lira tahsil edilmiştir.

a) Gelir bütçesinde tahmin üstü hasılat elde edilen kısımlar:

793,25	Atatürk tesisi
38,00	Üye aidatı
<u>24.229,02</u>	Yayın gelirleri olmak üzere
25.060,27	liradır.

Tahminden noksan olan kısımlar ise :

1.069,16	Faizler
1.900,00	Basımevi gelirleri
<u>48.536,39</u>	Diğer gelirlerden olmak üzere
51.505,55	liradır.

Gelir bütçesinde yıl içinde herhangi bir değişiklik yapılmasına lüzum ve zaruret hasıl olmamıştır.

3— Genel Kurulca gelir bütçesine muvazi ve 531.800 lira olarak tesbit edilen gider bütçesinde yıl içinde inşaat faslından 35.000 lira alınarak;

15.000,00	Kazı ve istikşâılar
3.000,00	Maliyet zararları

9.500,00	Parasız dağıtım
3.500,00	Baskı ücretleri
1.000,00	Tazminat ve ikramiyeler
1.000,00	Elbise ayakkabı bedelleri
2.000,00	P. T. T. maddelerine cem'an

35.000,00 lira eklenmiştir.

4— Gider bütçesinin muhtelif maddelerinde 87.110,99 lira tasarruf sağlanmıştır.

5— 1956 yılı avans bakiyesi 62.025,02 liradır.

Yıl içinde 113.973 lira yeniden verilmiş ve 102.404,01 lira tahsil ve mahsup edilmiştir. Tediye ve mahsup veya tahsil işlerinin gereği gibi yapıldığı görülmüş ve merhum Remzi Oğuz Arık'a ait 100 liranın bu yıl içinde mahsup edileceği ve Mükrimin Halil Yınanç'ın üzerinde görünen 4.249,99 liranın da 1957 yılı başında tasfiyesinin tamamlandığı ifade edilmiştir.

6— 1956 yılı denetleme raporumuzun 5 nci maddesinde zikredilen ve tasfiye edilmesi temenni olunan;

106,61	Berrak Kitapevi
2.242,12	Güstav Fok
769,01	Varoğlu Yayınevi
168,07	Mimar Pronin
805,00	Zihni Taşkiran üzerinde görünen cem'an

4.090,81 liranın da 1957 yılı içinde tasfiye edileceği anlaşılmıştır.

7— 1955 yılı Denetleme Kurulu raporunun 6 nci maddesinde: "Türk Tarih Kurumu kitaplığına 1953 yılı başından 1954 yılı sonuna kadar muhtelif suretlerle ithal edilmiş olan eserlerin kıymeti Kurum muhasebesine intikal ettirilmiş ise de, 1931 yılı başından 1952 senesi sonuna kadar bu kitaplığa konulmuş olan eserlerin ve ciltlerinin kıymeti hesap harici kalmış olduğu anlaşılmıştır. Sillogos ve Tarih Encümeni kütüphanelerinden müdevver eserler de bu meyandadır. Bu mühim ve muazzam kıymetin hesap harici bulundurulması doğru olamayacağından teşkil olunacak mütehassıs bir heyet marifetiyle yukarıda bahsolunan devrede kütüphaneye alınmış ve ciltletilmiş olan eserler kıymetlendirilmek suretiyle balığı Kurum kıymetler hesabına nakil ve kaydedilmelidir" denilmiştir.

1956 yılı hesaplarının tetkiki sırasında, Kurumda esas muhasebenin tesis edildiği 1953 başından 1956 sonuna kadar kütüphaneye gerek bedelleri ödemek gerek iç ve dış ilim müesseselerinden hediye veya mübadele suretiyle gönderilmiş olan eserlerin muharrer kıymetleri üzerinden hesaba alındığı ve bu suretle dört yıl içinde Kurum kitaplığına cem'an 31.670,56 liralık eser girmiş olduğu ve fakat 1931—1952 yılları arasında Kurum'a maledilmiş olanların muhasebeye intikal ettirilemediği müşahede edilmiştir.

İşin ehemmiyeti ve ehemmiyeti nispetinde arzettiği müşkülât Kurulumuzun dikkat nazarından kaçmamakla beraber, teşkil olunacak mütehassıs heyetin 22 senelik müddet içinde muhtelif şekillerde kütüphaneye alınmış olan bu değerli varlığı

hiç olmazsa senelere taksim suretiyle peyderpey muhasebeye intikal ettirmesi zamanı gelmiş bulunmaktadır.

8— Telif, tercüme suretiyle muhasebe tesisinden evvelki senelerde Kurumca satın alınmış olan kıymetlerin de muhasebeye intikali muamelesine başlanmış olması memnuniyetle görülmüştür. Ancak muamelelerinin tekemmül ettirilerek bu işin de iyi bir sonuca bağlanması hususundaki dileklerimizi tekrarlamakta fayda mülahaza etmekteyiz.

9— Yine geçen yılki raporumuzun 7 nci maddesinde Kurum anbarlarında mevcut olan kıymetlerin yıl sonunda bir heyet marifetiyle tadat ve tesbit olunarak bulunacak miktarın muhasebe kayıtlarıyla karşılaştırılmasının gerektiği ifade edilmişti. Tesbit keyfiyetinin bu yıl neticelendirileceği bildirilmiştir

Türk Tarih Kurumu Basımevi işleri :

10— Basımevinin 1956 bilânçosunun tetkikinden; 14.024,04 lira kâr elde edildiği memnuniyetle müşahede edilmiştir.

Kâr ve zarar tablosuna göre:

317.387,54	liradan ibaret bulunan umum masraf meyanında;
29.301,47	lira amortisman
7.834,47	lira muamele vergisi
13.916,50	1956 ikramiyesi.
11.053,99	1955 zararı gibi mühim ve zaruri tasfiyelerden madasının işletme için yapılmış olan masraflardan ibaret olduğu ve kâr kısmında
266.634,28	Baskı ücretleri
29.234,85	Küçük işler
19.625,61	Döküm bedelleri
1.892,80	Müteferrik kârların bulunduğu görülmüştür.

11— Matbaa için verilmesi zaruri olan mütedavil sermayenin 1957 den itibaren tediye edilmek üzere Kurum bütçesine gerekli tahsisatın konmuş olduğu ve bütçe meyanında Genel Kurula arz edileceği memnuniyetle öğrenilmiştir.

12— Basımevi muhasebesinin Kurum'dan ayrıldığı 1951 yılından 1956 yılı sonuna kadar altı yıl içinde, on bin küsur lirası, ilk defa olarak 1956 yılında tefrik edilen bina amortismanına ait olmak üzere, bugüne kadar 123.401,21 lira amortisman elde edildiği memnuniyetle görülmüştür. Basımevi amortisman bedelinin Kurum hesaplarına alınması hakkında bundan önceki Denetleme Kurulu raporlarında izhar edilen temenni yeniden incelenmiş ve gerek muhasebe bakımından, gerekse Basımevi demirbaşlarının mütemadiyen yenilenme ihtiyacı bakımından amortisman bedelinin Basımevi hesaplarında kalmasının daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır.

13— Gerek Kurum ve gerekse Basımevi muhasebe kayıtları her yıl olduğu gibi çok muntazam ve itinalı bulunmuş ve vesikaların muhafaza ve tertibinde gösterilen dikkat yine takdirle karşılanmıştır. İlgililere teşekkür ederken Yönetim Kurulu ile Basımevi Yönetim Kurulu'nun 1956 yılı hesaplarından dolayı ibrasını yüksek tasvibinize sunarız.

FAKİHE ÖYMEN
T. T. K. Üyesi

HASAN ÂLİ YÜCEL
T. T. K. Üyesi

PROF. ENVER ZİYA KARAL
T. T. K. Üyesi

TÜRK TARİH KURUMU'NUN 1956 TAKVİM YILI
BİLANÇOSU

AKTİF		PASİF
23.311,45	KASA	KURUM ARTIRIMI 1.786.084,99
69.216,32	BANKALAR	MUHTELİF ALACAK- LILAR 5.583,10
	69.039,41 İş	
	176,91 Merkez	BANKALAR 190.000,00
22.440,73	CARİ HESAP	İŞ 150.000,00
1.649.496,81	KIYMETLER HESABI	Emlâk Kredi 40.000,00
	504.154,27 Başımevi binası	
	382.384,42 Basımevi demirbaşları	
	61.156,97 Kurum demirbaşları	
	31.670,56 Kütüphane	
	65.785,46 Malzeme anbarı	
	602.317,63 Kitap anbarı	
	2.027,50 Telif ve tercümeleler	
217.202,78	BORÇLU HESAPLAR	
	62.025,02 Avanslar	
	48.236,40 Basılmakta olan eserler	
	65.133,00 Kitapçılar	
	50.808,36 Muhtelif	
1.981.668,09	TOPLAM	1.981.668,09

31.12.1956

Muhasebeci
S. HÜNEL

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ
1956 BİLANÇOSU

AKTİF	PASİF
7.469,04 Kasa	Türk Tarih Kurumu 908.979,42
28.402,32 Anbar	Cari hesap 22.440,73
	Tesisat hesabı 886.538,69
886.538,69 Bina ve demirbaş	
504.154,27 Bina	Muhtelif alacaklılar 164.125,18
382.384,42 Demirbaş	Kâr 14.024,04
131.758,29 Müşteriler	
32.960,30 Muhtelif borçlular	
1.087.128,64 Yekûn	1.087.128,64

31-12-1956

Kurum Muhasebecisi
S. HÜNEL

1956 TAKVİM YILI KÂR VE ZARAR TABLOSU

ZİMMET	MATLUP
201.226,22 Personel masrafları	Baskı ücretleri 266.634,28
11.001,80 Sigorta primleri	Sair işler 29.234,85
7.834,47 Muamele vergisi	Döküm işleri 19.625,61
29.301,47 Amortisman	<u>Müteferrik kârlar</u> 1.892,80
13.126,50 1956 ikramiyesi	
29.029,05 İşletme masrafları	
11.053,99 1955 zararı	
14.024,04 Kâr.	
317.387,54 Yekûn	317.387,54

Kurum muhasebecisi
S. HÜNEL

TABLE DES MATIERES

	Page
Articles, Etudes :	
KOŞAY, DR. PHIL. HÂMIT ZÜBEYR : Le contact des Turcs avec les Basques, leurs temps et voies de migration respectifs, d'après les indications fournies par les comparaisons linguistiques. (en turc; avec une carte)	521
BAYUR, HİKMET : Une adresse de Mustafa Kemal Paşa au Sultan par l'entremise du 1 ^{er} Aide de Camp Naci Bey, peu avant l'armistice de 1918 (en turc; avec un facsimile)	561
BİYIKLIOĞLU, TEVFIK : Nouveaux documents concernant la situation des "trois Sandjaks" à l'armistice de Mudros (en turc)	567
————— : Zwei englische und zwei türkische bisher un veröffentlichte Urkunden zum Waffenstillstand von Mudros (traduction allemande de l'article ci-dessus)	581
Bibliographie :	
————— : Franz Hancar, <i>Das Pferd in prähistorischer und früher Zeit</i>	585
TANSEL, F. ABDULLAH : Onze nouveaux ouvrages sur Ziya Gökalp	599
Communications :	
FREH, DR. WILHELM—UYANIK, MUVAFFAK : Dessins rupestres découverts dans la vallée de Gevaruk, dans les montagnes de Hakkâri-Sat (en turc; avec 17 illustrations)	619
————— : Felszeichnungen in Südostanatolien ((traduction allemande de la communication ci-dessus)	621
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque dans la première moitié de 1957	625
Informations :	
Réunion de l'Assemblée Générale annuelle de la Société d'Histoire Turque pour l'année 1957	649

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : XXI

No. 84

Octobre 1957

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 5